

' 12 / 1

XXI. Évfolyam, 63. szám

Година XXI, бр. 63

Съдържание

Tartalom

КАФЕНЕ

KÁVÉHÁZ

Всяко начало е трудно, но още по-трудно е да продължиш
Кръгла маса, посветена на 20-годишнината от основаване на списание „Хемус“

3

Minden kezdet nehéz, de még nehezebb tovább haladni.

Kerekasztal beszélgetés a Haemus folyóirat 20. évfordulójára

КОЛЕЛО

Kerék

Ласло Мод Данни за житейския път на едно българско градинарско семейство
Българският корен. Интервю **Стилиян Чилингиров.**
Маджари и поляци в Шумен
Наталия Няголова.
Последният български възрожденец

19

Mód László. Adatok egy szegvári bolgárkertész család életútjához

22

A bolgár gyökerek. Interjú

27

Sztilijan Csilingirov. Magyarok és lengyelek Sumenben.

33

Natalija Njagolova.

Az utolsó bolgár „reneszánsz ember”¹

СВЯТ

NAGYVILÁG

Българският кондуктор в Македония

A Bolgár kalauz Macedóniában

Илина Й. Tom Waits meets Goce Arnaudov
Илинка Цървенковска. Истинският автор. История на едно недоразумение

35

Ilina J. Tom Waits meets Goce Arnaudov

35

Ilinka Carvenkovszka. Az igazi szerző.

39

Egy félreértés története

АТЕЛИЕ

MŰTEREM

Руденко Йорданов. Тишината на присъствието

43

Jordanov Rudenko. A jelenlét csendje

СТРАНИЦИ млади гласове

OLDALAK

Ifjú hangok

Ема Захариева. Звездният плод

45

Zaharieva Emma. Csillaggyümölcs

ЗА ДЕЦАТА

GYEREKEKNEK

Историите на Афенти
Светлана Стойчева. Азиатският Хитър
Петър или българският Афенти

49

Afenti történetei

60

Szvetlana Sztojcsseva. Az ázsiai Ravasz Péter avagy a bolgár Afenti

Всяко начало е трудно, но още по-трудно е да продължиш

*Кръгла маса, посветена на 20-годишнината от основаване
на списание „Хемус“*

Minden kezdet nehéz, de még nehezebb tovább haladni

Kerekasztal-beszélgetés a Haemus folyóirat 20. évfordulóján

Moderátor: Penka Vatoва

Résztevők: Blagoveszt Njagulov, Szvetla Kjoszeva, Margarita Ralcseva, Natalia Hrisztova, Valentina Rajcseva, Emil Milanov, Roszica Penkova, Ivan Hrisztov, Szvetlana Sztojceva, Bedecs László, Elka Dimitrova, Elena Genova, Nikolaj Bojkov

Penka Vatoва: Üdvözlök minden kedves kollégát és barátot! A mai beszélgetésünk négy előzetesen egyeztetett részből fog állni. Az első részben a kisebbségi politikára és a kisebbségi médiumokra fogunk koncentrálni a bolgárok szemszögéből. Utána rátérünk az immár 20 éves folyóirat jellegzetességére és arculatára. Egyrésztől beszélünk majd a folyóirat kommunikatív és etnokommunikatív aspektusairól, másrésztől pedig a folyóirat irodalmi profiljáról, ami igen jellemző rá. Végül majd a *Haemusról* mint fejlődő folyóiratról fogunk beszélni, mivel ez elkerülhetetlen egy olyan kiadvány esetében, amely ilyen hosszú történetre tekint vissza.

Már több mint 20 éve a *Haemus* folyóirat a magyarországi bolgárok legtekintélyesebb kulturális intézménye. A szabad bolgár sajtó történelmében ritka az ilyen eset. Per-

Модератор: Пенка Ватова

Участват: Благовест Нягулов, Светла Кьосева, Маргарита Ралчева, Наталия Христова, Валентина Райчева, Емил Миланов, Росица Пенкова, Иван Христов, Светлана Стойчева, Ласло Бедеч, Елка Димитрова, Елена Генова, Николай Бойков

Пенка Ватова: Здравейте, колеги и приятели на списание „Хемус“; на УКИ. Нашият разговор ще протече в четири условни панела. Първият панел е фокусиран върху малцинствената политика и малцинствените медии с българските аспекти по проблема. След това ще пристъпим към обсъждане на спецификата и облика на списанието през тези 20 години. От една страна, комуникативните и етнокомуникативни аспекти на списанието, от втора страна – литературния профил на списанието, тъй като той е твърде характерен за изданието. За финал ще разговаряме за списание „Хемус“ като развиващо се списание – нещо неминуемо за издание с толкова дълга история.

Вече 20 години списание „Хемус“ е една от най-авторитетните културни институции на българската общност в Унгария. Освен символичен дом на българското слово, то е жив и деен сговорник на поколения българи, намерили втората си родина в Унгария. От първопредците преселници преди повече от век, през

консолидаторите на общността през годините, до днешните деца с българска кръв на унгарска земя. В историята на свободния български периодичен печат подобни дълголетни явления са рядкост. Разбира се, дълголетие само по себе си не е ценностен белег, ала „Хемус“ отдавна е показало своята духовна роля, както за българската общност, така и за общуването между двете култури – унгарската и българската. То е част от духовното време на общността като цяло, но и на почти всяко българско семейство в Унгария. Мисията си да работи за етнокултурното обособяване и развитие на българите, която се реализира в една благоприятна социокултурна ситуация, формирана в началото на 90-те години и развиваща се през тези две десетилетия, списанието разширява през годините, показвайки ресурси за адекватно вписване в диалогичността на културното европейско съвремие.

„Хемус“ е отдавна познато издание на културните среди в България. През годините не само е привлякло сътрудници из тях, но със сериозността на усилията на българската интелигенция в Унгария е успяло да спечели привързаност и внимание в първородната. Благодарение на своята билингвалност и генеративни възможности за духовен диалог то е намерило читатели и сред културни кръгове в Унгария. Когато за първи път погледнах на списание „Хемус“ с очите на изследовател на периодичния печат, а това беше преди десет години, десетте му годишнини откриваха преди всичко стремежа на създателите и на неговия екип да възродят променената и променяща се общност в нейните етнокултурни измерения, да подпомогнат укрепването на етническото ѝ самосъзнание и самочувствие на пълноценен субект на своето социално и културно настояще сред другите общности в приемната родина, да съградят отново културните мостове с първородната, излинали през десетилетията на тоталитаризма.

В този стремеж „Хемус“ през първата половина от съществуването си се превръща в поле за активен диалог на всички слоеве на общността, съумявайки да въвлече в този диалог и представители на културните среди в България и Унгария, а също и на български малцинствени общности от източноевропейския регион. Ала работата в посока на изграждане на нови комуникативни връзки вътре в общността, както и особеното положение на българите в Унгария, свързани с две родини и две култури, води като следствие и друг аспект на списанието - чрез него да се привлече вниманието към България и съвременните културни процеси в нея. Това провокирано в унгарски културни среди внимание обаче има и своята огледална страна: списанието да представи изследователските дирения и творческите постижения на унгарски автори, които то е спечелило за своята кауза. Така „Хемус“ се оказва генератор на една нова общностна изява – превръщането в посредник между две национални култури.

Първата тема на нашата среща е „Малцинствена политика и малцинствени медии – български аспекти“. Давам думата на колежата Благовест Нягулов от Института за исторически изследвания.

Благовест Нягулов: Най-напред искам да поздравя списанието за неговата 20-годишнина. Имал съм удоволствието да видя името си на неговите страници и това беше една от причините да приема поканата за участие в кръглата маса. Другата причина беше, че напоследък имах възможност да се запозная със ситуацията около малцинствените медии в България и реших, че би било полезно – като един контекст на темата за списанието – да

sze a hosszú élet önmagában véve nem érték, bár a *Haemus* már régen megmutatta azt a kulturális szerepet, amely nemcsak a bolgár közösség számára fontos, hanem a két (a bolgár és a magyar) kultúra számára is. A kiadvány a közösség és minden magyarországi bolgár család kulturális időtöltésének a része. Missziója, hogy az etno-kulturális elszigetelődés megszüntetését és a bolgárok fejlődését szolgálja. A periodika a 90-es években jött létre, és már húsz éve lát napvilágot.

A *Haemust* már régóta ismerik bolgár kulturális körökben is. Az évek során nem csak munkatársakat vonzott magához, hanem a magyarországi bolgár intelligenciának az erőfeszítései által az anyaország figyelmét is sikerült elnyernie. A kiadvány kétnyelvűségének köszönhetően felkeltette a magyarországi kulturális körök figyelmét is. Amikor először lapoztam bele a *Haemusba* mint a folyóiratok kutatója, ez pedig 10 évvel ezelőtt volt, akkor a kiadvány 10 éves évfordulója rávilágított az alkotók törekvésére: elősegíteni a közösség etnikai öntudatának megerősödését és felépíteni a kulturális hidat az anyaországgal, amely a totalitarizmus idejében igencsak elvékonyodott.

Ezzel a törekvésével a *Haemus* már fennállása első felében teret adott a közösség minden rétegének az aktív dialógushoz úgy, hogy közben a bulgáriai és magyarországi kulturális körök képviselőit is bekapcsolta ebbe a dialógusba. Az a feladat, hogy a közösségben új kommunikációs kapcsolatok alakuljanak ki, valamint a bolgárok különös helyzete Magyarországon – két kultúrával és két hazával rendelkeznek, azt vonta maga után, hogy a kiadványnak fel kellett kelteni az érdeklődést Bulgária és az ott lejátszódó aktuális kulturális folyamatok iránt. A magyar kulturális körökben kiharcolt figyelemnek van egy másik oldala is: a kiadványnak a magyar szerzők kutatói és alkotói tevékenységét is be kell mutatnia. Így a *Haemus* egy új közösségi megnyilvánulás generátora lesz: a két nemzeti kultúra közvetítője.

Első témánk: Kisebbségpolitika és kisebbségi médiumok – a bolgárok szempontjából. Átadom a szót Bлагoveszt Njagulovnak a Történelemkutatási Intézet munkatársának.

Bлагoveszt Njagulov: Először is gratulálok a kiadvány 20 éves évfordulójához. A saját nevemet is láthattam már a kiadvány lapjain, ezért is döntöttem úgy, hogy elfogadom a meghívást erre a találkozóra. A másik ok, amiért eljöttem, az az, hogy az utóbbi időben lehetőségem adódott megismerkedni a bulgáriai kisebbségi média helyzetével, és úgy döntöttem, hasznos lenne, ha átfogóan bemutatnám a kisebbségi problémát bolgár kontextusban. Legfőképpen Bulgáriáról beszélek, nem pedig a külföldi bolgár közösségekről. Meggyőződésem szerint a nemzeti politika külső és belső aspektusai összefüggenek. Annak ellenére, hogy a *Haemus* kulturális és irodalmi kiadvány, remélem, hogy a hallgatóság érdeklődni fog a politika iránt is, mivel a politika nélkül nem jöhetett volna létre a kisebbségi csoportok érvényesülésének valódi folyamata.

Bulgária már az alapításától fogva, annak ellenére, hogy egynemzetiségű és egységes állam, több etnikumból és vallásból álló állam is. Ez a kelet-európai államok legtöbbször igaz. Nemrég publikálták Bulgária legutóbbi

népszámlálásának az adatait, eszerint a bolgár állampolgárok, akik – etnikai hovatartozásukról önrendelkezve – a kisebbségekhez tartoznak, a lakosság 15%-át teszi ki. A legnagyobb létszámban a törökök és a romák vannak 8,8, illetve 4,9%-kal. A fennmaradó kisebbségi csoport a lakosság kevesebb, mint 0,2%-át teszi ki.

A bulgáriai kisebbségek hagyományosan az ország területén élnek, nem más modern nemzetekből származnak, hanem inkább etnikai és kettős nemzeti tudatú közösségekből, ez a magyarázata – legalábbis teoretikusan – a közösségbeli jobb integrációjuknak és a kisebbségi különválasztási törekvéseik gyengébb megnyilvánulásának ahhoz képest, amikor kisebbségek a határok jelenkori, XX. századi megváltoztatása után alakulnak ki.

Mivel kisebbségekkel kapcsolatos komoly külső és belső viszályforrások nincsenek, a bolgár kisebbségi politika 1989 után egészében visszafogottabb, bizonytalanabb vagy óvatosabb más poszt-socialista államok kisebbségi politikájával összevetve. A nemzeti kisebbségekről szóló keretszerződés 1997-es aláírása és 1998-as ratifikálása után az állam a multikulturalizmus és a kisebbségek pozitív diszkriminációja és a roma integráció irányába orientálódik.

Röviden hadd szóljak a bulgáriai kisebbségi sajtóról. A kisebbségi sajtó szinte változatlanul van jelen a modern bolgár állam történetében. Egy kis statisztika: 1878-tól 1985-ig Bulgáriában 135 török, 158

zsidó, 71 örmény, 7 roma és néhány görög nyelvű kiadvány jelent meg. Az 1991-es alkotmány és az ország új törvényei szellemében mindenkinek joga van ahhoz, hogy az anyanyelvén fejtse ki a véleményét, illetve, hogy az anyanyelvén információt és ötleteket cseréljen. A demokratikus változások kezdete után a kisebbségi sajtó komoly szervezeti és pénzügyi nehézségek közepette születik újjá és sokszorozódik meg. A kisebbségi médiumok kutatásai azt mutatják, hogy a kisebbségi periodikákat főleg civil szervezetek, illetve a közösséghez tartozó magánszemélyek adják ki. Olyan újságokról, folyóiratokról és közleményekről van szó, amelyek általában kétnyelvűek. A kiadványoknak kicsi a költségvetésük és korlátozott példányszámban jelennek meg (átlagosan 1500 példányban). A kiadványok többségét ingyenesen terjesztik. A legjobban integrálódott kisebbségeknek – az örmények és a zsidók – nagyobb példányszámú kiadványai vannak, mint a legtöbb főt számláló kisebbségeknek: a törököknek és a romáknak. A törökök és a romák hoznak létre a legnehezebben saját kisebbségi kiadvány. A romáknak van a legtöbb kisebbségi kiadványuk, de nagyon rövid életűek.

A legtöbb bulgáriai kisebbségi kiadvány tematikus pro-

vi predstava obzorno malcinstvenata problematika v bulgarski kontekst, kato govora glavno za Bulgariya, ne tolkova za bulgarskite obshnosti v chuzbina. Moeto ubezhdenie e, che vtreshnite i vnshnite aspekti na nacionalnata politika sa svrznani.

Vъпреки че списание „Хемус” е с литературна и културна насоченост, надявам се аудиторията да прояви интерес и към политиката, тъй като без политика не би могъл да се осъществи реалният процес на издателска дейност на малцинствените групи – било в България, било в чужбина.

Освен еднонационална и унитарна държава още от времето на своето създаване България е мултиетнична и мултирелигиозна

държава, както повечето източноевропейски страни. Наскоро бяха публикувани данните от последното преброяване на населението в България, според което българските граждани, които се самоопределят по етническа принадлежност и принадлежат към малцинствата, са 15,2% от населението, като най-многобройни са турците и ромите, които съставляват 8,8% и 4,9%, докато всяка от другите малцинствени групи съставлява по-малко от 0,2% от населението.

Малцинствените групи в България са традиционно установени на територията на страната и не произхождат от други модерни нации, по-скоро от етнически и донационални общности и това е предпоставка – теоретична поне – за по-добрата им интеграция в обществото и за по-слаби прояви на малцинствен сепаратизъм, отколкото в случаите, когато малцинствата са формирани след промяна на граници в съвременността, през XX век.

При липсата на сериозни вътрешни и външни „дразнителни”, свързани с мал-

цинствата, българската малцинствена политика след 1989 г. като цяло е по-сдържана, колеблива или предпазлива в сравнение с политиките на други постсоциалистически държави с малцинствени населения. Едва след подписването през 1997 г. и особено след ратификацията през 1998 г. на Рамковата конвенция за защита на националните малцинства държавата се ориентира по-ясно към мултикултурализма, позитивната дискриминация на малцинствата и интеграцията на ромите.

Тук ще се спра накратко на малцинствената преса в България през изминалите повече от 20 години от началото на прехода на модерната българска държава. Малко статистика: от 1878 до 1985 г. – до възродителния процес – в България се появяват общо 135 турски издания, 158 еврейски, 71 арменски, 7 ромски, има също и гръцки. Правата да се изразява мнение и да се разменя информация и идеи на майчиния език са гарантирани от Конституцията от 1991 г. и от новите закони на страната. След началото на демократичните промени малцинствената преса се възвраща и умножава, преживявайки сериозни организационни и финансови трудности. Изследванията на малцинствените печатни медии показват, че периодичните издания на малцинствата са публикувани от неправителствени организации или от

отделни лица, принадлежащи към съответните общности. Става въпрос за вестници, списания, бюлетини, които най-често са двуезични. Изданията имат малки бюджети и ограничени тиражи, средно около 1500 броя. Повечето от тях се разпространяват безплатно. Издателските тиражи на най-добре интегрираните малцинствени групи – на арменците и евреите – са по-големи, отколкото тиражите на най-многобройните малцинства, тези на турци и роми. Турците и ромите създават най-трудно свои малцинствени издания. Въпреки че като брой малцинствените издания на ромите са най-много, те имат и най-кратък живот в сравнение с другите печатни медии.

Тематичните профили на повечето малцинствени издания в България са с културна ориентация. Изключения са някои издания с политически профил като вестник „Права и свободи“, орган на едноименното движение, който се издава до 2002 г., и вестник „Народна воля“, орган на македонската организация ОМО Илинден. Най-предпочитаната тема на малцинствените издания е историята, с изключение на ромите, чиято история е най-слабо изследвана и най-малко позната; следват темите за организационната дейност и културата, проявите на дискриминация, преди всичко спрямо ромите в съвременността, или спрямо арменците в миналото – по време на арменския геноцид от 1915 г. Други теми са проблематиката на диаспорите, защитата на правата на човека, на малцинствата и пр. Гледните точки на различните издания спрямо българската държава варират от позитивно отношение, което доминира в еврейските издания, до негативизъм, който е най-силен във вестника на „непризнатите“ македонци. Анкетиранияте потребители на малцинствена периодика през 2000 г. сочат като най-важни социални проблеми безработицата и бедността. При турците се споменава недостатъчното културно развитие, а при ромите – дефицитите на образование, както и слабото владение на български и на майчин език и при двете общности. Анкетите показват, че турците са много по-добре интегрирани в обществото, отколкото ромите, чиято интеграция остава най-проблематична.

Как се финансира малцинственият печат? Финансовата автономия е изключение. В България чрез реклами и продажби се издържа само арменският вестник „Ереван“. Подписки за абонамент предлагат две арменски и едно еврейско издание. Едно еврейско и едно арменско издание излизат без прекъсване от 1944 г. насам. Финансирането на малцинствената преса се осигурява приоритетно от частни и от неправителствени организации, особено в случая с ромите. Главните спонсори са фондациите Отворено общество, Развитие на гражданското общество, Международният център за изследване на малцинствата и културните взаимодействия и т.н. Медиите, изразяващи позициите на малцинства с държави-майки, се ползват от съответните финансови помощи от чужбина. Има две такива издания: едно турско списание и един румъноезичен вестник, които се финансират съответно от Турция и от Румъния. Едва след 2001 г. правителственият орган, натоварен с малцинствената проблематика, започва да дава субсидии, свързани с културата, образованието, организациите и медиите на малцинствата. Отпусканите суми обаче са незначителни. Между 2001 и 2005 г. субсидиите, предназначени за медии и други издателски дейности, варират от 7000 до 25 000 евро годишно. Тези субсидии намаляват в началото на икономическата криза през 2009, за да бъдат преустановени от сегашното правителство през 2010. В духа на „цялостната оптимизация на бюджетните разходи през периода на кризата“ са прекратени и всички разходи за малцинствени издания.

filja kulturális beállítottságú. Néhány politikai profillal rendelkező kiadvány tartozik a kivételek közé, például a Prava i svobodi (*Jogok és szabadságok*) című újság, az azonos nevű mozgalom orgánuma, amelyet 2002-ig adtak ki. A másik ilyen kiadvány az OMO Narodna Volja (*Nép-akarati*) című újság.

A kisebbségi kiadványok legkedveltebb témája a történelem – a romák kivételével, mivel az ő történelmük a legkevésbé kutatott és ismert. Ezután a szervezeti tevékenységek és a kultúra témája következik, majd a diszkrimináció megnyilvánulásai: főleg a romák elleniek vagy az örmény népiirtás 1915-ben. A többi téma az etnikai/vallási szórvány problémájáról, az emberi és kisebbségi jogok védelméről szól. A kisebbségi folyóiratok megkérdezett olvasói 2000-ben a leg súlyosabb szociális problémának a munkanélküliséget és a szegénységet tartották. A törököknél a hiányos kulturális fejlődést, a romáknál az oktatás hiányát említik meg, illetve mind a két csoportnál nagy probléma az anyanyelv és a bolgár nyelv szegényes használata. A vizsgálatból az is kiderül, hogy a törökök sokkal jobban beilleszkedtek a közösségbe, mint a romák.

Miből tud fennmaradni a kisebbségi sajtó? A pénzügyi autonómia kivételes eset. Bulgáriában csak reklámokkal és értékesítéssel tud fennmaradni az örmény *Erevan* újság. Előfizetést két örmény és egy zsidó kiadvány ajánl. Egy zsidó és egy örmény kiadvány 1944 óta folyamatosan megjelenik. A kisebbségi sajtót magán- és civil szervezetek támogatják, főleg a romák esetében. A legnagyobb támogatók a következő alapítványok: Nyílt Társadalom, A Civil Társadalom Fejlesztése, Kisebbségi és Kulturális Kölcsönhatások Kutatásának Nemzetközi Központja. Két olyan kiadvány van, amit az anyaország finanszíroz: egy török folyóirat és egy román nyelvű újság. A kormányzati hatóság 2001 után kezdi el támogatni a kisebbségi kultúrát, oktatást, szervezeteket és médiumokat. 2001-2005 között a médiáknak és a kiadói tevékenységre évi 7–25 ezer euró közötti támogatást nyújtottak. Ez a támogatás a 2009-es gazdasági válság miatt csökkenni kezdett, és a jelenlegi kormány 2010-ben meg is szüntette.

1989 után Bulgáriában nem jött létre olyan állami szervezet, amely ellenőrzés alatt tartaná a sajtót. Ugyanakkor a médiában a romákról sok híresztelés kelt szárnyra – főleg a 90-es években – a fennálló előítéletek szellemében. Néhány médium az etnikai közösségek egyetértésének eszköze helyett inkább a vádló szerepét tölti be, és a szenzációkeltés árán megszerezhető gyors haszon hajtja őket. Ez a helyzet a médiában a diszkrimináció elleni törvény 2003-as megjelenése után kezdett javulni, mivel a törvény szankciókkal fenyeget.

Néhány kivétellel a kisebbségi problematika az elektronikus médiákban csak a Keretegyezmény aláírása és ratifikálása után találta meg a helyét. A török nyelvű televíziós híreknek az állami tévében történő sugárzásáról szóló 2009-es viták úgy körvonalazódnak, mint az állam és a közösség lehetőségeinek legfontosabb tesztje a nacionalizmus semlegesítésére a kisebbségeknek és az őket érintő témáknak a médiában való megjelenése tekintetében. Bulgáriában a kulturális sokszínűségnek a médiában történő kifejezése már az 1989-es évek kezdetétől összefo-

nódik a demokratizálás folyamatával, az emberi és a kisebbségi jogok nemzetközi szabványainak meghonosodásával.

Valentina Rajcseva: Njagulov úr, körvonalazva a bulgáriai kisebbségi politikát és kisebbségi periodikát, érdekes párhuzamokat tárt elénk, amelyeket érdemes összehasonlítani a magyar politikával és a magyarországi kisebbségi periodikával. Njagulov úr azt is bemutatta, hogy amilyen a bolgár politika a saját etnikai közösségeihez, olyan a határon túli bolgár közösségekhez viszonyított politikája is. Az, hogy a magyarországi bolgároknak egy szilárd szociális jelenléte van a magyar társadalomban, nem jelenti azt, hogy nem kell foglalkozni vele, hanem ellenkezőleg, jó példaként kéne bemutatni más határon túli bolgár közösségeknek. Ez a probléma egyre aktuálisabb lesz a bolgár államnak, az utóbbi évekre jellemző mobilitás miatt, amiatt hogy szerte a világon újabb és újabb bolgár közösségek jönnek létre, olyan közösségek, amelyek sok tagot számlálnak és folyton növekednek.

Úgy gondolom, hogy nincs még egy ilyen folyóirat, mint a *Haemus*, egy ennyire céltudatosan, metodikusan és következetesen szerkesztett folyóirat, amely saját profillal rendelkezik és szüntelenül a tökéletességre törekszik. A bolgár állam saját intézményeinek és médiáinak még szélesebb körökben kellene terjesztenie ezt a jubileumot.

Emil Milanov: Nekünk az a fontos, kivel kommunikál a bolgár állam: közösségekkel vagy csoportokkal, vagy különálló egyedekkel, akik úgy élnek, hogy nem kommunikálnak egymással. Talán ez a kulcsa a dolognak. Nekünk az a lényeg, hogy a különböző helyeken levő emberek mennyire élnek egy közösségben, az ő gyermekeik mennyire érzik magukat bolgárnak. Ez a közösség vajon újratereztődik és folytatódik-e az időben? A magyarországi bolgár közösség több mint 100 éve létezik már, ezért is tűnik ki a többi emigráns csoport közül. Új tagokkal is bővül ez a közösség, és ők is részt vesznek a programokban, integrálódnak.

Amikor a hagyományos történelmi közösségekről és a mai emigrációról beszélünk, meg kell jegyeznünk, hogy míg az előbbi, közösséget alkotván, már több tíz és száz éve fennáll, az utóbbiak – Nyugat-Európában és az óceánon túl – csak mostantól kezdve fogják bizonygatni az életrevalóságukat. Az olyan programok, mint az *Anyanyelv és kultúra* – ami egy nagyon értékes program, jó lenne, ha a bolgár média számára is lenne ilyen – segítenek majd a bolgár közösségek kialakulásában. Túlásnak vélem azt mondani, hogy Nyugat-Európában és Amerikában lennének bolgár közösségek. Ott nagyobb bolgár csoportok vannak, ha lenne iskolájuk, médiájuk, közös érdekeik és közösségi életük, akkor a politika is másképpen viszonyulna hozzájuk.

Az oktatási intézmények a legfontosabbak egy közösség számára, mivel ott átöröközhetőek a tradíciók a további nemzedékeknek. Az egyesületek gyorsan elöregednek és kiüresednek.

Ami a folyóiratot illeti, azt mondanám, hogy a kiadvány létezéséhez szükséges objektív előfeltételeken kívül fontos észrevennünk, hogy a dolgok 90%-ban függenek a szubjektív tényezőktől is. Azoktól az emberektől függ,

В съответствие с принципите на свобода на словото и на разпространение на информацията след 1989 г. в България не се създава държавен орган, който да упражнява контрол върху пресата. Същевременно именно в печатните медии ромите се описват – особено през 90-те години – в негативен план, през призмата на съществуващите стереотипи. Вместо средство за разбирателство между етническите общности някои медии предпочитат ролята на обвинител и търсенето на бързи печалби чрез сензации. Тази медийна ситуация се подобрява след влизането в сила на закона срещу дискриминацията през 2003 г., който предвижда съответни санкции.

С някои изключения, едва след подписването и ратификацията на Рамковата конвенция малцинствената проблематика намира място в електронните медии в страната. Дебатите относно телевизионните новини на турски език по Националната телевизия през 2009 г. се открояват като най-важния тест за възможностите на държавата и обществото да неутрализират национализма по отношение на медийното присъствие на малцинствата и техните теми.

В заключение, медийният израз на културното многообразие в България се вписва в процеса на демократизация от началото на прехода през 1989 г., както и в процеса на приемане на международните стандарти за правата на човека и малцинствата.

Валентина Райчева: Очертавайки малцинствената политика и малцинствената периодика в България, господин Нягулов ни даде интересни паралели за сравняване с унгарската политика и с унгарските периодични издания на малцинствата. Той ни показва също и че каквато е политиката – люшкаща се, непоследователна – на България към собствените ѝ етнически общности, такава е и външната ѝ политика към българите зад граница, към българската диаспора. Това, че българите в Унгария са общност и малцинство с утвърдено социално присъствие в унгарското общество и безпроблемно за българската държава, не значи, че то трябва да бъде изключвано от сферата на внимание, а може би трябва да бъде давано като добър пример за организирането и функционирането на общностен живот на българите в чужбина. Защото този проблем ще става все по-актуален за българската държава с мобилността, която е характерна за последните години, със създаването на български общности навсякъде по света, не само в Европа, общности, които са много по-големи по мащаб и продължават да растат. Мисля, че няма такъв случай като списание „Хемус” – на целенасочено, методично и последователно списвано периодично издание със собствен профил, който непрекъснато се усъвършенства. Българската държава чрез своите институции и нашите медии би трябвало да отразят много по-широко този юбилей.

Емил Миланов: За нас е интересно дали българската държава контактува с общности или с групи, или с отделни индивиди, които просто живеят някъде и не са в процес на общуване помежду си. Може би това е ключът. За нас е важно доколко на различните места хората продължават да съществуват заедно, доколко техните деца продължават да се чувстват българи, дали тази общност се възпроизвежда и продължава във времето. В този контекст българската общност в Унгария е оцеляла около 100 години, затова е интересна и се различава от емигрантските групи в други държави, включително и централноевропейски, поради това, че тя се възпроизвежда. Независимо че към нея се включват и новопристигнали, те участват, интегрират се в тази общност.

el. Ugyanakkor egy sor publikáció az idő kontinuitását érzékelteti – eredet, gyökerek, elődök révén.

Speciális figyelmet szentel a folyóirat – és ez már egy második, egy következő vonal – a bolgár–magyar kapcsolatoknak. A szerzők bolgár és magyar kutatók. Van egy különszám (2002/2), amelyben magyar szerzők írásait olvashatjuk Bulgáriáról és a bolgárokról. Ezeknek a publikációknak az a céljuk, hogy a kulturális emlékezetbe beépüljön a történelmi eseményekről és a mai magyarországi bolgár közösség emlékhelyeiről való ismeretanyag.

A folyóirat Magyarországon elismert bolgár származású prominens művészekkel ismerteti meg az olvasót, és ez a része nagyon érdekes az anyaországi bulgarista olvasónak. Az első évekből származó magyar nyelvű szövegek, amelyeknek nem volt a bolgár megfelelője a lapban, a bolgár irodalom klasszikusaira és a mai bolgár alkotókra fókuszált, ezzel is elősegítve az interkulturális kommunikációt. A folyóirat tárt kapukkal várja a magyar bolgárságkutatókat, és a bolgár kultúra iránti szakmai érdeklődéssel vonzza őket magához. A *Haemus* gyakorlatilag, legalábbis szerintem, a magyarországi bolgár értelmiség impozáns kulturális projektjének a realizációja, illetve a két kultúra közötti irodalom dialógusának a helyszíne.

A szerkesztőség nagyon ügyesen tartja egyensúlyban a múlt kultúráját a jelen kultúrájával.

Hosszú életet kívánok a folyóiratnak, ennek a kiválóan és kulturáltan szerkesztett kiadványnak!

Penka Vatova: Gondolom, hogy mindenkinek, akinek lehetősége volt követnie a folyóiratot az elmúlt 20 évben, észrevehette azt a finom átmenetet a közösségen belül az etnikulturális és integrációs funkciótól, amelyek nagyon elegánsan összefonódnak és a kiadványt a két kultúra közötti találkozás és az ötletek megosztásának helyévé teszi.

Roszica Penkova: A húsz év elég szép kor, sok is, és kevés is. Tanúja voltam annak, hogy a 90-es években, miközben Bulgáriában nem volt semmi pénz kultúrára, a Magyarországon élő bolgár közösség létre tudott hozni egy olyan folyóiratot, amellyel bármely bolgár büszkélkedhetne. Optimistán állok ahhoz is, hogy az iskola, amelyben Szvetlával együtt dolgoztam, megtalálja majd a helyét a közösség jövőjében. Annak ellenére, hogy sokat tettünk azért, hogy az iskola magyarországi feltételekhez alkalmazkodjon, az oktatási minisztérium egyszer csak megriadt attól, hogy kisebbségi iskola lehet belőle. A minisztérium nem foglalkozott a bolgár közösség kívánásaival, és nagyrészt ez vezetett ahhoz, hogy bezárják az iskolát. Nem véletlenül fordultak el a szülők és a gyerekek egy olyan iskolától, amely nem elégíti ki a szükségleteiket. Vegyük azt a tényt példának, hogy ezekben az iskolákban a bolgár rendszernek megfelelően, bolgár könyvekből tanulnak a diákok. Egyszerűen ez nem reális egy teljesen más környezetben működő iskola esetében. Biztos vagyok benne, hogy a bolgároknak sikerülni fog újra megnyitni az iskolát.

Penka Vatova: A magyarországi bolgárok oktatása és oktatási intézményei nem idegen téma a folyóirat számára. Az első években az bolgár iskola múltjáról lehetett

nost na predците. В списанието многократно се сочат черти от психологията на старите градинари и търговци, като инициативност, трудолюбие, привързаност към отечеството, възприемчивост и отвореност към новото, дарителство и пр. В публикациите е явно внушението за уважение към устойчивите характеристики, които са залеждали в манталитета и бита на българите в Унгария. Този разказ за предците, за българските градинари тече самостоятелно или е включен в по-големия разказ за пътищата на българската емиграция. Съдбата на българските заселници е видяна в контекста на миграционните движения в Европа в миналото, съотнесена е към съдбата на българите в Молдова, Украйна, в Западните покрайнини. Съществуват и научни текстове, посветени на първите две преселнически вълни, част от авторите са унгарски историографи. Внушението в тези публикации е, че постигнатото във второто отечество е припознато като свое наследство. Чувството за непрекъснатостта във времето, изграждано по посока на произход, корени, предци, се създава чрез поредица от публикации.

Проблемите на езика и образованието са поставяни на обсъждане в списанието нееднократно и това му прави чест. Коментират се аспекти на българското образование в Унгария, традициите, съвременните учебни програми, качеството на преподаване, двуезичието. В тях откриваме тревогата и загрижеността за съхраняването на българската културна идентичност. Специално внимание – и това е вече втората позиция, втората линия на списанието – се отделя на българо-унгарските отношения. Тук автори на публикациите са български и унгарски изследователи. Специален брой е отделен (2002/2) за впечатления и наблюденията на унгарски автори за България и българите. С тези публикации се цели да се вгради в културната памет знанието за историческите предпоставки, за днешното място на българската общност в унгарското общество. Това място се основава на граденото от поколения българи и унгарци взаимно уважение, съпричастност, взаимопомощ, довели до духовно сближаване и културно сътрудничество.

Списанието запознава читателя и с изявени творци от български произход, чиято творческа дейност е намерила признание в Унгария, и тук то е интересно и много за читателите българисти от България. Унгароезичните версии от първите години, които не са огледални, акцентират върху класици на българската литература и съвременни български творци и така спомагат за межкултурното общуване. Списанието отваря широко врати за унгарски българисти и ги привлича с професионален интерес към българската култура. На практика, „Хемус”, поне така го виждам аз, е реализация на един мащабен културен проект на българската интелигенция в Унгария и пространство за диалог между българската и унгарската литература. Чрез публикациите се очертават културните хоризонти в синхронен и в диахронен план, в които се полага и реализира българската общност. Редакцията много умело балансира културата на миналото с културата на настоящето, както и между емблемите на етничността и белезите на духовно приобщаване. Желая й дълъг живот и все така качествено и културно списване на изданието.

Penka Vatova: Мисля, че всеки, който е имал възможност да следи ако не непрекъснато през 20-те години списанието, но ако е разлистил броевете от 90-те години и от днешните книжки, ще види този фин преход от етнокултурните и интеграционни функции на изданието вътре в общността, които много елегантно се преплитат и постепенно превръщат изданието в място за среща между двете култури, място за обмяна на идеи. За провокация на

изследователите към изследователски полета с българска проблематика, за преводачески търсения. То се превръща в генератор на малки проекти във връзка с тематичните броеве.

Росица Пенкова: Двайсет години е една хубава възраст, те са и много, и малко. Свидетел съм на времето, през 90-те години, когато в България нямаше никакви средства за култура, в Унгария българската общност успя да създаде списание, което може да бъде гордост за всеки българин. В този смисъл съм оптимист, че и училището, в което работихме заедно със Светла, ще успее да намери своето място в бъдещето на общността. Въпреки че много неща бяха направени за неговото адаптиране към местните условия, в един момент Министерството на образованието се уплаши, че то може да се превърне в „малцинствено училище“, не прояви интерес към желанията на българската общност и това в голяма степен доведе до неговото закриване. Неслучайно беше и отдръпването на родители и деца от едно училище, което не отговаря на техните потребности. Нека вземем само факта, че тези училища се захранват с български учебници, учат по български програми, което е невъзможно и нереалистично, при положение че функционират в една съвършено различна среда. Убедена съм, че българите ще успеят да възродят своето училище.

Пенка Ватова: Темата за образованието, за образователните институции на българите в Унгария, не е чужда на списанието. И ако през първите години то говори за миналото, за основаването на училището през 1918 и първите му стъпки, в по-късните годишнини акцентът пада върху съхраняването на българския език, върху двуезичността, върху бъдещето на общността.

Светла Кюсева: Връзката с училището е много важна, защото ако няма следващо поколение, което да поддържа езика, много съмнително е съществуването на всички онези институции, които залагат на езика. Оптимистично е, че сред преводачите ни – които са основен стълб в списването на списанието – има много млади хора. Те се включват не само с преводаческата си дейност, но и с идеи и предложения. Нашата идея освен това е редакцията да не се ограничава само от хора, които физически са в Будапеща, а тя да бъде разширена – в нашия виртуален свят това не е особен проблем.

Пенка Ватова: Всъщност във вниманието към културните приемници – не само списанието, но и театъра и другите културни институции на общността – в последните годишнини вече личи едно внимание към нови фигури, интелектуални, творчески, към новите ресурси на общността, които се обгрижват с особено внимание.

Благовест Нягулов: Искам да ви кажа една румънска поговорка: Човекът освещава мястото. В случая може да се каже: Човекът освещава списанието. Искам да напомня обаче, че без обективни предпоставки субективният фактор трудно се преборва с действителността, ако тя е насочена срещу него. Бих искал да попитам какъв е тиражът, има ли абонamenti, как става разпространението на списанието. Другият ми въпрос е какво е отношението към другото издание, „Български вести“ – дали неговата поява означава, че списание „Хемус“ придобива политературна насоченост и довежда до това комуникативните функции да надделяват над етнокултурните.

olvasni az újságban, később pedig a bolgár nyelv megóvására, a kétnyelvűségre és a közösség jövőjére terelődött a hangsúly.

Szvetla Kjoszeva: Az iskolával való kapcsolat nagyon fontos, mert ha nincs következő nemzedék, amely ápolja a nyelvet, akkor kétséges azoknak az intézményeknek a jövője, amelyek alappillére a nyelv. Pozitív dolog, hogy a fordítóink között sok a fiatal. Ők nemcsak fordítanak, hanem meg is osztják a javaslatokat és ötleteiket velünk. Azt szeretnénk, hogy a szerkesztés ne csak a budapesti-ekre korlátozódjon, szélesedjen ki ez a kör.

Penka Vátova: A kultúra művelőinek új nemzedéke iránti figyelemben – nemcsak a folyóiratnál, hanem a színház és a közösség többi kulturális intézményein belül is – az utóbbi években tapasztalható a figyelem a fiatal értelmiségiek, alkotók, a közösség új erőforrásai felé.

Blagoveszt Njagulov: Meg szeretnék osztani önökkel egy román közmondást: az ember felszenteli a helyet. Most azt is mondhatnánk: az ember felszenteli a folyóiratot. Szeretném megjegyezni azt is, hogy az objektív feltételek nélkül a szubjektív tényező nehezen tud megküzdeni a valósággal, ha az ellene irányul. Megkérdezném: hány példányszámban jelenik meg a folyóirat, vannak-e előfizetések, hogyan terjesztik a kiadványt? A másik kérdés: milyen a viszonya a folyóiratnak a másik kiadvánnyal, a *Bolgár Hírekkel*? Talán annak megjelenésével a *Haemus* folyóirat inkább irodalmi beállítottságúvá vált, és ennek a következményeként a kommunikációs hangsúlya előnybe került az etnikulturális feladataival szemben.

Szvetla Kjoszeva: A kiadvány útja nem mindig volt sima és problémamentes. Megalapítása után voltak, akik azt kérdezték, ki fogja ezt olvasni? Az első 4-5 évben a közösség életéről szóló krónikát is publikáltunk. 1995-ben létrejött az új, havi információs kiadvány, a mindennapi információk kikerültek a folyóiratból, letisztult a profilja. A finanszírozás viszonylatában is voltak különböző periódusok. A kezdetekben a kiadvány pályázatokra, egyszeri támogatásokra épített, ezért a kiadása is egy kicsit kaotikus volt. Voltak évek, amikor csak 3, 2 vagy csak 1 szám jelent meg. A Magyar Nemzeti és Etnikai Kisebbségekért Közalapítvány megalakulása után (1995-ben) rendszeres támogatást kapott a folyóirat, és 2004-ig évi 4 szám látott napvilágot. Később ezt a támogatást a *Bolgár Hírek* kapta meg.

Volt egy igen kritikus periódus is, amikor nem lehetett tudni, hogy fennmarad-e a *Haemus* a jövőben vagy nem, de szemmel láthatóan addigra a folyóiratnak sikerült elnyernie saját helyét, és továbbra is van, aki finanszírozza a kiadását. Igazából valami nagyon érdekes dolog történt: pont azok az emberek, akik kételkedtek a folyóirat fennmaradásában, azok jöttek rá, hogy ez egy olyan dolog, amellyel az emberek közé lehet menni, jobb helyeken is felmutatni. A magyar kisebbségi politika struktúrája olyan, amely engedélyezi a helyi kisebbségi szervezetek létrehozását. Ezek a szervezetek nemcsak a bolgárok számára szerveznek kulturális programokat,

hanem a társadalom többi tagja számára is (magyaroknak, más kisebbségnek). A táncokkal, a színházzal, a kulináris érdekességekkel, a kiállításokkal egyidejűleg a *Haemus* is utat tört magának. Az emberek pedig érdeklődnek a kiadvány iránt, várják a következő szám megjelenését, és a bolgár esteken kérik, hogy vigyünk nekik a folyóiratból a következő alkalomra is. Ez visszahatott a bolgárookra is, akik keresni kezdték a kiadványt. Szóval ezek a helyi bolgár kisebbségek évi 2 szám megjelenésére elegendő támogatást tudnak nyújtani. Ötszáz példányban jelenik meg a kiadvány, és előfizetési díj ellenében tudjuk terjeszteni.

Penka Vatova: Úgy tűnik, hogy a folyóirat kétnyelvűsége hozzásegített ahhoz, hogy érdeklődjenek iránta. A *Haemus* számait 2006-óta meg lehet tekinteni a Bolgár Országos Önkormányzat honlapján (www.bolgarok.hu).

Szvetlana Sztojceva: Meg szeretném osztani a véleményemet a folyóirat lapjain olvasható a bolgár irodalomról. Jómagam 10 éve veszek részt a folyóirat írásában. Az világos, hogy ilyen folyóirat nincs sem Bulgáriában, sem külföldön. De mivel én olvastam a folyóiratot Bulgáriából és külföldről is, elmondhatom, hogy hiányozna, ha nem lenne. A *Haemust* tekinthetjük a Bulgáriában kiadott folyóiratokból hiányzó „melegség” kárpótlásának is. Ez az irodalmi szekció, amely a gyerekekkel foglalkozik, céltudatosan összeköti a „melegséget” a az őházával. Csak ki kell nyitni a lapot, hogy megértsük, miről beszélnek. Ezenkívül a gyermekeknek szóló irodalomnak ebben a folyóiratban tekintélye van, ez Bulgáriában hiányzik. Nem egyszerűen „gyermekirodalom” ez, olyan irodalom, ami felér az igazi irodalommal, és ha azt mondjuk, hogy a felnőtt irodalom a honiból táplálkozik és idegen égboltokban tükrözteti magát, a gyermekirodalom önmagának a csillagos ég – ahogy Sztratiev mondaná, és természetesen az otthoni élő vízből is merít.

Hadd említsem meg az *Élő víz* című kötetet, amely egy gyermekeknek szóló irodalmi antológia az újjászületés korától a XX. század 50-es éveig, amit szintén a bolgár közösség adott ki. Rumen Sztojanov is rámutatott, hogy hiányzik egy ilyen esztétikai válogatás ma Bulgáriában. Még mindig hiányzik. Ezzel kapcsolatban hoznám fel példának Szvetla kiváló ötletét, hogy a folyóirat különböző szövegeiből ő később egész könyveket szerkeszt, és fordítva. Éppen a főszerkesztő szerepének ez a fajta egyesítése és megsokszorozása segít a folyóirat mobilitásában, reakcióképességében. A folyóiratból árad az elmélkedést serkentő anyag...

Penka Vatova: A következő részben, remélem, fogunk hallani ötleteket és véleményeket a folyóiratról és a folyóirat kétnyelvűségéről. Most átadnám a szót Bedecs Lászlónak, a Szófiai Tudományegyetem magyar lektorának, aki a kétnyelvűségről és a nyelvcsereéről fog beszélni.

Bedecs László: Arról a különleges szituációról próbálok meg röviden beszélni, amikor egy író, új választott országába kerülve felveszi az új országának a nyelvét, és azon kezd el írni. Ennek a problémának számos nyelvi, irodalmi és társadalomtudományi vetülete van. Én elsősorban az irodalmi és irodalomelméleti problémákat

Светла Къосева: Пътят на списанието невинаги е гладък и безпроблемен. Още когато започна да излиза, имаше гласове в общността, които питаха: това кой ще го чете? През първите 4-5 години се публикуваше една хроника на живота в общността. През 1995 г. бе създадено новото месечно информационно издание, тогава тази злободневност бе изнесена във вестника и това позволи списанието да изчисти своя профил. По отношение на финансирането също има различни периоди. В началото то разчиташе на конкурси, еднократни субсидии, затова и издаването му е малко хаотично – има години, в които излиза с 3, 2, дори 1 книжка. След създаването на Фонда за малцинствата през 1995 г. започна редовното му финансиране и до 2004 г. списанието излиза редовно в 4 книжки годишно. По-късно това финансиране бе прехвърлено върху вестника „Български вести”.

Имаше един критичен период, в който стоеше въпросът – ще го има ли, или няма да го има „Хемус”, но очевидно списанието вече бе набрало достатъчно скорост и финансирането му продължи. Възприемчивостта стана нещо много интересно: точно тези, които бяха питали „това кой ще го чете?”, разбраха, че списанието е нещо, с което човек може да се покаже пред хората. Самата структура на унгарската малцинствена политика позволява създаването на местни органи на малцинствата, които организират културни програми не само за българи, а и такива, с които се представят пред останалата общественоост – пред унгарците и другите малцинства. И наред с танците, театъра, кулинаруията, изложбите – път си проби и списание „Хемус”. И се оказа, че хората проявяват интерес, питат за други броеве, поръчват си да им занесем и следващия път, когато има българска вечер. Това оказва обратно въздействие и върху самите българи, които започнаха да търсят списанието. Така че именно тези местни български самоуправниения дават голяма част от средствата за издаването на два броя годишно. Списанието се издава в 500 броя и се разпространява с абонамент.

Penka Vatova: Очевидно билингвалността на списанието способства за проявата на подобен интерес, тъй като от няколко години българският и унгарският вариант са огледални. Броевете на „Хемус” от 2006 насам могат да се видят на сайта на Българското самоуправление www.bolgarok.hu.

Светлана Стойчева: Искам да споделя мнението си за българската литература на страниците на списанието. Аз самата участвам като сътрудник в неговото списване от десетина години. Ясно е, че такова списание няма нито в България, нито в чужбина. Тъй като съм го чела както от България, така и от чужбина, мога да кажа, че би ми липсвало едновременно и тук, и „извън”, ако не съществуваше. „Хемус” може да се разглежда и като компенсация на липсващото „топло” в периодиката, която се издава в България. Литературният раздел за деца целенасочено свързва тази топлина с родното (подбраните произведения буквално са възплъщение на категорията), но тя е и естетическа топлина. Само трябва да се разгърне списанието, за да стане ясно за какво говорим. Освен това, литературата за деца в това списание се радва на отношение, каквото в България липсва. Не става въпрос просто за някаква „детска” литература, а за литература, която е равнопоставена на останалата, която сама на себе си е „небе”; защото ако казваме, че литературата за възрастни най-често черпи от родното, а се оглежда в други небета, литературата за деца си е и небето – малко по стратиевски казано – и, разбира се, черпи от живата родова вода.

Нека спомена сборника „Жива вода“ (2000 г.), антология на литературата за деца от Възраждането до 50-те години на ХХ век, чието издание също беше спонсорирано от българската общност. Като я видя, Румен Стоянов каза, че издание с подобен естетически подбор „от извора“ липсва в днешна България. И досега липсва. В тази връзка искам да посоча един плодотворен подход на Светла, при който от отделни текстове в списанието тя прави по-късно цели книги и обратно. Именно това събиране (или размножаване) на функциите на главния редактор навярно помага на списанието да е толкова мобилно, толкова реагиращо. Фактът, че е двуезично, също се отпечатва върху характера му и то не само формално: когато се чете на български от българи, си представям текстове на завръщането; когато се чете на унгарски, това са текстове върху днешната темпорална ос, положени в съвременната култура. Списанието блика от материал за размишление...

Пенка Ватова: В следващия панел се надявам да чуем идеи и мнения, провокирани от списанието и неговата билингвалност. Като начало давам думата на колегата Ласло Бедеч, лектор по унгарска литература в Софийския университет, който ще говори за двуезичието и смяната на езика.

Ласло Бедеч: Ще се опитам накратко да опиша особената ситуация, когато един писател, попаднал в чуждоезикова среда, възприема езика на страната, в която живее и започва да пише на този език. Този проблем има езикови, литературни и социални аспекти. Ще засегна преди всичко литературнотеоретичните аспекти на проблема. Да започнем с имената, които всички познават: Бекет, Набоков, Валери, може да се спомене и Целан. Това са хора, които независимо дали по собствено решение, или принудително, започват да пишат литература на език, който са учили. Самуел Бекет решава в края на трийсетте години да пише не на английски, а на френски език. Решението му е подробно описано от литературната наука, самият той многократно е говорил за това, споменавайки две основни причини. Едната е, че за него английският език е маниерен, а френският изисква много по-голяма дисциплина и по-добре приляга на текстовете му. Втората причина е, че е искал да се освободи от влиянието на Джойс. Твърдял, че след Джойс едва ли не повече не може да се пише на английски език. В неговия случай интересното е, че е знаел и немски, по собственото му твърдение не по-лошо от родния си език или от френския, но въпреки това никога не е писал на немски език. Друг интересен аспект на неговото творчество е, че написаните на френски език произведения сам превежда на английски. Факт, който е много интересен от филологическа гледна точка, тъй като и двата текста са оригинално произведения на Бекет и създават теоретичния проблем, кой от двата текста да се смята за оригинал. Връщайки се към корените на проблема, много писатели твърдят, че висока литература се създава само на родния език. Всеки човек познава в дълбочина само родния си език и само на него може да създава литература. Очевидно защото езикът не е просто сбор от думи, а носител на културата на средата, която ползва този език, пресечна точка на миналото. На езика, който е учил, човек никога не може да го постигне. Тук има мнозина, които говорят отлично два или повече езика. И колкото добре да знаят новия език, детските песнички и поговорки например, асоциациите с миналото често остават разбираеми. За неща, които в разговорния език са обикновено вметване, човек трябва да положи сериозни усилия, за да открие значението им, а понякога дори и така не му се удава.

szeretném érinteni. Kezdjük azokkal a nevekkel, akiket mindenki ismer: Samuel Beckett, Nabokov, Valery és Celant is lehetne említeni. Ők mindannyian abba a körbe tartoznak, akik, vagy kényszerből, vagy saját döntésből, egy új, tanult nyelven kezdtek el szépirodalmat írni. Samuel Beckett a harmincas évek végén döntött úgy, hogy nem angolul, hanem franciául ír azután. A döntésének komoly irodalma van, ő maga is sokszor beszélt erről. Két fő okot említ: az egyik az, hogy számára az angol nyelv modoros volt, és a francia sokkal nagyobb fejelemet követel tőle, és úgy érezte, hogy ez a szövegeivel jobban összefügg. A másik oka pedig az volt, hogy szabadulni igyekezett Joyce hatásától. Azt állította Beckett, hogy angol nyelven Joyce után nem lehet prózát írni. Érdekes az is az ő esetében, hogy németül is kiválóan tudott, majdnem olyan szinten, mint az anyanyelvén és franciául. Németül azonban mégsem írt soha. Egy másik érdekes vetülete az ő problémájának az, hogy a franciául született műveit aztán ő maga fordította le angolra. A filológának ezzel egy komoly feladatot ad, mert mindkét létrejött mű eredeti Beckett-alkotás. Elméleti problémát vet fel, hogy vajon melyiket tekintsük eredetinek. És akkor, visszamenve a probléma gyökeréig, azt állítja sok író, hogy igazából csak az anyanyelven lehet magas szintű irodalmat művelni. Az ember csak az anyanyelvét ismerheti olyan mélységig, hogy azon irodalmat tudjon művelni. Nyilván azért is, mert a nyelv nem pusztán a szavak összessége, hanem az adott nyelvet beszélő közösség kultúrájának a hordozója, a múlt gyűjtőhelye. Ezt az ember egy tanult nyelven sohasem tudja igazából magáévá tenni. Sokan ülnek itt olyanok, akik két vagy akár több nyelvet is kiválóan beszélnek, és tőlük gyakran halljuk azt a panaszt, hogy bármilyen jól is tudják a második vagy a harmadik nyelvet, például a gyerekdalokat vagy a mondókákat, vagy a történelmi utalásokat nem értik. Azokat az apró utalásokat, ami az anyanyelvi beszélőnek teljesen természetes, nekik komoly munkával lenne csak megszerezhető, de legtöbbször még így sem.

A második példám Nabokov példája, aki ezt a lehetetlenséget tudta legyőzni és megvalósítani. Orosz volt eredetileg, aztán Németországba emigrált, és elkezdett németül írni. Néhány évvel később átköltözött Párizsba, és ott franciául írt, majd elment Amerikába, és az angol regényei tették aztán világhírűvé. Miközben Beckett olyan irodalmat művelt, ami szegényes volt: kevés utalás, kevés asszociáció volt benne – ez is csak megkötésekkel igaz –, de Nabokov *Lolitájához* képest, amelyben tulajdonképpen minden második mondat egy utalás, egy átvétel korábbi szövegekből, Beckett szövege egy naturalis, szegényes szöveg. Ezért mondhatjuk azt, hogy Nabokov a lehetetlent tudta megvalósítani: hogy a tanult nyelvét, az angolt olyan magas szinten volt képes elsajátítani, hogy a nyelvi játékokat és ezeket a bizonyos kulturális utalásokat is perfekt módon, tökéletesen használta. Képes volt a nyelvhez kötöttséget és azt a bizonyos társadalmi beágyazottságot fölülírni, és átlépni egy másik nyelvre.

Ha egy pillanatra ránézünk a többi példára, akkor azt kell látnunk, hogy ezek a majdnem lehetetlen esetek elsősorban a prózában valósultak meg. Az lehet akkor az állításunk, hogy lehetséges egy tanult nyelven szépirodalmat létrehozni, de ez inkább a prózában lehetséges, a költé-

szetben pedig nem. Érdemes ennek az okain is elgondolkozni. Arra gondolhatunk, hogy a költészet az még inkább az adott nyelvhez és kultúrához kötődik. A nyelvnek egy mélyebb szintjét érinti. Ami még inkább problémát okoz, hogy a költészet legtöbbször megpróbálja a szabályokat fölülírni. Itt most a grammatikai és a formai szabályokra is gondolok. Azt ismerjük, amikor egy idegen nyelven olvasunk költészetet és közös tapasztalatunk, hogy ha egy hibát látunk, nem tudjuk eldönteni, hogy most a költő hibázik, vagy mi nem értjük jól az adott szöveget. Amikor ezt az alkotó oldaláról nézzük, még inkább igaz ez a helyzet, hogy egy tanult nyelven általában nem mertünk hibázni. Márpedig ahhoz, hogy jó költészetet hozzunk létre, hibáznunk kell, felül kell írunk a szabályokat.

Magyar példát is szeretnék felhozni. 1945 után, az 1956-os forradalom után sok író is Nyugatra emigrált. Ezeknek az íróknak egy része elkezdett a tanult nyelvén, az adott ország nyelvén írni. Vannak olyanok is, akik már második generációs magyarok, és ők már anyanyelvükként írnak az adott ország nyelvén. Ferdinandy György először Párizsba ment, '56 után, majd Puerto Ricóba, ahol először franciául írt, majd spanyolul. A második generációs írók közül pedig hadd említsem meg Terézia Morát, aki Németországban él. Ő már csak németül ír, miközben magyar írókat, például Esterházy Pétert fordít németre. Itt tehát megkülönböztethetjük az írói kétnyelvűséget az írói egynyelvűségtől. Van, aki kiválóan beszél mind a két nyelvet, mégis csak egy nyelven hajlandó írni. Vajon mit kezdjen az adott nemzeti irodalomtörténet ezekkel a szerzőkkel? Beckett angol vagy francia író? Nabokov az orosz, a francia vagy az angol irodalomtörténethez tarozik? Ferdinandy György, akit említettem, a magyar irodalomtörténet része vagy már a spanyol? Ahogy hallok a bolgár és a szerb barátaimtól, ezen a részen egy kicsit más stratégia dívik, mint Magyarországon. Magyarországon ezeket az idegen nyelven született műveket nem veszik számításba, nem tartják az irodalomtörténet részének. Például Ferdinandy György monográfusa nem olvasta el a franciául és spanyolul írt regényeket. Ezzel szemben úgy hallottam egy-két bolgár barátomtól, hogy, mondjuk, a Németországban élő és németül író bolgár szerzőket igenis a bolgár irodalom alkotójának tekintik. Érdekes még Magyarország és Bulgária között Szerbia és a volt Jugoszlávia területe, ahonnan nagyon sokan a háború miatt emigráltak tizenévesen Nyugat-Európába, főleg Németországba. Egy külön problémát vet fel, hogy elvitték az anyanyelvüket, a kulturális tapasztalatokat, és természetesen a háború tapasztalatát, ami szinte kizárólagos témájukká vált. Mégis olvastam egy olyan interjút egy íróval, amelyben azt mondta, hogy mivel ő Németországban él és a német nyelv veszi körül, már jobban tud németül, mint szerbül és számára nem is kérdés, hogy mivel jobban tud németül, ezért németül ír. Ez az író 15 éves korában ment Németországba, és most 30 éves. Mindez azt vetíti előre, hogy Európában ez a probléma egyre inkább fel fog erősödni, mivel a határok átjárhatóságával egyre több író fog új hazát találni magának és új nyelvet. Még izgalmasabb azoknak a gyerekeknek a szituációja, akik nem saját döntésükből kerülnek egy új országba, és majd abba a dilemmába kerülnek, hogy az anyanyelvükön

Dругият ми пример е Набоков, който успява да преодолее и осъществи нещо невероятно. Руснак по произход, той емигрира в Германия и започва да пише на немски език, няколко години покъсно се премества в Париж, където пише на френски, накрая се заселва в Америка, където пише на английски и именно англоезичните му романи го правят световноизвестен. И докато литературният език на Бекет е по-еднозначен, по-беден на асоциации (разбира се, това е вярно само в рамките на определена условност), в „Лолита“ на Набоков всяко второ изречение поражда асоциации със стари текстове. Би могло да се каже, че Набоков е постигнал невъзможното, усвоявайки в такива тънкости новия си език – английския – и използвайки по един завиден начин езиковата игра, културните асоциации. Той успява да преодолее и социалната обвързаност на езика.

Ако само за момент се обърнем и към други примери, трябва да установим, че тези невероятни случаи са били осъществени предимно в прозата. Изводът ни може да бъде, че: да, може да се създава литература на чужд език, но това става изключително в прозата, не и в поезията. Заслужава си да се замислим какви са причините. Без да се задълбочаваме по въпроса, защото няма и време за това, трябва да кажем, че поезията е още по-вкоренена в културата, в езика, засяга един негов по-дълбок слой. Това, което създава още по-голяма трудност, е, че поезията в повечето случаи се опитва да пренапише правилата. Имам предвид дори и граматическите правила и правилата на формата. Познато ни е усещането, че когато четем поезия на чужд език и забележим някоя грешка, ни е трудно да установим дали е съзнателно направена от поета, или ние нещо не сме разбрали. Ако си представим същата ситуация от позицията на твореца, тя въздейства многократно по-силно, защото на езика, който сме учили, не смеем да правим грешки. А за да създадем добра поезия, трябва да правим грешки, трябва да пренаписваме правилата.

Искам да дам и унгарски примери. След 1945 и след революцията от 1956 г. много унгарци, сред тях поети и писатели, емигрират на Запад. Една част от тях – не всички – пишат на езика на страната, в която живеят. Има и такива, които са вече второ поколение, те пишат на езика на страната, в която са родени като на роден език. Дьорд Фердинанди, който най-напред се заселва в Париж, започва да пише на френски, след това отива в Порто Рико и там продължава творчеството си на испански език. От второто поколение писатели ще посоча Терезия Мора, която живее в Германия и пише само на немски език, и превежда унгарски писатели (например Петер Естерхази). Тук можем да направим разграничение между писателско едноезичие и писателско двуезичие. Има писатели, които владеят повече езици и въпреки това пишат само на един.

Възниква въпросът, как да се отнася съответната литературна история към тези автори. Дали Бекет е английски, или френски писател? Набоков към коя литературна история принадлежи: руската, френската или английската? Дьорд Фердинанди и произведенията му, написани на испански език, могат ли да се разглеждат като част от унгарската литературна история? Чувам от моите сръбски и български приятели, че в подобни случаи стратегията, която се прилага, е различна от унгарската. В Унгария произведенията, създадени на чужд език, не се смятат за част от унгарската литература. Монографът на Дьорд Фердинанди не се занимава с произведенията му, създадени на испански език. В същото време моите български приятели твърдят, че живеещите в Германия български писатели, които пишат на немски език, се възприемат като български автори. От бивша Югославия, която се намира между Унгария и България и откъдето –

особено по време на войната – много хора са емигрирали, някои още като деца, в Западна Европа. Те са пренесли със себе си езика, културния опит и естествено опита от войната, която се превръща в основната им тема. Четох едно интервю на такъв писател, който живее в Германия, в немска среда и знае немски по-добре от родния си език, ето защо е започнал да пише на немски. Този писател е заминал за Германия на 15-годишна възраст, сега е на 30. Ясно е, че този проблем в съвременна Европа ще става все по-често срещан. С отварянето на границите все повече писатели ще намират нова родина. Още по-интересна е ситуацията на децата, които са попаднали в новата държава не по собствено решение и са изправени пред дилемата, дали да пишат на родния си език, на езика на своята култура, или на езика на втората си родина.

Пенка Ватова: Със своите размисли за смяната езика в творческия процес Ласло Бедеч ни кара да мислим и за списание „Хемус“ от две страни. От една страна, двуезичието на читателската аудитория на „Хемус“: Голяма част от днешната аудитория на списанието са онези млади хора, които не по собствено желание са поставени в средата, в която са – средата по произход, средата по живеене. Възшност списанието си дава сметка още от самото начало със своите две версии, че работи от две посоки за своята читателска публика. От друг ъгъл можем да погледнем творческия ресурс на българската общност в Унгария. Немалко от хората от общността са реализирани и в художествената реч, в прозата и в поезията, превеждат от единия език на другия. Една част от тях пишат на унгарски език, друга част пишат на български. Има сред тях хора, които са натурализирани в Унгария, има и нови преселници. Например ако Светослав Стойчев пише на унгарски, дали печатаните в списанието български текстове са преведени от самия него; или дали пишещата на български Светла Кьосева сама изразява на унгарски език своите произведения. Той повдигна и въпроса, дали една национална литература приобщава автори, които са по произход наши, но пишат на чужд език. Ако отнесем въпроса към списанието, аз съм склонна да не мисля списание „Хемус“ като друго освен като българско списание, макар че то е двуезично и се реализира в особена среда. Но идеите за него и неговото съдържание се генерират в средите на българската общност, която чертае параметрите на своята културна идентичност – безспорно българска – на унгарска земя.

Елка Димитрова: На мене ми беше много интересно това изложение, особено с проблема за авторството и езика като основополагащи за определянето на националната принадлежност на дадени текстове. Ласло Бедеч ясно очерта, че този проблем е на изживяване в някакъв смисъл, защото съвременната ситуация разколебава и премахва границите. Онова, което през 70-те години в България, а и в Европа и Щатите и преди това, е било революционен постмодерен проект, за нас става някаква глобална реалност. От тази гледна точка въпросът за авторството и езика е горе-долу – казвам го с чувство за хумор – като въпроса за яйцето и кокошката, важна е крайната наличност на текста. Конкретният ми въпрос към „Хемус“ е: След като очевидно неговата двуезичност е част от посланичество, мисия, мислилите ли сте за някакъв космополитен формат като нагласа? Дали не трябва да се изживее конкретно българско-унгарското, за да се премине към триезичие – да се появи и една англоезична версия, за да излезе от този кръг на общуване между две малки нации, колкото и да са важни те за нас? Интересно ми е, защото

a saját anyaországuk kultúráját vagy a másik hazájuk kultúráját vigyék bele az irodalomba.

Penka Vátova: Ahogy Bedecs Lászlónak a nyelvcsereéről szóló elmélkedésében is hallhattuk, két irányból kell a *Haemus* folyóiratra gondolnunk. Az egyik a folyóirat két-nyelvű olvasóközönsége. A kiadvány mai olvasóinak a nagy része azokból a fiatalokból áll, akik nem saját döntésük miatt élnek ott, ahol. A másik szögből pedig megnevezhetjük a magyarországi bolgár közösség alkotói erőforrásait. A közösség több tagja is szépirodalmi alkotó, fordítanak az egyik nyelvről a másikra. Egy részük magyarul ír, a másik részük pedig bolgárul. Vannak közöttük, akik Magyarországon telepedtek le, és vannak újonnan áttelepültek is. Például, ha Szvetoszlav Sztojczsev magyarul ír, a folyóiratban megjelent bolgár nyelvű műveit vajon ő maga fordítja le? Vagy a bolgár nyelven író Szvetla Kjoszeva, maga formálja meg a műveit magyarul is? László felvetette azt a kérdést is, hogy egy nemzeti irodalom vajon magába foglalja-e azokat a szerzőket is, akik abból országból származnak, de más nyelven írnak. Hogyha a folyóirat szempontjából nézzük a kérdést, akkor azt mondanám, hogy a *Haemus* bolgár kiadvány, bár kétnyelvű, és egy sajátos környezetben realizálódik. Az ötletek, hogy a kiadvány mit tartalmazzon, a bolgár közösség köreiben fogalmazódik meg.

Elka Dimitrova: Számomra nagyon érdekes volt a nyelvről és a szerzőiségről szóló fejtegetés, hogy hogyan határozható meg egy szöveg hovatarozása. Bedecs László felvázolta, hogy ezt a problémát mind átéljük valamilyen formában, mivel a mai helyzetben bizonytalanok és megszünnőfélben vannak a határok. Az, ami a 70-es években Bulgáriában, Európában és az Egyesült Államokban forradalmi posztmodern projekt volt, számunkra valamilyen globális valósággá vált. Ebből a szemszögből, csak humorosan jegyezném meg, hogy a nyelv és alkotóiség kérdése olyan, mint a tojás és a tyúk kérdése: a szöveg létezése a lényeg. A *Haemushoz* a következő lenne a kérdésem: mivel szemmel láthatóan a folyóirat kétnyelvűsége a hírnöki tevékenység, misszió, gondoltak már beállítottság szempontjából valamilyen kozmopolita formára? Nem kellene túllépni a bolgárságon, a magyarságon, és háromnyelvűvé alakulnia a folyóiratnak? Egy angol nyelvű verzióra gondolok, hogy kikerüljön ebből a két kis közösségből, akármilyen fontosak is számunkra ezek.

Szvetla Kjoszeva: Ami a folyóirat globalizációját illeti, arra gondoltunk, hogy bevehetnénk külföldi bolgár szerzőket is az egész világból. Már voltak próbálkozásaink is e téren, nem akarjuk földrajzilag csupán Bulgáriára és Magyarországra szűkíteni a kört. Egy harmadik nyelv bevezetése már egy másik dolog. Egy időben publikáltuk a tartalmat angol nyelven, de később ez elmaradt. Ahogy a szövegek eljutnak különböző országok magyar és bolgár lakosaihoz, szerintem utat tud majd törni magának a folyóirat, elég ha megvan a megfelelő töltése. Azt kell mondanom, hogy a fejtegetés bennem is gondolatokat ébresztett, mivel a magyarországi szerzőink, akik mind a két nyelvet beszélnek, gyakrabban publikálnak inkább magyar nyelvű szövegeket.

Például itt van Hadzsipetkova Krisztina csodálatos könyve, a *Polí*. Ő már nem is második, hanem harmadik generációs bolgár Magyarországon. A bolgár közösség felépítése olyan, hogy nagyon szoros kapcsolatokat tartanak fent a családdal Bulgáriában. Krisztina először az őseinek a szülőfaluját írja le könyvében, ahova gyakran ő maga is visszatért, és ezáltal egy nagyon érdekes nézet alakult ki benne. Ugyanez vonatkozik Doncsev Tosóra is, aki két prózai könyvet írt magyar nyelven. Érdekes az is, hogy még azok az emberek is, akik első generációs bolgárok Magyarországon, mint Sztetoszlav Sztójcsev és Radevski Teodor, először magyarul írnak prózát és utána ők maguk fordítják le.

Penka Vatova: A folyóirat más alkotói kihívásokat is előidézt. A leghíresebb, ahogy már említettem, a bolgár kalauz projekt, amely a bolgár és a magyar írókat provokálja, szövegközi kommunikáció szintjén hozza össze őket, és egy művészi szituációt vesz alapul Kosztolányi Dezső magyar író elbeszélésében. A bolgár és magyar íróknak felajánlották, hogy interpretáljanak egy hallgatást, egy nem értést, amely irodalmi témán alapul. Ily módon a kiadvány magyar és bolgár szerzőket vonzott magához, létrejött egy alkotói műhely, amely már közel 10 éve működik. Egy idő után a műveket külön könyvben adták ki, de ez a projekt a mai napig él. A *Haemus* két legutóbbi számában újabb szövegek jelentek meg, újabb alkotók csatlakoztak a projekthez.

A *Haemus* vitarovataiba nemcsak magyar írók kapcsolódnak be, hanem kulturális antropológusok, színházkutatók, akik a magyarországi bolgár közösség kulturális álláspontját képviselik.

Nikolaj Bojkov: Először Kerényi Szabinától hallottam az ötletről. Ő akkoriban bolgár szakra járt, és a *Haemus* folyóirat megbízásából kért meg a bolgár írókat, hogy írják meg a *bolgár kalauz* történetét. Az írók közt volt Georgi Goszpodinov, Alek Popov, Bojko Pencsev. Számomra nagyon érdekes volt, és mivel így is, úgy is járok Magyarországra, sok emberrel találkozom, elmeséltem nekik, és megkértem őket, hogy írjanak. Ezek közül a szerzők közül sokan publikálták ezeket a szövegeket saját könyvben is. A történet Bedecs Lászlóval folytatódik, aki meghívta a magyar írókat Bulgáriába. A *bolgár kalauz* témája a 90-es években felszínre bukkant Magyarországon, még Balassa Péter kritikus is a *bolgár kalauz* után nevezte el a könyvét.

Az az igazság, hogy a folyóirat valóban olyan híres magyar szerzőkkel működik, akik valamilyen oknál fogva kötődnek Bulgáriához.

Szvetla Kjoszeva: Az én benyomásom, hogy az első szövegek megjelenése után az írók közül sokan vették bele ezeket a szövegeket a saját kötetükbe. Onnantól elterjedt ez a téma, és felkeltette más szerzők érdeklődését is. Itt jött Nikolaj esete, aki folyamatosan fenntartotta a téma iránti érdeklődést nagyon sok szerzőnél. Bedecs László írt egy remek elemzést erről a projektről.

Penka Vatova: Ez alatt a 20 év alatt a folyóirat nem fásult el. Szemmel láthatóan még a kezdetek kezdetén úgy gon-

има много важни текстove, които са значими като литература сами по себе си, не само в съпоставката България - Унгария.

Светла Къосева: Що се отнася до глобализирането на списанието, сме го мислили – но пак на българска основа – като работа с автори, сътрудници от цял свят. В това отношение вече имаме и опит, не сме се ограничили географски само в границите на България и Унгария. Друг е въпросът за въвеждане на трети език. Имали сме практика да публикуваме съдържанието на английски език, която с времето бе изоставена. Стигайки до българи и унгарци в различни страни, тези текстове могат да си пробият път и по-нататък, стига да имат необходимия заряд в себе си. Искам да кажа, че изложението породи и у мене мисли, тъй като на страниците на списанието нашите автори от Унгария, които владеят и двата езика, често предпочитат да пишат на унгарски. Например чудесната книга „Поли” на Кристина Хаджипеткова, която е не второ, а трето или четвърто поколение българка в Унгария. Самата структура на българската общност е такава, че се поддържат много тесни връзки с рода в България. Първото нещо, което тя написа, е за родното село на нейните предци, където редовно се е връщала в България и което е породило у нея един много интересен поглед.

Същото се отнася и за Тошо Дончев, който написа две прозаични книги на унгарски език. Интересното е, че дори хора, които са първо поколение българи в Унгария като Светослав Стойчев и Теодор Радевски, също пишат първо на унгарски прозата си, но те сами си я превеждат.

Penka Vatova: Списанието прави и други творчески провокации. Най-известната, както вече се спомена проектът „Българският кондуктор”, който провокира български и унгарски писатели, среща ги на равнището на междутекстовото общуване, изхождайки от една художествено разиграна ситуация в романа на унгарския писател Дежо Костолани. На българските и унгарските писатели е предложено да интерпретират едно мълчание, едно неразбиране, което е в основата на литературния сюжет. И по този начин се привличат унгарски и български творци, създава се творческа работилница, която продължава да работи близо 10 години. В един момент творбите бяха издадени в отделна книга, но проектът продължава да живее и в последните два броя на „Хемус” се появяват нови текстове, включват се нови творчески гласове.

В дискуссионните рубрики на „Хемус” се включват не само унгарски писатели, а и културолози, театроведи, които застъпват становища върху културното битие на българската общност в Унгария.

Николай Бойков: За пръв път научих за идеята от Сабина Керени, която тогава беше студентка българска филология и по поръчка на списание „Хемус” се обърна към български писатели да напишат свой вариант на „Българският кондуктор” – Георги Господинов, Alek Попов, Bojko Пенчев, също и Йордан Ефтимов, но той не си написа текста. На мене ми се стори много интересно и понеже така или иначе ходя в Унгария, срещам се с много хора, разказах за това нещо и ги помолих да напишат. Много от тези автори публикуваха тези свои текстове в своите книги. Продължението на историята е свързан с Ласло Бедеч, който покани унгарски писатели в България. Темата „Българският кондуктор” излезе на повърхността в Унгария през 90-те години, дори критикът Петер Балаша нарече своя критическа книга „Българският кондуктор”.

Това, което прави впечатление, е, че списанието наистина работи с известни унгарски автори, които по някакъв начин са свързани с България или просто са преведени на български.

Светла Кьосева: Моето наблюдение е, че след като излязоха първите текстове, много от авторите – български и унгарски – след това ги включиха в собствените си сборници. Оттам тази тема се разви по-нататък и пробуди интерес и у други автори. И тук идва работата на Николай, който непрекъснато поддържаше интереса към нея у редица унгарски писатели. Тя се завъртя в книги, които се наблюдават от критиката, които се следят. Ласло Бедеч написа един чудесен анализ на целия този проект.

Пенка Вагова: През тези 20 години списанието няма закоснял облик. Очевидно това е зададено още в началото с намерението да не се ограничава в рамките на общността.

В първите годишници, наред с това, че се поддържа една оперативна рубрика за ежедневието на общността, списанието се концентрира предимно върху етноцентричните си културни задачи. То възприема тематичния принцип и се конструира около личности или събития, които са важни опори за българската общност в Унгария. Малко след десетата си годишнина, от 2004 насам, сред обновяване на редколегиата, списанието придобива по-оперативен облик, но не в първоначалния замисъл, а по-скоро, като се фокусира в отделни рубрики към различни сектори от своята читателска аудитория. Въвежда се рубриката за децата, осъществена по много сърцат начин от Светлана Стойчева. Въвеждат се рубриците *Кафене*, *Мозайка*, *Страници*, *Сцена*, *Гравитация*. Зад тези заглавия стоят страници за дискусии, които разискват проблеми, произтичащи от актуални въпроси на общността, но засягащи процеси, актуални в европейски смисъл: двуезичието, образованието. В рубриката *Сцена* дава редовно поле за представяне на една друга културна институция, която тази година също има юбилей – 15-годишното Малко театро, българския театър в Унгария. Едно много важно средище, което много често събира и чисто физически българската общност.

Това обновяване на списанието събира на едно място хора от общността, които се занимават по различен начин с нейното културно представяне: художници, театрални, музиканти, учени, и наистина се превръща в един добър обединител. Не толкова внушавайки определени идеи, а обединявайки, събирайки на едно място общността, за да очертае културния ѝ облик. Интересно ми е да чуя какви са близките перспективи на списанието?

Наталия Христова: Много добре си спомням началото на това списание в зората на 90-те години. И ето че в такива условия – пазарни, свободни, то просъществува възраст, която не е характерна за българските литературни издания. Освен за „Златорог“ за друго не се сещам. То заслужава нашите адмирации дори и само заради тези 20 години, заради самия факт, че то не прекъсва излизането си – защото всеки, който се е докосвал до някаква издателска дейност, може да си даде сметка какво означава това. То означава да се прави с хъс, говори за наличието на едно и лично, и сантиментално отношение.

Аз адмиравам подреждането на съдържанието в рубрики, тъй като този подход дава възможност за поставяне на акценти, за доразвиване на определени теми и сюжети. Искам да обърна внимание на две рубрики, в които се вгледах по-внимателно, подготвяйки се за днешната кръгла маса. За едната много се каза: детската рубрика.

дотък, hogy ne korlátozódjon a bolgár közösségre. Az első években emellett, hogy fenntartott egy operatív rovatot a közösség hétköznapijairól, a kiadvány főként az etnocentrikus kulturális feladataira koncentrált. A folyóirat a tematikus elvre épül, és olyan személyiségekre és eseményekre épít, akik és amelyek a magyarországi bolgarság fontos oszlopai. Nem sokkal a kiadvány 10. évfordulója után, 2004-től, amikor a szerkesztőbizottság megújul, a folyóirat operatívabb arculatot vesz fel, változtatva az eredeti elgondolásán, és több rovatban olvasóközönsége különböző rétegeivel foglalkozik. Egy új gyermekrovat is létrejött, amelyet nagy lelkesedéssel gondoz Szvetlana Sztójcseva. Létrejött a *Kávészó*, a *Mozaik*, az *Oldalak*, a *Színpad* és a *Gravitáció* nevezetű rovat. Ezek mögött a címek mögött többoldalnyi olyan vitaanyag áll, amelyek a közösség aktuális problémáiból származó eseteket vitatják meg, mint például a kétnyelvűség és az oktatás problémája európai aktualitással. A *Színpad* rovat egy másik kulturális intézmény bemutatásának ad teret, a Malko Teatro színházi társulatnak, amely az idén ünnepelte fennállásának 15. évfordulóját. Ez egy nagyon fontos tér, amely gyakran összehozza a bolgár közösséget. A folyóirat megújulása összehoz olyan embereket, akik más-más szempontból mutatják be a közösség kulturális arcát: művészek, színházi emberek, zenészek, tudósok. Nagyon szeretném megtudni, mik a folyóirat közeli perspektívái.

Natalia Hrisztova: Jól emlékszem még a folyóirat kezdeti lépésére, még a 90-es évekből. És látható, hogy ilyen szabadpiaci feltételek mellett is fennmaradt a folyóirat. Ilyen hosszú élet nem jellemző a bolgár irodalmi kiadványokra. A *Zlatorog (Aranyasarvú)* folyóiraton kívül más nem jut eszembe. A kiadvány megérdemli, hogy csodáljuk, hiszen 20 éven keresztül fennmaradt, és a kiadása egyszer sem szakadt meg. Bárki, aki foglalkozott már kiadói tevékenységgel, elképzelheti, hogy milyen nagy szó ez. Azt jelenti, hogy kitartással csinálják, egy személyes, szentimentális viszonyra is utal.

Üdvözlöm a tartalom rovatokba rendezését, mivel ez az eljárás lehetőséget ad különböző témák és tartalmak kiemelésére és továbbfejlesztésére. Két olyan rovatra szeretném felhívni a figyelmet, amelyet figyelmesebben átnéztem, hogy a mai kerekasztal-beszélgetésünkre felkészüljek. Az egyik az a gyermekrovat, amelyről már sok szó esett. Ez a rovat nagyon természetesen illeszkedik a folyóirat struktúrájába, főleg amikor a perspektívákról is szó esik, ez a rovat, ha úgy tetszik, hagyományoszerető, sokféleképpen kapcsolódik ahhoz, amiről beszélünk. Ha kulturális antropológiai szemszögből vizsgáljuk a rovatot, láthatjuk, hogy mennyi mindent ad a gyermekeknek: olvashatják a gondosan kiválasztott műveket, lehetőséget teremt nekik, függetlenül a származásuktól, hogy értékekkel érintkezzenek. A szülőknek pedig egy szentimentális átélés, mivel legalább két nemzedékkel visszamenőleg is azokon a műveken nevelkedtek. Ez az a rovat, amely felkészíti a nagy irodalom jövőbeli olvasóit. Sok perspektívát látok a rovatban. A művek mellett kritikai elemzések is találhatóak, amelyek fontos kiindulópontot adnak az idősebb gyermekeknek a mű megértéséhez, és a szülőket is eligazítják. Úgy gondolom, hogy a kritika jelenléte nagyon fontos és hasznos.

A *Kávézó* című rovatot a 2007-es számokban fedeztem fel. Megosztom veletek, hogy én mit láttam benne. Már az elején felébresztette bennem a kíváncsiságot: a kávézó egy nagyon eleven hely, ahova nem egy válogatott közönség jár, oda mindenféle emberek kerülhetnek, ott mindenféle gondolatok szülehetnek, és megvitathatnak köztük nagyon értékeseket is. Nagyon jó dolognak találok egy ilyen rovat elkülönítését, nagyon eleven a rovat, és széles az olvasóköre. Nagyon jó az a „kávéházi” találkozó, ahol a már említett Hadzsipetkova Krisztina elbeszélései is olvashatók. Sok információt ad a szerzőnőről: hogy hogyan értékeli Magyarországon és Bulgáriában, milyen fogadtatásban részesült. A polgármester levele is megjelent, ami nagyon hiteles és szimpatikus dolog. Teodora Dimova levele is olvasható, kiegyensúlyozó, mind a két oldalt megértő momentumot képvisel. A következő években, 2009-ben és 2010-ben a rovat már egy válogatott, intellektuális közönség igényeit elégíti ki. Nem találni a „*bolgár kalauzos*” hangulatot. De mégis, miért gondolom, hogy ez egy perspektívával rendelkező rovat? Mivel a kávézóba bárki betérhet, ezért kialakulhat dialógus, egyet nem értés és vicces szituációk is. És az aktuális téma mellett más témák is kibontakozhatnak. Akár a világ másik részéről is bejöhét egy idegen, aki feldobja a témát. A kávézó olyan, mint az élet, néha váratlan, ezért találok úgy, hogy a folyóiratnak nagyon sikeres eleme, amely nyilvánvalóan az irodalmi beállítottságú közönség felé irányul. A legutóbbi számban, ahol a magyarországi bolgár irodalomról szóló beszélgetést publikálták, megjelent egy anyag, amelyet nemcsak a bolgár-magyar nézőpontból jó analizálni, hanem általában mint az ismeretlenhez fűződő érdeklődést, a provokációt.

Gratulálni szeretnék a kiadvány hosszú fennmaradásához, arculatához és a fejlődéshez.

Szvetla Kjoszeva: Köszönöm a részvételt, a folyóirat, illetve a folyóiratban felmerülő problémák iránti érdeklődést. Amennyiben mondanom kellene valamit a folyóirat jövőjéről, és arról, hogy hogyan fejlődhetne a továbbiakban, néhány dolgot szeretnék arról elmondani, hogy a folyóirat milyen szerepet próbál betölteni. Egyrészt már van egy bizonyos szintű gyakorlatunk abban, hogy kiemelünk egy szövegegyüttest a *Haemus*-ból külön álló könyvekbe, ez nagyon hasznosnak bizonyult. Könyv formájában teljesen más hatást érnek el. A *bolgár kalauzon* kívülről kiadtunk egy kétnyelvű kötetet olyan szövegekkel, amelyeket a *Gyermekeknek* című rovatban tettünk közzé. Ez is nagyon jó fogadtatásban részesült. A könyv érdekessége, hogy az illusztrációkat egy fiatal művész készítette, aki szintén bolgár származású, a fordítások is fiatal fordítóktól származnak. Ez mind nagyon fontos, mivel létrejön egy olyan környezet, amely lehetőséget ad tagjainak az önkifejezésre különböző területeken.

A másik hosszú távú tervünk, hogy minél több embert vonzzon magához a folyóirat, és itt leginkább a magyar nyelvre fordítóknak látom leginkább a lehetőséget, mivel az ilyen jellegű munkából van a legtöbb. Nincsenek elegendő, akik kifejezetten a bolgár irodalom magyar nyelvre fordításával foglalkoznának, mivel a pénzkereseti lehetőségei elég jelentéktelenek. A *Haemus* folyóirattal nem

Тя изглежда много естествена особено когато се говори за перспективите пред списанието, тя е ако щете традиционна, много свързана с всички теми, за които си говорихме. Тя, ако трябва да разсъждаваме малко по-културноантропологично, дава много: децата да следят подбрана литература, дава възможност и други деца – без значение от произхода – да се докоснат до нещо ценностно, дава възможност за едно много сантиментално преживяване от страна на родители, които поне две поколения назад са минали през тези автори. Това е рубриката, която подготвя и бъдещите читатели на другата литература. В този смисъл виждам в нея много перспектива. Включването и на критически анализ върху произведението, което е публикувано, също е много важно, защото той ориентира родителя, а за по-големите деца също дава важни отправни точки. Вобщо смятам включването на критическия жанр като важно и полезно – независимо дали е обрнат към българската общност в Унгария, или се чете и извън нея, присъствието на литературна критика е много интелигентно вписано.

Другата рубрика, *Кафене*, съм засякла от 2007 г. Ще ви споделя какво аз съм видяла в нея. У мен тя събуди любопитство още от самото начало: кафенето е нещо много живо, то е място, където се среща не само отбрана публика, там има всякаква публика, където се споделят мисли, възникнали на момента, могат да се обменят и много стойности мисли. Обособяването на подобна рубрика намирам за много добро, без да е авангард, то е много живо, обрнато към широка публика. Много хубава е срещата в *Кафене*, в която са представени разказите на Кристина Хаджипеткова, за която вече се спомена. Тя е бих казала „най-кафеджийска”: вкарва информация за авторката, как тя е представена в Унгария и в България, как се възприема подобна проза. Публикувано е и писмото на кмета, което е много автентично и симпатично. От трета страна, писмото на Теодора Димова, което внася един балансиращ, разбиращ и двете страни момент. През следващите 2009 и 2010 г. рубриката дава заявка за вече като че ли подбрана, интелектуална публика. Няма го сюжета на Българския кондуктор. Защо обаче смятам, че това е една перспективна рубрика? Защото тя дава възможност от време на време – кафенето си е кафене – в него може да влезе и случаен човек и да се получи диалог, несъответствие, смешна ситуация. И покрай актуалния сюжет могат да тръгнат и други сюжети, свързани със „свое-чуждо”. Може да влезе случаен чужденец от другия край на света и да внесе цвят. Кафенето е живот, понякога неочакван, затова го намирам за много сполучлив елемент на списанието, което явно е ориентирано към литературно изкушената публика. В последния брой, където е публикуван разговорът за превода на българската литература в Унгария се явява материал, който е много добър за анализ не само в българо-унгарски аспект, а вобщо като интерес към чуждото, към провокиращото.

Поздравление и за дълголетието, и за избора, и за облика, и за развитието.

Светла Кьосева: Благодаря ви за участието, за проявеното внимание към списанието и към проблемите, които се повдигат в него. Доколкото трябва да кажа нещо за бъдещето и как би могло да се развие по-нататък списанието, аз бих искала да кажа няколко неща по-скоро във връзка с това, как списанието излиза от страниците си и какви роли се опитва да поеме. От една страна, вече имаме известна практика да извеждаме поредицата от текстове в „Хемус” в отделни книги, което се оказва много ползотворно, тъй като във формата си на книга, те се въз-

приемат и въздействат вече по съвсем друг начин. Освен „Българският кондуктор“ неотдавна издадохме един двуезичен сборник с текстовете, поместени в рубриката „За децата“, който също беше приет много добре. Интересното в него е, че илюстрациите бяха направени от млад художник от художествена гимназия, също от български произход, преводите са на млади преводачи. Всичко това е важно и защото се създава една среда, която дава възможности на своите членове да се изявяват в различни области.

Другият ни дългосрочен план е привличането на нови хора в списването на списанието и тук виждам възможности най-вече по линия на преводачите на унгарски език преди всичко, тъй като там имаме повече работа. Няма хора, които да се занимават изключително с превод на българска литература на унгарски език, тъй като и възможностите за реализация са нищожни. С „Хемус“ не може да се компенсира всичко, но все пак се опитваме да поддържаме интерес у определена група хора, това е важно и за самите тях. Впрочем по случай юбилея на „Хемус“ имамхе желание да издадем сборник със съвременни български автори, публикувани в списанието, но за съжаление не успяхме да го осъществим. С тази молба се обърнахме и към български институции, но не получихме подкрепа. Не сме се отказали да го реализираме в бъдеще. То може да стане, макар и не в юбилейна година.

Още една линия, която дава и материал за списанието, това е ежегодното участие на дебютни български романисти по време на Панаира на книгата в Будапеща. По едно или друго стечение на обстоятелствата екипът на „Хемус“ осигурява българското участие: като се започне от избора на автора, превода на текстовете, осигуряване на пребиваването му в Будапеща. От 2007 г. насам всяка година български автори участват в тези срещи.

Това са перспективите, които засега виждам. Навярно много неща ще се развият по друг начин, едни ще се осъществят, ще се появят други, за които досега не сме и мислили, но те ще бъдат решени в движение.

Пенка Ватова: Списание „Хемус“ има богато минало. И тук въобще не става въпрос за годините, а като възможности, като културно значение, като културна мисия не само в общността, а като българско културно присъствие извън България. В българското културно представителство в Будапеща българската общност играе голяма роля и списанието заема много сериозно място. Позволете ми да пожелая добри и дълги години на списание „Хемус“ и да се чувства все така на място, все така комфортно и удобно и в променен облик, и сред новите поколения свои сътрудници.

Благодаря на всички за участието в днешната кръгла маса, на Унгарския културен институт в София за гостоприемството, което оказва на този българистичен форум.

Със съкращения
Разговорът записа Светла Къосева

lehet mindent kompenzálni, de megpróbáljuk fenntartani egy meghatározott csoport figyelmét, és ez az ő számukra is fontos. Egyébként a *Haemus* 20. évfordulója alkalmából ki szeretünk volna adni egy olyan kötetet, amely kortárs bolgár szerzők olyan műveit tartalmazza, amelyek megjelentek a folyóirat lapjain is, de sajnos nem tudtuk véghezvinni ezt a projektet. A bolgár intézményektől sajnos nem kaptunk rá támogatást. Még nem mondtunk le a projekt megvalósításáról. Bármikor ki lehet adni egy ilyen kötetet, nem fontos feltétlenül a jubileum évében.

Egy másik vonal, amely anyagot szolgáltat a folyóiratnak, a bolgár elsőkönyvesek részvétele a budapesti könyvvásáron. A körülmények úgy hozták, hogy a *Haemus* biztosítja a bolgár részvételt: először is kiválasztjuk a szerzőt, lefordítjuk a műveit, aztán pedig biztosítjuk a szerző budapesti tartózkodását. 2007 óta minden évben részt vesz egy bolgár szerző ezen az eseményen.

Ezek azok a perspektívák, amelyeket jelenleg látok. Valószínűleg sok minden másképpen fog alakulni, néhány megvalósul majd, és olyan dolgok is felmerülhetnek, amelyekre eddig még nem is gondoltunk.

Penka Vátova: Gazdag múlttal rendelkezik a *Haemus* folyóirat. És itt nemcsak az évek száma a fontos, hanem a folyóirat kulturális jelentősége is. A bolgár közösség és a folyóirat is fontos szerepet tölt be a budapesti bolgár kulturális életben. Engedjétek meg, hogy még további szép és hosszú éveket kívánjak a *Haemusnak!*

Mindenkinek köszönöm a részvételét a mai kerekasztal-beszélgetésünkön! Külön köszönet a Szófia Magyar Kulturális Intézetnek a vendégszeretetért!

Rövidített, szerkesztett változat
A beszélgetést rögzítette: Szvetla Kjoszeva
Fordítás: Bebrevszky Beáta

Ласло Мод

Данни за житейския път на едно българско градинарско семейство от Сегвар

Mód László

Адаток egy szegvári bolgárkertészcsalád életútjához

А Българиабъл а 19. százад utolsó harmadában bevándorló kertészek egyik állomáshelye a Dél-Alföldön Szegvár volt, amely az intenzív zöldségtermesztés számára ideális feltételeket kínált. Jóllehet a falu közvetlen közelében nem helyezkedett el szinte korlátlan felvevőpiacot jelentő nagyváros, a Kurca és mellékvízei azonban alkalmasnak bizonyultak az ársztásос öntözéshez szükséges víz kiemelésére. А болгáрок eleinte а nagybirtokokhoz tartozó földterületeket használták, amelyeket meghatározott pénzösszegért vettek haszonbérbe. А Szegvárrа az 1870-es évek közepétől több hullámbан érkező kertészek közül jó néhányан letelepedtek, családot alapítottak, míg másок továbbvándоролтак vagy visszatértek szülőföldjükre. Az első csoporthoz tartozott Ivanov Jordan, аkit leszármazottai szerint 8-9 évesен hozтак Magyarországra nagybátyjai, jól lehet az írásос források arról tanúskodnak, hogy 1888 óta tartózkodот hazánkban, amikor már betöltötte 16. életévét. 1872. december 19-én született Bulgáriában, egy Dzsuljunica nevű faluban, ahol szülei, Pencsu Ivan és Dimova Nedelja éltek. Ivanov Jordan először Nagybecскerekre került, onnan később Szegvárrа költözött. 1903-ban az önállóан гаддálкодó kertészek

Една от спирките по пътя на преселението на българските градинари през последната трета на XIX век е селището Сегвар в Южен Алфьолд, което предлага идеални условия за интензивно зеленчукопроизводство. И въпреки че в непосредствена близост до селището няма голям град, който да осигури пазар за продукцията, Курца и нейните притоци се оказват подходящи източници за поливната система на българите. В началото българските градинари се заселват на територията на големо имения, които наемат срещу определена сума. Част от градинарите, пристигнали на няколко вълни в Сегвар от 1870 г. нагатаък, се установяват тук, създават семейства, а други продължават пътя си на запад или се връщат в родината. С една от първите групи пристига Йордан Иванов, който по разказ на неговите наследници, е бил доведен на 8-9-годишна възраст в Унгария от своите чичовци, макар че писмените документи свидетелстват за пребиваването му едва след навършване на 16 години. Той е роден на 19 декември 1872 г. в с. Джюлюница, България, където са живели родителите му Иван Пенчу и Неделя Димова. Йордан Иванов най-напред попада в Надбечкерек, откъдето се премества в Сегвар. През 1903 г. името му все още не се среща в списъка на градинарите със самостоятелни стопанства, затова се предполага, че е

работил в градините на един от двамата български предприемачи Тодор Ненов или Миклош Тодор. И двамата са наемали земя в сегварското имение на граф Ласло Каройи: 34 малки холда (1 малък холд = 1100 квадратни съгьола) и 600 съгьола за 3500 корони, съответно 21 малки холда и 590 квадратни съгьола за 1254 корони. Заселилите се в Сегвар и Сентеш български градинари почти без изключения се задояват с унгарски девойки. Йордан Иванов се оженва на 3 декември 1904 г. за Мария Чентеш. Родените от тези смесени бракове деца обикновено не запазват православната вяра, а приемат майчината си религия. Изключения правел Йордан Иванов, чиито синове и дъщери, приели православието. За това се споменава и в регистрите на католическата църква в Сегвар: „според протокола, те се споразумяват всички деца, родени от този брак да приемат вярата на бащата, т.е. да следват източноправославното изповедание.“ Годеницата произхождала от семейство на „селянин-надничар“; баща ѝ Михай Чентеш живеел в Сегвар, в първия десятък, номер 6, където се настанило и младото семейство след сключването на брака. Йордан Иванов не се върнал в родното си село, майка му обаче присъствала на сватбата. В изготвения през 1920 г. списък на домакинствана на чужди граждани в сегварската община семейството на Иванов все още живеело в къщата на Михай Чентеш и разполагало с 3 и половина холда земя. До 1920 г. се родили три деца – Андраш, Илона и Имре. През 1926 г. Йордан Иванов поливал градината си от Курца и поискал разрешение от общинския съвет да преведе водата до двора на къщата по желязна тръба, прокарана под земята. Навярно е използвал и дулап, тъй като неговият внук Ищван Иванов и до днес си спомня за частите на устройството (спици и др.), които се съхранявали край хамбара. Трябва да го е използвал в сегварското поле, когато още е работел на земя под аренда. Според данни от 1932 г. Йордан Иванов продължавал да напоява своите зеленчуци от Курца, макар и да нямал разрешение за това. През 1934 г. в Сегвар са работели 9 български и 8 унгарски градинари върху близо 70 кадастрални холда земя, които се занимавали с производството на чушки, домати, зеле, савойско зеле, кромид лук, чесън, моркови, ряпа и целина. През 1935 г. Йордан Иванов разполага вече с 10 кадастрални холда. Подобно на другите български градинари, той също си прави артезиански кладенец, в който през 1986-1987 г. все още е имало вода. Парниците, в които се отглеждал разсадът, са били заобиколени с тръстикова ограда, която е пазела растенията от превратностите на времето. Водата носели с кани и ведра, а стъклото на парника завивали с хасъри, рогозки, всевъзможни покривала. Преди да започне поливането обхождали каналите, запълвали къртичните дупки, за да не попият водата. Йордан Иванов произвеждал различни зеленчуци в двора си, сред които и до днес се помни от семейството т.нар. „зомборска“ чушка. Разсадът ѝ се садял до Петровден и давала плод до късна есен. Йордан Иванов сам плетял кошници и кошове от върбови клонки. Зелевите глави събирали в големи кошове, които се носели на гръб и събирали до 100 килограма. През 1935 г. Йордан Иванов подал молба до общинския съвет да го приемат за член на селището. Това се наложило, тъй като в противен случай не можел да приеме унгарско гражданство заедно със своя син Ищван Йордан, който по това време бил 8-годишен. Въз основа на архивните данни, за съжаление, не става ясно дали е получил разрешение. По спомени на семейството обаче знаем, че Йордан Иванов остава до края на живота си български гражда-

кътът még nem szerepelt a neve, ezért elképzelhető, hogy két bolgár vállalkozó, Nenov Todor vagy Tódor Miklós telepén dolgozott. Mindketten gróf Károlyi László szegvári birtokából béreltek 3500 koronáért 34 kishold (1 kishold=1100 négyszögöl) és 600 négyszögöl, illetve 1254 koronáért 21 kishold és 590 négyszögöl kiterjedésű területet. A Szegváron és Szentesen metelepedő bolgárok szinte kivétel nélkül helybeli, magyar lánnyal házasodtak össze. Ivanov Jordan 1904. december 3-án vette feleségül Csentes Máriát. A vegyes házasságokból született gyermekek rendszerint nem vitték tovább a pravoszláv hitet, hanem anyjuk vallását követték. Kivételt jelentett ez alól Ivanov Jordan, akinek a fiai és a lánya görögkeleti vallásúak lettek, amiről a szegvári katolikus egyházi anyakönyvek így emlékeztek meg: „*felvett jegyzőkönyv igazolása szerint abban egyeztek meg, hogy jelen házasságúkból születendő összes gyermekek az atya vallását, tehát a görögkeleti vallást követték*”, A mennyasszony „földművelő-napszámos” családból származott, édesapja, Csentes Mihály Szegváron, az I. tized 6 szám alatt lakott, ahol a fiatal pár is élt házasságkötésük idején. Ivanov Jordan nem járt vissza szülőfalujába, az édesanyja azonban részt vett fia lakodalmán. Amikor 1920-ban a szegvári előjáróság kimutatást készített a faluban tartózkodó idegen állampolgárokról, akkor az Ivanov család továbbra is Csentes Mihály házában lakott, és 3 és ½ hold földdel rendelkezett. 1920 előtt a házaspárnak három gyermeke született név szerint András, Ilona és Imre. Ivanov Jordan 1926-ban a Kurcából öntözött, mivel a képviselő-testülethez engedélyért folyamodott azért, hogy egy föld alá helyezett vascsövön keresztül vezethesse a vizet konyhakertészetébe. Bolgárkerekét is használhatta, hiszen unokája, Ivanov István ma is emlékszik a szerkezet darabjaira (küllők stb.), amelyet a kukoricagóré mellett tárolt. Úgy gondolja, hogy a szegvári réten alkalmazhatta, amikor még bérelt földön gazdálkodott. Egy 1932-ben készített kimutatás szerint Ivanov Jordan továbbra is a Kurcából öntözte zöldségeit, habár engedéllyel nem rendelkezett. 1934-ben Szegváron 9 bolgár, illetve 8 magyar nemzeti-ségű kertész 70 kat. holdon gazdálkodott, paprika, paradicsom, káposzta, kelkáposzta, vöröshagyma, fokhagyma, sárgarépa, gyökér és zeller termesztésével foglalkoztak. Ivanov Jordan 1935-ben már 10 kat. holddal rendelkezett. A többi bolgárhoz hasonlóan ő is fúratott egy artézi kutat, amely 1986-87-ben még adott egy kevés vizet. A palánták nevelésére szolgáló melegágyat nádkerítéssel vette körbe, hogy védje a növényeket az időjárás viszontagságaitól. A vizet kannákkal, vödörökkel hordták, a melegágyi üvegeket pedig nádtakarókkal, gyékényponyvákkal, azaz *haszurákkal* takarták be. Az öntözés megkezdése előtt végigjárták a csatornákat, betöltték a vakondtúrásokat, nehogy a víz elszivárogjon. Ivanov Jordan sokféle zöldséget termesztett a konyhakertészetében, amelyek közül napjainkban is számon tartják a családtagok a „*zomborszki*” nevű paprikafajtát. A palántáit Péter-Pál napjáig ültették ki, késő őszig hoztak termést. Ivanov Jordan a kosarakat, kasokat fűzvevessző felhasználásával saját maga készítette. A káposztafejeket nagyobb méretű hátíkasokba gyűjtötték, amelyek akár 1 mázsa termést is befogadhattak. Ivanov Jordan 1935-ben kérvényt nyújtott be a képviselő-testülethez azért, hogy felvegyék a község

kötélkébe. Minderre azért mutatkozott szükség, mert e nélkül nem nyerhette volna el a magyar állampolgárságot kiskorú fiával, István Jordannal együtt, aki ekkor 8 éves volt. A levéltári forrásokból sajnos nem tudhatjuk meg, hogy megkapták-e. A családi emlékezet viszont úgy tartja, hogy Ivanov Jordan élete végéig bolgár állampolgár maradt. Gyermekai közül András beszélt édesapja anyanyelvét, mivel rendszeresen bolgár nemzetiségű kertészekkel dolgozott együtt. Az 1927-ben született Ivanov István és fia azonban már nem sajtátította el, habár Ivanov Jordantól az unoka egy-két szót megtanult. A család étrendjében napjainkban is helyet kapnak azokat az étel-féleségek, amelyeket Ivanov Jordan szívesen fogyasztott. Készítésüket felesége, Csentes Mária és menyé is megtanulta. Kedvelt ételféleségnek számít mind a mai napig az ún. „*sült paprika*”, ami a *sparhelt* tetején készült. Miután a zöldségeket megsütötték, héjukat lehúzták. Előfordulhatott, hogy zsírban sütötték tovább, és ecetes-fokhagymás öntetet készítettek hozzá. Ivanov Jordan a „*sült paprikát*” kenyérral ette, sőt vasárnap a paprikás csirke mellé is szívesen fogyasztotta. Ivanov Istvánék minden évben 8–10 *bukor* (tő) padlizsánt is ültettek, amelyeknek a termése rendszeresen asztalra került étkezések alkalmával. Ivanov Jordan unokája, István elmondása szerint a rántott padlizsán teljesen ismeretlennek számított katonatársai körében.

A korlátozott értékesítési lehetőségek miatt Szegváron nem telepedtek le nagy számban Bulgáriából bevándorló kertészek, ami közrejátszott abban, hogy gyorsan beilleszkedtek a környezetükbe, és asszimilálódtak. Egyre nagyobb konkurencia volt az a körülmény, hogy a helybeliek egy része nagyon hamar elsajátította az intenzív zöldségtermesztést, ami egyre szélesebb rétegeknek nyújtott biztos megélhetést. Ivanov Jordan a Szegvár és Szentes környékén letelepedő honfitársaihoz hasonló életutat járt be, mivel először hasznábérbe vett területen gazdálkodott, később pedig saját földet vásárolt, amelyen kertészetet létesített. Leszármazottai, jóllehet napjainkban már nem beszélnek a bolgár nyelvet, és nem követik a görögkeleti vallást, bolgár származásukat számon tartják. A nagyapától elsajátított ételeket rendszeresen fogyasztják, a kertészkedést folytatják, jóllehet már nem a tradicionális, bolgár rendszerű termesztési eljárásokat követik.

От децата му, неговият син Андраш е говорел родния език на баща си, тъй като редовно работел с българските градинари. Роденият през 1927 Ищван Иванов и неговия син обаче не научили български, макар и да знаели от дядо си по някоя и друга дума. В семейната кухня и до днес се готвят ястията, които Йордан Иванов обичал. Жена му Мария Чентеш и снаха му се научили да ги готвят. Любимо ястие и до ден днешен са така наречените „*печени чушки*“, които се пекат върху желязната печка. След като ги опечели, белели кожата им. Понякога ги пържели в мас и приготвяли към тях сос от оцет и чесън. Йордан Иванов ядял печените чушки с хляб, а в неделя ги обичал за салата към пилешката яхния. Ищван Ива-

нови садели всяка година по 8-10 корена патладжан, който също редовно присъствал на масата. Според внука на Йордан Иванов, Ищван, пърженият патладжан бил напълно непознат за неговите сънародници в армията.

Поради ограничения пазар, в Сегвар не се заселили много български градинари, което улеснило бързото приспособяване към средата и асимилацията. Голяма била обаче конкуренцията от страна на местните производители, които бързо усвоили интензивното зеленчукопроизводство, което давало сигурен поминък на все по-широк кръг от хора. Йордан Иванов извървял същия житейски път, както своите сънародници, които най-напред започнали работа на земя под аренда, по-късно купуват собствена земя, на която създават градина. Неговите наследници, въпреки че не говорят български език и не следват правослазната вяра, държат сметка за своя български произход. Не са забравили любимата храна на дядо си, занимават се с градинарство, макар и не по традиционния български начин на производство.

матата храна на дядо си, занимават се с градинарство, макар и не по традиционния български начин на производство.

Превод: Светла Кьосева

Българският корен

A bolgár gyökerek

През октомври 2011 г., в рамките на Българските дни в Сегед бе открита изложбата „Български градинари в областта Чонград“. По този повод разговаряхме с нейния главен организатор етнографа Ласло Мод.

Моника Фаркаш Барати: *Най-напред бих искала да те представя на читателите: преподавател в Катедрата по етнография при Сегедския университет, в същото време работиш и в музея „Йожеф Костка“ в Сентеш като етнограф и музеолог. Откога си сътрудник на музея и с какво се занимаваш там?*

Ласло Мод: Сътрудник съм на музея от 1998 г., където се занимавам – наред с другите неща – и със събиране и систематизиране на материалите, свързани с българските градинари. В Сентеш, който е зеленчукопроизводителен център с български корени, не може да няма подобна сбирка. Въпреки това етнографският отдел на музея, като се изключат един-два предмета, доскоро не е съдържал материали за българските градинари. Навярно причината е, че предишните поколения са се срещали ежедневно с тези предмети и работни инструменти, за тях те не са представлявали интерес. В Сентеш те са се използвали всекидневно в градините, както е случаят с българската мотика например. През последните десетилетия обаче технологията дотолкова се промени, че материалният свят на българското градинарство трябваше да заеме своето място в етнографската колекция на музея и в рамките на временни изложби те бяха представени и на по-широката публика.

МФБ: *Как бяха събрани материалите?*

ЛМ: Наследството на Петер Салва, култиватор на растения от Сентеш, попадна в музея. Още през 50-те години той е написал монография за сентешките чушки и в работата си по облагодияването на растенията се е позовавал не веднъж на българските си корени, а в дейността си е използвал и донесени от българите видове. Полека-лека се трупаше материал. При нас попаднаха и някои предмети от семейни сбирки, успяхме да дигитализираме снимките и документите на няколко семейства, както и архивни документи. Все да се оформя една цялостна сбирка за историята на градинарството, макар и засега да няма самостоятелен живот, а е част от етнографската сбирка на музея. Въпреки това смятам, че събирането на тези материали е изключително важно. В Сентеш дори градинарите, които нямат български корени, и вече работят с модерна технология, също се гордеят с българската връзка и винаги я изтъкват, носят съзнанието за нея. Имаме идеи как би могло да бъде увековечен споменът за българите на брега на р. Курца, например. Реката е играла много важна роля в оформянето на българското градинарство, тъй като оттук са

2011 октомври в VII. Szegedi Bolgár Kulturális Napok keretében rendezték meg a Bolgárkertészek Csongrád megyében című kiállítást. Az esemény kapcsán beszélgettünk Mód László néprajzkutatóval, a kiállítás fő szervezőjével.

Farkas Baráthi Mónika: *Először is szeretnék bemutatni az olvasóknak: főállásban a Szegedi Tudományegyetem Néprajz Tanszékének vagy az oktatója, ugyanakkor a szentesi Koszta József Múzeumban is dolgozol mint néprajzkutató és muzeológus. Mióta vagy a szentesi múzeum munkatársa, és ott mivel foglalkozol?*

Mód László: 1998 óta vagyok a szentesi múzeum munkatársa, ahol többek között a bolgárkertészek anyagának gyűjtésével, rendszerezésével foglalkozom. Szentes mint zöldségtermesztő központ, mely bolgár gyökerekre nyúlik vissza, nem nélkülözhetett egy ilyen gyűjteményt. Ennek ellenére a múzeum néprajzi részlege, egy-két darabot leszámítva, régebben nem tartalmazott bolgárkertészeti anyagot. Ennek talán az az oka, hogy a korábbi generáció tagjai mindennaposan találkozhattak ilyen tárgyakkal, eszközökkel, ezért ez nem volt nekik érdekes. A szentesiek a mindennapi kertművelés során is használtak ilyen eszközöket, pl. a bolgár kapát. Az utóbbi évtizedekben azonban nagyon megváltozott a technológia, és a bolgárkertészet tárgyi öröksége alkalmassá vált arra, hogy bekerüljön a múzeum néprajzi gyűjteményébe, illetve időszaki kiállítások keretében a közönség is láthassa.

ФМБ: *Hogyan folyt az anyaggyűjtés?*

МЛ: Тöbbek között Szalva Péter szentesi növénynevelő hagyatéka is bekerült a múzeumba. Ő egyébként már korábban, az ötvenes évek végén írt egy monográfiát a szentesi paprikáról és a növénynevelő munkássága során is hagyatkozott a bolgár gyökerekre, a bolgárok által behozott fajtákat is felhasználta munkájában. Szépp lassan gyarapodott az anyag. Emellett különböző családi hagyatékokat is sikerült megszerezni, valamint digitalizált formában lemásoltunk családi fotókat és dokumentumokat, illetve irattári anyagokat. Lassan körvonalazódni kezdett egyfajta kertészettörténeti gyűjtemény, bár ez nem fog külön életet élni, mert integrálódik a néprajzi gyűjteménybe, de azt gondolom, hogy ennek az anyagnak az összegyűjtése mindenképpen fontos. Szentesen, azok a kertészek is, akiknek ugyan nincsenek bolgár gyökereik, és ma már a modern technológiával dolgoznak, büszkék a bolgár gyökerekre, ezt mindig emlegetik, és a tudatban benne van. Vannak elképzelések, hogy ennek a bolgár történetnek hogyan lehetne emléket állítani például a Kurca-

parton. Ez nagyon fontos szerepet játszott a bolgáргкертé-
szetek kialakulásában, mert a Kurcából tudtak öntözni.
Felmerült, hogy esetleg itt felállítanak egy болгáргкере-
ket. Tehát a болгáргкертé-
szetek tevékenysége szinte állan-
dóan jelen van a köztudatban, ez egyfajta identitásеле-
me is a szentesi kertészтársadalomnak.

FBM: *Milyen további terveitek vannak?*

ML: Egyrészt a tárgyakat kellene még gyűjteni, illetve a
dokumentumokat feldolgozni. Szalva Péter által folyt egy
nagy kutatás, melynek csak a részeredményeit közölte,
ezzel is érdemes lenne részletesebben foglalkozni. Ami
még szerintem újat hozhatna, az a болгáроkra vonatkozó
levéltári források összegyű-
jtése és ennek az elemzése,
aminek alapján, úgy gondo-
lom, talán árnyaltabb kép raj-
zolható meg arról, hogyan is
települtek meg itt a болгáрок,
és hogyan folyt a két népesség
közötti együttélés, a magyarок
hogyan vették át ezt a saját-
ságос gazdálkodási formát. Azt
gondolom, hogy ez egy pozitív
тörténet két nép, két нáциó ка-
псолотáбáн. Ezeket a доку-
ментумокат kellene egy
önálló kiadvány keretében
megjelentetni, most már évek
óta próbáлок pályázни rá Sze-
ntesen más anyagок капсáсá,
hogy ezt a болгáр örökséget
digitalizáljuk, és kiadjuk
DVD-n. Ez a DVD
filmrészleteket is tartalmazna,
illetve a tárgyak фотоит, леírá-
сáит. Tehát ezt ilyen módon is
közзé kellene tenni.

FBM: *Mikor telepedtek le
ezen a vidéken a болгáргкертé-
szек?*

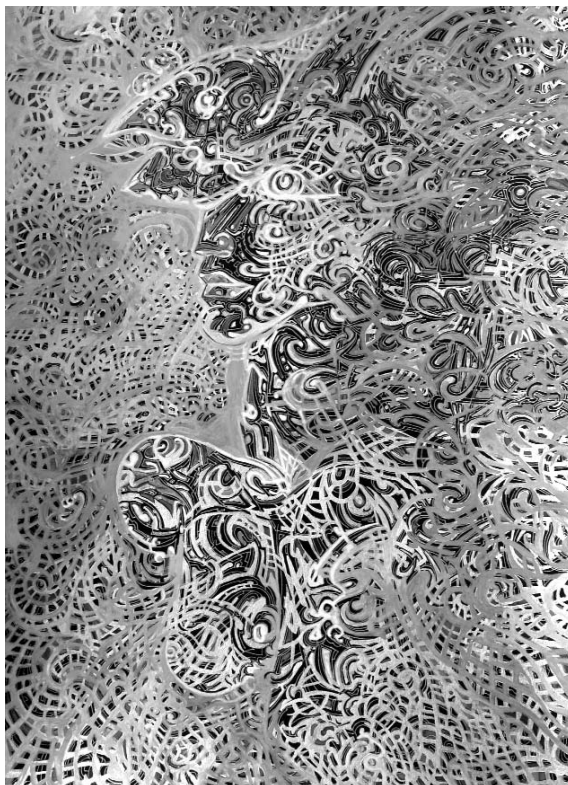
ML: Megtelepedésük a 1870-es évekre tehető. Konkrét
évként Czibulya Ferenc könyve alapján 1875-öt szokták
emlegetni, de feltehetőleg az ezt megelőző néhány évben
is már jelen voltak, erre utalnak a levéltári források is. Itt,
Szentés és Szegvár környékén nem beszélhetünk olyan
төмегес letelepedésről, mint, mondjuk, Magyarország
már területein. Ennek az a magyarázata, hogy itt nem volt
akkora felvevő piac, ezek a települések itt mezőváросок,
falvak. Erről egyébként az egyik helyi politikussal, aki
szintén kertészkedik, volt is egy vitánk. Azt gondolom,
hogy elsősorban a Szentés környéki vízrajzzal magyaráz-
ható az, hogy ott telepedtek le viszonylag nagy számban,
mert itt nagyon sok olyan vízfolyás van, ami alkalmas az
öntözésre. A Tiszából, Körösből nehezen lehet öntözni, de
a Kurca, Veker, Kóрогы lassú folyású vizek, és mivel ele-
inte a болгáрок аз élő vizet használták öntözésre, ilyen
цélра ezek a vizek alkalmasnak bizonyultak.

Ez a kis létszám eleve magával hozta, hogy nem alakul-
hattak ki, úgynevezett болгáр колониáк, hanem szinte
mindegyik személy, mindegyik család esetében megfi-
gyelhető, hogy a болгáрок magyar нőt vettek feleségül. Jó

вземали водата за напояване. Имаме желание да издигнем тук
един болгáргски дулап. Така че дейността на болгáргските гра-
динари почти непрекъснато присъства в общественото съзна-
ние и се е превърнала в един вид белег за идентичност на
градинарите от Сентеш.

МФБ: *Какви са по-нататъшните ви планове?*

JM: Предстои събиране на нови материали, обработка на
документите. Петер Салва е правил проучване, от което са
публикувани само частичните резултати, заслужава си да се
продължи. Допълнителни и нови данни можем да съберем в
архивите, предстои техния анализ и в резултат на това, смя-
там, че ще се оформи една по-прецизна картина на заселва-

нето на болгáрите, как е протичал
съвместният живот на двете народ-
ности, как унгарците са възприели
тази специфична форма на стопан-
исване. Смятам, че това е една
позитивна история за връзката
между два народа, две нации. Би
трябвало тези документи да се пуб-
ликуват в отделно издание или – аз
вече от години се опитвам да участ-
вам в проекти (както сме правили и с
други материали в Сентеш), за да
бъдат дигитализирани материалите
от болгáргското наследство и да се
издадат в DVD. Това DVD ще
съдържа видео материали, снимки
на предмети и тяхното описание. Т.е.
и по този начин може да се публи-
кува.

МФБ: *Кога са се заселили болга-
рите в региона?*

JM: Предполага се, че заселването
им е станало през 1870-те години.
Въз основа на книгата на Ференц
Цибуя обикновено се споменава 1875
г., но най-вероятно и преди това да е
имало заселвания – това сочат

архивните извори. Тук, в Сентеш и Сегвар, не можем да гово-
рим за масови преселения, каквито е имало в други райони на
страната. Причината е, че тук няма значителен пазар, окол-
ните селища са градове от селски тип или села. Впрочем по
този въпрос имах спор с един от местните политици, който
също се занимава с градинарство. Аз смятам, че относително
доста хора са се заселили в района на Сентеш, заради доброто
водоснабдяване, тъй като водната карта тук е изключително
наситена с извори за напояване. От Тиса и Кьорьош е трудно
да се напоява, ала Курца, Векер, Кород са реки с бавно тече-
ние и тъй като в началото болгáрите са употребявали за напо-
яване течащи води, те се оказват много подходящи за целта.

Поради малобройността на преселниците, не се образува така
наречената болгáрска колония, а почти при всички, във всяко
семейство се наблюдава, че се задомяват с унгарски девойки.
Добър повод за запознанство е била общата работа. Мнозина
разказват, че в напрегнатия сезон болгáрите са използвали
сезонни работнички и често при избора на съпруга основен
аргумент бил коя е най-сръчна в градинарската работа, най-
старателна – по-късно именно те били избирани за съпруги.
Така че болгáргските мъже си взели унгарки, не си довели
жени от България. Част от тях са били протестанти, друга

част – католици. Голяма част от децата не научават български език и следват религията на майката, така връзката с православието е прекъсната. Разбира се, имало е и изключения, това непременно трябва да се изтъкне. Много интересни форми придобива българското самосъзнание при семейството на Иванов в Сегвар, това може да се проследи и до днес. Например внукът носи името на дядо си Йордан. Семейството смята, че е запазило българския си манталитет, а предаването на името напомня отново и отново за българските корени.

Като цяло обаче асимилацията на тукашните българи протича много бързо, те много скоро се интегрират в местното общество. Това се обяснява най-вече с факта, че са били малко на брой. Нямали са възможност да си изберат българска съпруга от друго семейство.

МФБ: *Какво е било влиянието на българското градинарство върху местното население?*

ЛМ: Благодарение на българите, градинарството се разпространило много бързо като поминък в региона. Там, където са се заселили, в определени части на областта Чонград, на първо място в Сентеш и Сегвар, вече съществувала една относително бедна прослойка, сезонни работници, дребни селяни, които разполагат с по няколко холда земя, стопанисват малки стопанства, от които не могат да се изхранят с отглеждане на зърно, традиционното земеделие не е могло да им осигури сигурно препитание. Още повече, че по това време вече приключили големите проекти за регулиране на реките, строителството на железопътни линии, и в резултат на това сравнително големи групи остават без сигурно препитание, тъй като с няколко холда това не е било възможно. Зеленчукопроизводството обаче осигурява препитание на семействата, дори и върху малко количество земя, ето защо то става популярно и се разпространява сред широк кръг от населението. Друг е въпросът, по който се спори и до ден днешен, каква е била културата на зеленчукопроизводството в областта Чонград преди идването на българите? Аз смятам, че по онова време зеленчукопроизводството в никакъв случай не е било пазарно ориентирано, изключение прави навярно само лукът от Мако, останалите зеленчуци са се произвеждали изключително за самозадоволяване. Българите и в това отношение правят нововъведение: производството за пазара, стоково производство. Днес вече добре познаваме технологичните новости, въведени от българите: системата на поливане с използване на българския дулап. И унгарците са поливали, но са използвали т.нар. пръскаща техника. Според научната литература, поливният метод на българите води своите корени от културата на древните цивилизации. Тази нова поливна техника се оказва ключов момент. Парцелите се заливат с вода, която се движи по специално направени вади – тази техника е донесена от българите. Разпространението на определен вид мотики също е свързано с българите, оттук идва и името „българска мотика“ например. Характерно е и разпространението на някои видове зеленчуци, най-вече чушки. Моята колежка, Юдит Сюч, доказа, че преди това унгарците са използвали зелени чушки за подправка. Навлизането на новите видове в кухнята на унгарците е новост. На българите се дължи употребата на патладжана, появата на различни видове лук, така че българите са обогатили производството на зеленчуци с много новости. По-късно, с промяната на техниката, и самите българи изоставят някои технологии, свързани предимно с напояването. Българският дулап постепенно е заменен с помпа с електрически или бен-

исмеркедési alkalom volt a közös munka. Számosan elmondták, hogy a munkacsúcs idején a bolgárok úgynevezett hónapos lányokat alkalmaztak, és sok esetben a párválasztás szempontja az volt, hogy ki volt ebben a kertészeti munkában ügyes, szorgalmas, általában később ezeket a lányokat választották feleségnek. Tehát a bolgár férfiak magyar nőket vettek feleségül, nem Bulgáriából hoztak maguknak asszonyt. Ezek a feleségek részint reformátusok, részint katolikusok voltak. A gyerekek nagy részben már a bolgár nyelvet nem tanulták meg, és vallás szempontjából is az anyjuk vallását követték, így módon lassan felszámolódtott a pravoszláv valláshoz való tartozás. De természetesen vannak kivételek is, ezt meg kell mindenképp említeni. Nagyon érdekes ez a bolgárságtudat. Itt a szegvári Ivanov családot említeném, tagjaiban ez mind a mai napig jelen van. Például az unokának a nagyapa, Ivanov Jordan után a Jordan nevet adták. A család úgy gondolja, hogy a bolgár mentalitás bennük továbbél, és maga a névadás is a bolgár gyökerekre emlékezteti őket.

Összességében azonban hamar lezajlott az itteni bolgárok asszimilációja, rövid idő alatt integrálódtak a helyi társadalomba. Ez egyértelműen azzal magyarázható, hogy lélekszámban kevesen voltak. Nem voltak annyian, hogy feleséget választhattak volna egy másik bolgár családból.

FBM: *A bolgárkertészet milyen hatással volt az itt lakókra?*

ML: A kertészkedés a bolgárok közvetítése révén nagyon hamar elterjedt foglalkozássá vált ezen a vidéken. Ahová betelepedtek, Csongrád megye bizonyos pontjain, és itt is elsősorban Szentest és Szegvárt említeném, ott már kialakult egy olyan, viszonylag szegény réteg, részint kubikusok, részint kisparasztok, akik néhány hold földdel rendelkeztek, tehát kis földön gazdálkodtak, de ebből nem tudtak megélni. Ha gabonatermesztéssel vagy hagyományos földművelési ágazatokkal foglalkoztak, ez nem jelenthetett nekik biztos megélhetést. Ez akkor csúcsosodott ki, amikor már a földmunkák is a háttérbe szorultak, mert a folyószabályozásoknak vége szakadt, befejezték a vasúthálózat kiépítését is, és ennek következtében viszonylag nagy tömeg maradt biztos kenyér nélkül, mivel a néhány hold nem jelentett biztos megélhetést. A zöldségtermesztés viszont akár ilyen kis területen is biztosíthatta a családok megélhetését, és emiatt vált népszerűvé és terjedt el széles körben a kertészkedés, tehát volt egy ilyen hatása is a dolognak. Az megint egy más kérdés, és erről mind a mai napig viták folynak, hogy a bolgárok előtt milyen zöldségkultúra volt Csongrád megyében. Én azt gondolom, hogy a korábbi zöldségtermesztés semmiképp sem az árutermelést célozta meg – kivétel ez alól talán a makói hagyma –, hanem inkább önellátó jellegű volt. A bolgárok ebben is újat hoztak: a piacra termelést, az árutermelést. Most már jól ismerjük azokat a munkafolyamatokat, eljárásokat, amelyek az újdonság erejével hatottak: az árasztásos öntözés a bolgárkerék vagy dulap használatával. A magyarok korábban is öntöztek, de az ún. szórással használták. A bolgárok által használt öntözéses módszer gyökerei azonban egészen az ókori civilizációkig nyúlnak vissza a szakirodalom szerint. Az árasztásos öntözés mindenképp egy ilyen kulcsmomentum. A parcellákat időnként elárasztani,

öntözőcsatornákat kialakítani, ezt mind a bolgáроктól veték át. Bizonyos kapa típusok elterjedése is a bolgáрокhoz köthető, innen származik a neve is: bolgárkapa, ez az ún. motika. Különböző zöldségtípusok átvétele is jellemző, elsősorban az étkezéspaprika-fajtáké. Kollégánóm, Szűcs Judit bizonyította, hogy korábban étkezési célra a magyarok zöld fűszerpaprikát fogyasztottak. Tehát ezeknek a bolgár fajtáknak az elterjedése az étkezésben is újdonságot hozott. A bolgáрокhoz köthető a padlizsán elterjedése, a hagymafélék megjelenése, tehát a természet növények fajtáit a bolgáрок számos újdonsággal gazdagították. Később, ahogy változott a technika, maguk a bolgáрок is elhagyták az eredeti, elsősorban az öntözésre vonatkozó eljárásokat. A bolgárkereket fokozatosan felváltja a villanymotor vagy benzinmotor meghajtású szivattyú. A bolgáрок is ugyanúgy fúratnak artézi kutat, mint a magyarok, és abból öntöztek. Ezeknek a fúrásoknak az engedélyezéséről megvannak a dokumentumok a levéltárakban.

FBM: *Melyek a fontosabb bolgárkertész-települések?*

ML: Elsősorban Szentes és Szegvár. Itt virágozik ma is a zöldségtermesztés. De a levéltári adatok bizonyítják, hogy Szegeden is voltak bolgárkertészek. Például az Avramov család. Róluk Csizmazia György jelentetett meg egy írást 1999-ben. Tudunk bolgárkertészekről Csongrádon, Hódmezővásárhelyen, Mindszenten. Tehát mindenhol, szinte minden nagyobb településen megtalálhatóak voltak Csongrád megyében. Létszámukat erősen korlátozta a felvevő piac, illetve előbb vagy utóbb a magyarok is konkurenciát képeztek. Ezen körülmények miatt nem alakulhattak ki olyan nagyobb bolgárkertész-közösségek, mint például Csepel-szigeten.

FBM: *Személy szerint miért vonzott ez a téma, miért kezdted el kutatni?*

ML: Amikor Szentesre kerültem, a múzeumban már volt egy néprajzi gyűjtemény. Pilenkor az ember elgondolkodik azon, mi az, amit hozzátehetne az elődei munkájához. Szentesen addig inkább a hagyományos magyar paraszti kultúra vizsgálata volt jellemző. A gabonatermesztés, kukoricatermesztés, állattartás stb., ami Szentesre mint mezővárosra tradicionálisan jellemző volt. Próbáltam új témát keresni, megnézni, mi az, amit még nem kutattak, hogy ne azzal foglalkozzam, amit már az elődeim számtalanszor leírtak. Fő szempont volt meghatározni, hogy mi az, ami a gyűjtemény viszonylatában, a tárgyi anyagot tekintve nem gyűjtött, de oda való, és lassan így körvonalazódott a téma. 2003-ban már volt egy időszaki kiállítás. Ekkor már tudtunk bővebb anyagot gyűjteni a múzeumban, és a témával kapcsolatban egy konferenciát is megrendeztünk. Ennek a kötete meg is jelent *A bolgárkertészkedés hagyományai Szentesen és környékén* címmel. Ezen a kis kamarakonferencián akkor kertész-mérnökök és több más tudományág képviselői is tartottak előadást. Majd folytatódott tovább a kutatómunka, és 2006-ban megnyílt a múzeumban az új állandó kiállítás, és akkor már nem volt kétséges, hogy ott a hagyományos földművelés mellett a bolgárkertészeknek is szerepelniük kell. Ezen a kiállításon, fotókon meg is jelennek azok a személyek, akik bolgár gyökerűek, valamint azok, akik magyarként először dolgoztak együtt a bolgáрокkal, például Czibulya Ferenc édesapja. Tehát a bolgárkertészet

zinov motor. Bolgáроките също започват да пробиват артезиански кладенци като унгарците и да поливат от тях. В архивите се пазят разрешителни документи, издадени за такива кладенци.

МФБ: *Кои са най-важните селища на болгáрокските градинари?*

JM: Преди всичко Сентеш и Сегвар. Тук и до днес процъфтява зеленчукопроизводството. Архивни данни сочат, че в Сегед също е имало болгáрокски градинари. Семейство Аврамови например. Изследване за тях публикува Дьорд Чизмадиа през 1999 г. Знаем още за болгáрокски градинари в Чонград, Ходмезьовашархей, Миндсент. Почти навсякъде, срещали са се във всяко по-голямо селище на областта Чонград. Броят им е бил силно ограничен от популателната способност на населението, а по-късно и унгарците им стават конкуренция. Това са причините да не се създадат големи градинарски колонии, както тази на остров Чепел.

МФБ: *Как насочихте вниманието си към темата, какъв беше личният ви подтик?*

JM: Когато попаднах в Сентеш, в музея вече имаше етнографска сбирка. В такива случаи човек се замисля с какво би могъл да обогати работата на предшествениците си. В Сентеш дотогава е била изследвана преди всичко традиционната унгарска селска култура. Производство на зърно, на царевица, животновъдство и т.н., неща, които са традиционни за Сентеш като селскостопански град. Опитвах се да потърся нова тема, да открия нещо, което не е било изследвано, за да не тъпча на едно място с неща, които са били описвани безброй пъти от предците ми. Трябваше да преценя какво е онова, което от гледна точка на колекцията, не е събирано като предметен материал, но има място в нея, и така темата постепенно се очерта. През 2003 г. направихме временна изложба. Бяхме успели да съберем по-разнообразен материал в музея, организирахме и конференция. Изследванията излязоха в отделно издание „Традиционно болгáрокско градинарство в Сентеш и околностите“. В камерната конференция взеха участие инженери по градинарство, представители на различни клонове на науката. Изследователската работа продължи и когато през 2006 в музея бе открита новата постоянна експозиция, вече нямаше съмнение, че наред с традиционното земеделие, трябва да намерят място и болгáрокските градинари. В тази експозиция са представени фотоси на хора с болгáрокски корен, както и на унгарци, които първи са работили заедно с тях, например бащата на Ференц Цибуя. Днес всеки може да се запознае с материалното наследство на болгáрокското градинарство.

Що се отнася за бъдещето, би било интересно да се създаде постоянна изложба, в която се проследява историята и културата на градинарството, в която болгáрокското градинарство ще заеме основно място. Би било интересно изложбата да се обогати с интерактивни елементи, за да може посетителят да получи най-прецизна представа за технологията на болгáрокското градинарство. Това е един дългосрочен план и се надяваме, че все някога ще се реализира. На дневен ред е дигитализирането на болгáрокското наследство, за да стане достъпно, остава само да се намери съответния финансов източник. Друг е въпросът как би могло да се вмести в така популярното в момента в Унгария понятие духовно културно наследство, тъй като става въпрос за една вече несъществуваща култура и технология. Трябва да се замислим каква форма да придадем на темата. Аз смятам, че в райони, където

и днес съществува градинарство, което осигурява препитание на хората, там на всяка цена, на местни празници, трябва да присъства – например фестивалът „лечо“ в Сентеш. Имаме идея и за фестивал на чушката – на такова събитие например, непременно трябва да се появят като елемент българските градинари и българското градинарство. Днешното градинарско обществено мнение в Сентеш има положително отношение и гордо пази българската традиция, всеки знае, че българите са донесли интензивното зеленчукопроизводство, благодарение на тях градинарството и до днес заема важно място в живота на хората от Сентеш.

МФБ: *Всъщност появата на българското градинарство оказва благоприятно влияние върху материалното благосъстояние на тукашните хора.*

JM: Да, дори в годините на социализма можеше да се наблюдава: независимо кой къде и какво работи, ако редом има 1-2 парника, може да си построи къща или да си купи кола. Това бе един сигурен източник на допълнителни доходи. Мнозина го казват и в Сентеш, и в Сегвар. Много хора и до ден днешен се занимават със зеленчукопроизводство. Или имат свои парници, или наемат, или отиват да работят сезонно, но градинарството присъства и до днес в живота на семействата. Поради каптиране на минералните извори и други причини днес възникват и куп нови въпроси, свързани със зеленчукопроизводството, ала градинарството безспорно продължава да играе важна роля в живота на тукашните хора.

МФБ: *Имаш ли сведения дали в други унгарски музеи е събрана подобна информация?*

JM: Досега не съм се занимавал с въпроса. Възможно е на места да се срещат подобни материали, но едва ли някъде са получавали такава тежест. Не съм чувал за големибирки. В съвременния свят е особено важно да можем да формулираме собствената си идентичност, било на нивото на документалнибирки, било в перспектива. Виждам фантазия в тези неща, трябва упорито да се върви в тази посока, защото по този начин бихме могли да обосновем и оцеляването си: да, има в Унгария един малък провинциален музей, където е насъбран материал за градинарството, тук е наследството на българските градинари, не бива да го затваряме, не бива да го затриваме, и всичко това дава ни големи шансове за бъдещето.

Интервю: Моника Фаркаш Барати

Превод: Светла Кьосева

тържи хаятатикавал most már mindenki megismerkedhet. A jövőt tekintve érdekes lenne egy olyan állandó kiállítást létrehozni, amely a kertészkedés történetéről, kultúrájáról szól, és ebben hangsúlyosan szerepelne a bolgárkertészkedés. Izgalmas lenne a kiállítást interaktív elemekkel is feldúsítani, hogy a látogató maga elé tudja képzelni ezt a bizonyos bolgár technológiát. Ez egy távlati terv, és reméljük, hogy majd egyszer tényleg megvalósul. A bolgár örökség digitalizálása és ennek közzététele napirenden van, csak megfelelő anyagi forrást kellene hozzá találni. Más kérdés, hogy a manapság Magyarországon oly divatos szellemi kulturális örökség fogalmába hogyan lehetne ezt beilleszteni, mert itt tulajdonképpen egy már nem létező, nem gyakorolt technológiáról van szó. Elgondolkodtató az is, hogy ennek a témának miképpen lehetne szerepet juttatni. Azt gondolom, hogy olyan területeken, ahol ma is létezik a kertészkedés, és megélhetést nyújt, ott mindenképp, akár helyi ünnepek, fesztiválok alkalmával, mint például Szentesen a lecsófesztiválon, de voltak tervek paprikafesztiválról is, tehát ilyen rendezvények keretében mint lokális identitáselem meg kellene jelennie a bolgárokna és a bolgárkertészkedésnek is. Erre a bolgár hagyományra a mai szentesi kertésztársadalom pozitívan és büszkén gondol vissza, és szinte minden ember tudatában ott van, mindenki tudja, hogy, igen, a bolgárok hozták ide ezt az intenzív típusú zöldségtermesztést, nekik köszönhető az, hogy a kertészkedés ma ilyen fontos szerepet tölt be a szentesiek életében.

FBM: *Valóban, a bolgárkertészkedés megjelenése és elsajátítása az itt élő emberek anyagi jólétére pozitív hatással volt.*

ML: Igen, és még a szocializmus évtizedei alatt is megfigyelhető volt, hogy függetlenül attól ki, hol és merre dolgozott, ha a munka mellett fogott egy-két fóliát, akkor abból házat tudott építeni magának vagy autót tudott vásárolni. Tehát ez biztos mellékkeresetnek tűnt. Ezt sokan elmondják Szentesen és Szegváron is. A zöldségtermesztéssel többen ma is foglalkoznak. Akár saját fóliát működtetnek vagy bérelnak, vagy elmennek időszakos munkára, de a kertészkedés a családok életében ma is jelen van. A termálvíz visszapréselése és egyéb dolgok miatt a zöldségtermesztés kapcsán manapság már sok egyéb kérdés merül fel, de a kertészkedés az itt lakók életében vitathatatlanul fontos szerepet játszik.

FBM: *Van arról információd, hogy Magyarországon, más múzeumban, esetleg van-e ilyen anyag összegyűjtve?*

ML: Ezzel a kérdéssel eddig nemigen foglalkoztam. Elképzelhető, hogy elvették itt-ott akad valamilyen anyag, de azt gondolom, hogy ez sehol sem volt olyan hangsúlyos. Nem tudok róla, hogy nagy számban lenne ilyen anyag összegyűjtve. Egyébként a mai világban fontos, hogy megfogalmazzuk a saját identitásunkat akár gyűjteményi szinten, távlatokban, perspektívákban. Én ebben látok fantáziát, ilyen irányba kellene hangsúlyosan elmozdulni, és ezzel talán akár a megmaradást is lehetne igazolni: igen, itt Magyarországon van egy ilyen vidéki múzeum, ahol a kertészkedés, a bolgárkertészkedés hagyatéka igen gazdag, tehát ne számoljuk fel, ne zárjuk be, és talán akkor ez a jövőt tekintve is majd lehetőségeket biztosít.

Farkas Baráthi Mónika interjúja

Sztilijan Csilingirov

Magyarok és lengyelek Sumenben

Adalék a bolgár civilizáció történetéhez

Стилиян Чилингиоров

Маджари и поляци в Шумен

Принос към историята на българската цивилизация

Ott, ahol a rabságban élők élete nemcsak egyenként, hanem összességében is ki van téve mások – gyakran szemlátomást jelentéktelen okokra visszavezethető hangulatok és szeszélyek szülte – kénye-kedvének, nem csupán szervezett közélet-ről nem lehet szó, de még a személyiség társadalmi megnyilvánulásáról sem. Éppen ezért a sumeni bolgárok igyekeztek önmagukat iparos mesterségük mögé elrejteni. Ez megélhetésük biztosítása mellett lefoglalta minden idejüket is, aminek egy részét más körülmények között általánosabb célok megvalósítására fordították volna. Egyetlen megnyilatkozási területük ebben a katonai központban a család maradt, amelynek tűzhelye körül kuporogva kiélhették szellemi és szociális hajlamaikat. Ezt a tűzhelyet magas falak és vastag, vasalt kapuk választották el a külvilágtól. Ide, az udvarba csak a nap kukkantott be nappal, és a hold vetett avított és ijesztő árnyékokat éjjel, átszüremkedve a gyümölcsfák dús lombján, oda, ahol megkövült őrszemként derengenek az évszázados puszpángok és tuják. Ezek az udvarok, amelyek álcázták, csak a legközelebbi szomszédok által ismert kiskapukkal kapcsolódtak egymáshoz, jelentették az egyetlen színteret, ahol a bolgár ember, az idegen pillantások elől elrejtve, kereshette a módját, hogyan mutassa meg önmagát mint egy elnyomott, jogfosztott és meggyötört nép fiát. A számtalan kávézó, ahová napközben behúzódtak megpihenni vagy ismerősökkel, rokonokkal találkozni, nem volt egyéb, mint a helyi pletyka melegágya, gyakran pedig akaratlan színpada a még akaratlanabb tettetésnek a hatalom – lett légyen az keresztény vagy muzulmán – minden füle és szeme előtt.

És egyszer csak váratlan fordulat következik be. Kezdve a legjelentéktelenebb apróságon, egészen a személyiség akaratnyilvánításáig, a bolgár ember egyre újabb, számára egyre elképzelhetetlenebb dolgokat lát. Először a magyarok és lengyelek önérzetes büszkesége szúr szemet neki, ami a török

Tam, где то животът на поробените, не само отделно, но и масово е изложен на щения и капризи, често резултат на настроения и навеи, дошли наглед от съвсем незначителни причини, не може да става дума не само за организирана общественост, но дори и за обществена проява на личността. Ето защо шуменските българи са гледали систематически да крият себе си само зад своята работа като занаятчий, която, гарантирайки им поминъка, поглъщала и всичкото им време, част от което при други условия биха употребили за цели от по-общ характер. Едничката област на проява, оставена им в този военен център, била семейството, около тясното огнище на което е трябвало да изживяват своите духовни и социални нагони. И то огнище, заобиколено с високи стени и дебели обковани порти. Над тях можело да надникне само слънцето денем, и да пилее по двора оживели и страхотни сенки луната нощем, провряла лъчи през шумака на гъстолистни овошки, где то като мъртва стража се мерджелеят тъмните силуети на вековни чемшири и мазии. Тия дворища, съединени с малки замаскирани „комшулуци“, известни само на най-близките съседи, са били единствената стъгда, на която българинът е могъл, затулен от чуждо око, да дири израз на проява за себе си като син на един потиснат, обезправен и измъчен народ. Многобройните кафенета, които са го приютявали през деня за почивка или за среща с близки и познати, не са били нищо друго, освен място за махленска клюка, а често и неволно позорище за още по-неволно лицепрятие към всяко ухо и око на властта – все едно мюсюлманско или християнско е то.

И изведнъж настъпва внезапен прелом. Като се почне от най-незначителната дреболия, та се свърши във волевата проява на личността, българинът вижда все по-нови, все по-непредполагани за него работи. Най-напред му се нахвърля на очи гордото самочувствие на унгарци и поляци, което се проявява пряко всички установености на турската власт и на турската традиция. И българинът разбира, че турчинът не е толкова страшен, кол-

кото му се струвал дотогава. Щом има люде, които не се боят от него, дори от военните му патрули, няма защо да се бои и той. Мнозина от разпитваните старци признават, че те почнали да се чувстват жители на друго царство, в което владее по-свободолюбив дух и по-друг ред на неща и на отношения.

А волността на унгарците, особено понякога, е отивала дотам, че не държала сметка дори за религиозните чувства на турците и не еднаж унижавала публично тяхното народно и верско достойнство. В това отношение не са били пощадявани нито людето от долната класа, нито първенците. Особено много истории се разправят за свинското месо, публичната продажба на което била наложена от унгарците.

Твърди се, че и сам Кощут не правел изключение. Той пък бил оказал цяла заклана свиня сред двора на своето жилище тъкмо тогава, когато висши сановници от Цариград, пратени да се запознаят с живота на емигрантите, дошли да му направят посещение.

Тези факти, колкото и невероятни и незначителни сега, са били от голямо значение за повдигане на духа на българите от онова време. Те са си ги предавали от ухо на ухо, красени и преукрасявани от несъществуващи може би подробности, и са се въодушевявали.

Един маджарин си позволил друга волност. Той влязъл в едно от кафенетата на пазаря (турските кафенета доскоро се помещаваха на етажа над чаршийските дюкяни) и хвърлил през прозореца турчина, който случайно се изплюл отгоре му, когато минавал отдолу. Лесно би могло да се разбере какво би станало с пострадалия, ако земята не била покрита с дебел сняг. Тия и още много други

волности толкова много наплашили турците, че по-наивните и по-простите от тях почнали да мислят и да говорят за края на света, сиреч на турското царство.

Освен със своя независим дух емигрантите са правели силно впечатление на шуменци и със своята външност. Според описанията на съвременните българи те са били здрави, пълни и хубави хора, главно много весели, решителни и смели. А облеклото им било просто възшебно. Те носели бели вълнени дрехи, били обути в обувки и си служели с джебни часовници. Всичко това толкова много се понавило на шуменските младежи, че по-смелите от тях веднага решили да преобразят своята външност: те сами хвърлили потурите и обули панталони, облекли палта, нагиздили се с яки и вратовръзки и обули обувка с клечки.

Жените на емигрантите пък носели капели (шапки), фустите им били с малакоф. Всичко това правело толкова силно и смешно впечатление, че една селянка в почудата си повдигнала фустата на една полякиня с наивно намерение да види какво е това нещо, което така силно опъва плата. Разбира се, за така проявеното си любопитство и то на публично място – на пазаря „Кушир” – тя била наградена с презрителното (цитирам, както е запомнето) – „пша крев”, което значело „куча кръв”. След 7-8 години гражданките вече сами надянали малакофа, като захвърлили старовре-

hatalom és a török hagyomány minden normájával szemben megnyilvánul. És a bolgár ember rájön, hogy a török nem olyan félelmetes, amilyenek addig gondolta. Ha akad olyan ember, aki nem fél tőle, még a katonai járőröitől sem, akkor neki sincs miért félnie. A megkérdezett öregek közül sokat bevallották, hogy egy másik birodalom lakóinak kezdtek érezni magukat, amelyben szabadságszeretőbb szellem, a dolgok és kapcsolatok más rendje uralkodik.

A magyarok vakmerősége esetenként odáig ment, hogy még a törökök vallásos érzületeivel sem számolt, és nemegyszer alázza meg nyilvánosan nemzeti és vallási méltóságukat. Ilyen tekintetben nem kímélték sem az alsóbb néposztályokat, sem

az előkelőseket. Különösen sok történetet meséltek a sertéshúsról, amelynek nyilvános árusítását a magyarok kényszerítették ki.

Azt állítják, hogy még maga Kossuth sem volt kivétel. Éppen akkor lógatott fel egy leölt disznót a háza udvarán, amikor magas rangú isztambuli vendégek érkeztek hozzá, hogy megismerkedjenek az emigránsok életével és tiszteletüket tegyék nála.

Ezek a tények, akármilyen hihetetlenek és valószínűtlenek is most, nagy jelentőségűek voltak az akkori bolgárok lelki megerősödése szempontjából. Fülbe sűgás útján terjedtek, egyre jobban kiszínezve talán valótlannal részletekkel, és lelkesítettek.

Egy magyar más vakmerőséget engedett meg magának. Bement a piactér egyik kávézójába (a török kávézók nem sokkal ezelőttig a piactéri műhelyek emeletén voltak), és kivágta az ablakon azt a törököt, aki véletlenül leköpte,

amikor az ablak alatt elhaladt. Könnyű elképzelni, mi történt volna az inzultáttal, ha a földet nem borítja vastag hótakaró. Az ilyen és ehhez hasonló vakmerőségek olyannyira megfélemlítették a törököket, hogy a naivabbak és ostobábbak a világ, vagyis a Török Birodalom végét kezdték emlegetni.

Az emigránsok nemcsak szabad szellemükkel tettek mély benyomást a sumeniekre, hanem a küllemükkel is. A korabeli bolgárok leírásai szerint egészséges, jól táplált, szép emberek voltak, mindenekelőtt nagyon vidámak, határozottak és bátrak. Az öltözköik pedig egyszerűen varázslatos. Fehér gyapjúruhát viseltek, cipőt, és zsebórájuk is volt. Mindez annyira megtetszett a sumeni fiataloknak, hogy a bátrabbak nyomban elhatározták, átalakítják küllemüket: levették a bő posztónadrágot és pantallót varrattak, kabátot vettek, galléros inget és nyakkendőt viseltek, faszeges cipőt csináltattak.

Az emigránsok asszonyai kalapot hordtak és krinolint. Mindez olyan mélységes és mulatságos benyomást keltett, hogy egy parasztasszony álmélkodva emelte fel az egyik lengyel hölgy szoknyáját, azzal a naiv vággyal, hogy meglássa, mi feszíti ki olyan szélesre a kelmét. Persze ez a kíváncsiszkodás, főleg mivel nyilvános helyen, a Kusir piacon történt, egy megvető „psiakrew”-et vont maga után (úgy idézem, ahogy

емлечекек рá), ами „кутывэр”-т jelent. Hét-nyolc év múlва а város hölgyei már maguk is krinolint öltötteк, levette öди-ватú, háзи szövöskéен készült szukmánжаикат. Esténként fér-жүккел együtt аз utcáкон сэтáлва мултáтáк аз идёт.

Kellemes külseжүк mellett аз emigránsok méлү benyomást tet-tek а болгáрокра, де а төрөкөкре ис, személyес гигиéнежүккел. Öк megszoktáк, hogy csak meleg vízben фүрөдженек, а hideг vízben csak nyáрон мерítкезтек meg, elviselhetetlen höсэг-бен. Nem гүзөттек áлмélкodни а magyarokon, akik а legна-гыობб тэли hideгбен, hóвиharban és фөгетегбен ис elfutottáк reggel és este а Kjoskovéhez, hogy megфүрөдженек а helyи folyó két kis vízесэсэбен, amelyek közvetlenül фөлöttүк fakad-так, аз úgyневезетт „Hem bunar”-nál (szó szerinti fordításban Teli-kút). Különösen а nagyobbик vízесést szeretteк, amely-нек lábát annyira kiszélesítetteк, hogy egyszerre többen ис alá-фэрженек. Ezeket а vízесэсэкет ма „Unguri”-nak („Magyarok”) neveзик.

Az emigránsoknak köszönhető néhány igen fontos gazdasági kezdeményezés, ezek egyike а mai napig ис léтезик. Ez а Sumeni Sörgyár. Azt ис el kell azonban ismerni, hogy kezde-ményéseiket nem а sumeni lakosság szükсégelei diktáltáк, hanem magának аз emigrációnак а kulturális szükсégelei, mivel hazájүкбän teljesebb, váltoзатосаbb és кényelmesebb életheз szokтáк. És hogy kielégítsék ezeket а szükсégeleteket, Kossuth emberei nekiláttáк, hogy helyи anyagokból elkészít-сék а szükсэсэс edényeket és berendezéseket. Elöször egy kis sörfözö kazánt készíteктек, mindкét oldalán aláбэлелт szöгек-кел, amelyet а болгáр rézműвесек akkor láттáк először. Késöбб darálót ис szerkesztetteк а малáта öссезүзásáра.

Hogy а magyarok hogyan tekintetteк saját sumeni száműзетэ-сүкре, аз megítélhető abból, hogy а tehetöseббек közүлүк bir-токот alakítottáк ki Marasban, а várostól mintegy tíз километре дэлкелтре. Föleg állаттарáссá fogлáккозтáк. Ezt а rövid ideиг бirtokolt gazdaságot még nemrégiben ис, сөөт талán még ма ис *Ungurov csiflik*-nek (Magyarok birtokának) neve-зик. А magyarok hatásáра sok mesterség ис fellendүлт, töббек közt а kocsigyártóké. Ez utöбби most ис Sumenben а legфөжлет-тебб. А sumeni сонкák ма ис а legfinomаbbáкнáк számítáнáк Bulgáriában.

Nem keveseбб аз sem, amivel а sumeni болгáрок а szelleми култура терүлетén гяраподтáк. Elсöсорбän iskoláикбän: а taná-рок közötт helyet kaptáк а magyarok és lengyelek. Öк nagyobb културájүккел, amely а helyи taneröкнэл jóval maga-саббра emelte öket, де талán nagyobb tapasztalатүккел ис, sokat tetteк аз iskoláүгү felemeléséért Sumenben. Pedig а felszaba-дүлás előтт Sumen а болгáр iskolái okтáтás egyik legmаgасаbb színvonálү fellegvára volt. Az egyik tanár, egy Manaszтирсзки nevű lengyel, mintegy két évиг maradt а városban, азután Benjamin fanarióta püspök nyomásáра кénytelen volt táвозни. Késöбб а Boszporuszба fulladt. А magyar tanítók közүл csak egy Kálmán nevűре emléкезнек; úgy tűник, ö valamivel késöбб tanított а városban. Dimitar Sztojanov egy Jozef Meissner nevű csehet ис említ.

Nagy jelentösége és féныес ередмэные miatt – amely а mai napig éрезтети hatását és а sumeni болгáрок legnagyobb büsz-кесэсэнек számít – Sáfrány zeneи теvéкенысэге feleжhetetlen. А болгáр nép sokat köszөнhet neki azon dallamok néпszerүс-тэсэсэért, amelyekből késöбб а гүзөделмес болгáр nemzeti himnusz, а Sumi Marica kialakult. Hadzsi Ranko szerint, ami-кор Sáfrány Sumenbe жött, alig volt huszonöt éves. És талán өppen azért, mert olyan fiatal volt, elhatáрозта, hogy zenekart

менните си сүкмани, платното за които са тькали на домашен стан. Почнали и да закьснвяват – както те, така и мъжете им – вечерно време из улиците.

Освен с външната си спретнатост емигрантите са правели силно впечатление и на българи, и на турци още със своята лична хигиена. Свикнали да се къпят изключително в топла баня, а в студена вода да се потапят само лятно време и то при непоно-сима жега, последните не могли да се начудят на унгарците, които при най-голям зимен студ, при снежни виелици и бури, са тьрчали, особено сутрин и вечер, към Кьошкьовете, за да се къпят в двата малки водопада на местната река, която изтича от планината непосредно над тях, из тьй наречения „Хем пунар” (букв. Пълнокладенчовия). Особено любим е бил по-големият водопад, подножието на който е било разширено толкова, че да побира по няколко души едновременно. Сега тия водопади носят името „Унгурите”.

На емигрантите се дължат и няколко стопански инициативи от първостепенно значение, една от които и до днес продължава да съществува. Тя е Шуменската пивоварна фабрика. Обаче не може да не се признае, че тия инициативи са продиктувани не от нуждите на шуменското население, а от културните потреби на самата емиграция, свикнала в родината си на по-пълен, по-раз-нообразен и по-задоволителен живот. И ето, за да *задоволяват* тия свои нужди, людете около Кошут се залавят да си произвеждат потребното, като сами си приготвят с местни материали необходимите съдове и уреди. На първо време те си приготвят малък пивоварен казан, обкован с подплатени от двете страни гвоздеи, каквито българските медникари виждат за пръв път. После си приготвят и еромелачка за смачкване на малц.

Как са гледали унгарците на своето заточение в Шумен може да се съди от обстоятелството, че по-заможните от тях си направили чифлик в Мараш, разположен на десетина километра юго-източно от града. В него те се занимавали предимно със скотовъдство. Това за малко владяно имение се наричаше дос-коро, а може би и още се нарича „*Унгуров чифлик*.” Под влияние на маджарите са били усъвършенствани и много от занаятите, между които коларският. Последният и сега е най-развит в Шумен. А шуменските жамбони и др. и до днес минават за най-хубавите в България.

Не по-малки са били придобивките на шуменските българи и в областта на духовната култура. Преди всичко в техните училища добиват място за учители маджари и поляци. Те с по-голямата си култура, която ги поставя твърде високо над местните сили, а може би и с по-големия си опит са сторили доста за повдигането на учебното дело в Шумен. А то преди Освобождението заемаше едно от най-високите места по лестницата на българското учи-лищно образование. Един от тия учители е полякът Манастир-ски. Като учител е стоял около две години, след което е бил принуден да напусне под натиска на фанариотския владика Вене-ямин. По-късно се бил удавил в Босфора. От маджарите учители се помни само Калман; той изглежда е учителствал малко по-късно. Д. Стоянов споменава и чеха Йосиф Майзнер.

Но незабравима по своето голямо значение и по бляскавите си резултати, проявите на които не прекъсват до днес и които са най-голямата гордост на българите от Шумен, е музикалната дейност на Шафрани, комуто българският народ дължи много за популяризацията на мелодиите, от които по-късно се образува българският победоносен национален марш „Шуми Марица.” Според х. Ранка, когато е дошъл в Шумен, Шафрани не е бил по-стар от 25 години. И може би тькмо защото е бил толкова млад, той се е решил да образува оркестър от младежта на един народ,

който през цялото си историческо битие почти никак или съвсем малко е имал възможност да се занимава с музика. Скоро Шафрани успява да добие завидни успехи с инструменти, които българинът само е виждал, или пък е чувал от турските военни музика, но с които никога не си е служил. А някои пък, например „контрабасът“, са били съвсем непознати и просто са будили удивление.

Така образуваният оркестър, който според Ан. Стоянов, известен с прозвището Анастас чорбаджи, и на съдействието на Сава Доброплодни, е ходил често в къщата на първия да му свири за негово удоволствие и за почуда на неговите съграждани – българи и турци. Впрочем оркестърът – твърди х. Ранко – е свирил и по къщите на други български първенци. Но главното им свърталище била къщата на Анастас чорбаджи, гдето момчетата, начело с Шафрани, се учели освен да свирят, още да играят полка – игра, невиджана и нечувана дотогава в Шумен. Там се събирали и девойките на първенците – нещо небивало и странно за патриархално възпитаните българи. Момчета и момичета – не само събрани наедно, но и „уловени през кръста за някаква дяволска игра, от която Господ знае какво може да стане“.

Възползвани от покровителството на Анастас чорбаджи, младежите често, начело с Шафрани, „бастисвали“, т.е. обсаждали без предупреждение неговата къща и засвирвали някакво музикално парче. Това стигало, за да им отворят портите на богатския дом. Така импровизираното веселие продължавало до сутринта.

От къщата на Анастас чорбаджи тия танцовални вечеринки се пренесли вън. В тях се стичала част от гражданството, въпреки опозицията и критиките на останалата, която още не могла да се примири с нововъведението на маджарите; нововъведение, дошло така издъно и така изведнъж да разруши закоравелите вече патриархални нрави на града. Но младежта, винаги революционно настроена, малко е искала да знае за тия нрави: тя се блазни от новото и стремглаво лети към него.

По-късно, когато Шафрани започнал кариерата си в Шумен като шивач, постъпва на турска служба и заминава за капелник на военна музика в Одрин, неговото дело за музикалната просвета на шуменските българи поема ученикът му Добри П. Войников.

Оркестърът на Шафрани е дал повод на мнозина заможни младежи да се учат на цигулка, флейта и китара. Нека споменем за куриоз, че контрабасът на този оркестър е бил изработен от някой си дограмаджия по упътванията на Шафрани – казва Ан. Стоянов в своите бележки. Но освен заможните младежи, ще са усвоили някой от тия инструменти и по-бедните.

При така създаденото към музиката настроение за Войникова, „най-духовният ученик на Шафрани“, е било лесно да продължи и да доразвие още повече неговото дело. След като свършил учението си в College-Bebek в Цариград през 1858 г., гдето може би е имал условия да доразвие и музикалното си образование, той се връща в Шумен и става учител в класното училище. Енергичен и трудолюбив, Войников, вън от училищната си работа, се заел и с друга – да нотира училищни песни на един, два, три и четири гласа, а по-сетне да образува от по-силните си ученици и оркестър. „През зимата гражданите били изненадани не само от този оркестър, но и от сладкозвучните песни на училищния хор.“

Основани рано, рано са създали оркестрите и условията за една общественост, която дълго е била непозната за българите от другите градове. Благодарение на тях шуменци са давали не само семейни вечеринки, но и публични, та че дори и балове, на които младежта, научила се да танцува, се е стичала масово. На тия

алакити egy olyan nép fiából, amely egész történelmi léte során szinte egyáltalán nem, vagy csak kevésbé kapott lehetőséget arra, hogy zenével foglalkozzon. Sáfránnak hamarosan irigylésre méltó elismerést sikerült kivívnia olyan hangszerekkel, amelyeket addig a bolgár ember csupán török katonazenészeknél látott vagy hallott, de maga sohasem próbált ki. Némelyik pedig, például a nagybőgő, tökéletesen ismeretlen volt, és álmétkodást ébresztett.

A megalakult zenekar A. Sztójanov, közismert nevén Anasztasz csorbadzsi szerint Szava Dobropodni közreműködésével gyakran járt az ő házában, hogy muzsikáljon a szórakoztatására és földije – bolgárok és törökök – csodálatára. A zenekar egyébként – Hadzsi Ranko szerint – más bolgár előkelők házában is játszott. De Anasztasz csorbadzsi háza volt a törzshelye, ahol az ifjak Sáfrány vezetésével zenét tanultak és polkát táncoltak, ami addig tökéletesen ismeretlen volt Sumenben. Ott gyűltek össze az előkelők leányai is – hallatlan és különös dolog volt ez a hagyományos neveltetésű bolgárok szemében. Az ifjak és leányok nemcsak hogy egy helyen gyűltek össze, de „át is fogták egymás derekát valami ördögi táncban, amiből Isten tudja, mi süllhetett ki“.

Anasztasz csorbadzsi óvó pártfogását kihasználva az ifjak, Sáfrány vezetésével, gyakran szerveztek „rajtaiütés“-t, vagyis bejelentés nélkül megszállták a házat, és eljátszottak valamilyen zenedarabot. Ez elég volt, hogy megnyissák előttük a gazdag ház kapuját. Ezek a rögtönzött multságok reggelig tartottak.

Anasztasz csorbadzsi házából a táncos estélyek a szabad ég alá is kikerültek. Részt vett rajtuk a polgárság egy része, a többiek felháborodása és kritikái ellenére, akik még nem tudtak megbékülni a magyarok újításával; ez az újdonság mélyről és hirtelen tört fel, hogy lerombolja a megcsontosodott patriarchális szokásokat a városban. De az ifjúság, amelyet mindenkor áthat a forradalmi szellem, tudni sem akart ezekről a szokásokról: csábította az új, és hanyatt-homlok belevetette magát.

Később, amikor Sáfrány szabókarrierbe fogott Sumenben, majd török szolgálatba lépett, és elszegődött Drinápolyba az ottani katonazenészek karmesterének, a sumeni bolgárok zeneoktatását tanítványa, Dobri T. Vojnikov vette át. Sáfrány zenekara sok tehetséges fiatalnak hozta meg a kedvét, hogy hegedülni, fuvolázni vagy gitározni tanuljon. Érdekességként említsük meg, hogy a zenekar nagybőgőjét egy ács készítette el Sáfrány útmutatásai alapján – olvassuk A. Sztójanov feljegyzéseiben. Később a tehetséges ifjak mellett a szegényebbek egyike-másika is megtanult valamilyen hangszeren játszani.

Miután Vojnikovban, „Sáfrány leglelkesebb tanítványában“ így gyökeret vert a zene szeretete, könnyedén folytatta és továbbfejlesztette mestere kezdeményezését. 1858-ban Isztambulban befejezte tanulmányait a College Bebekben, ahol talán lehetősége volt tovább gyarapítani zenei tudását, visszatért Sumenbe, és tanító lett a felsőbb iskolában. Az erélyes és szorgalmas Vojnikov iskolai munkáján túl másba is belefogott: lekottázta az iskolai énekeket egy, két, három és négy szólamra, később pedig legjobb diákjaiból zenekart alakított. „Télen nemcsak ezzel a zenekarral leptük meg a polgárokat, hanem az iskolai énekkar édes dallamaival is.“

A korán alakult zenekarok korán megteremtették egy olyan társasági élet feltételeit is, amely ismeretlen volt a többi városokban élő bolgárok számára. Az ő jóvoltukból a sumeniek nemcsak házi, hanem nyilvános estélyeket is adtak, sőt még

балокат is, ahol a fiatalság, amely megtanult táncolni, tömegesen jött össze. Ezek az estélyeken főleg polkát, mazurkát és csárdást táncoltak. A gavallérok karon fogva vezették a helyükre a hölgyeket, meghajoltak, és udvaroltak nekik. Később a házaspárok is megszokták, hogy így járjanak az utcán.

Ilyen újdonságok mellett nincs abban semmi különös, hogy egy színházi előadás ötlete éppen Sumenben merült fel először, és úgy tűnik, itt is valósult meg legkorábban. Csupán egy város van versenyben ezért a dicsőségért, Lom, ahol szintén volt magyar emigráció, bár csak rövid ideig, ami azonban elég volt ahhoz, hogy kapcsolatba kerüljön a helyi bolgár lakossággal, főleg annak értelmiségével. Dimitar Marinov azt állítja, hogy Kossuth, Bem tábornok és Dembinszky megismerkedett Krasztju Pisurka tanítóval, és „a legszorosabb kapcsolatban maradtak”. A hosszú téli éjszakákon „...hallgatta ezeknek a nagy forradalmároknak és hős férfiaknak az elbeszéléseit a Magyarországon megvívott csatákról, a győzelmekről, amelyeket a magyar nép aratott az osztrák seregek fölött, és arról, hogyan verte le őket a sokszoros orosz túlerő. De mégis reménykedtek, hogy Magyarország nem pusztul el, hanem előbb-utóbb kivívja szabadságát.” Akárhogyan is, Sumenben 1856-ban tartották az első színházi előadást. Szava Dobroplodni Mihál című komédiáját mutatták be. A Szaulaki Penev háza melletti Karamihalev-épület szolgált színházteremként, amint N. Zseljazkov tanúsítja.

Az említett két város egy másik elsőségért is verseng: az első olvasókörért. Ha félretesszük a vitát, amely, ha egyszer eldőlt, alig néhány nap, de legfeljebb néhány hét előnyt adhat egyik vagy másik városnak, nem tagadhatjuk, hogy ez a két kulturális vívmány, a színház és az olvasókör játszotta újjászületésünk két legfontosabb tényezőjének szerepét, s ez nagymértékben, ha nem kizárólag az emigránsoknak köszönhető. Igaz, hogy a színház nélkülük is megjelent volna nálunk mint kulturális vívmány; olvasókör is alakult volna, akár nyugati hatásra, akár a görög szillogoszok ellenpontjaként, de erre legalábbis egy-két évvel később került volna sor. És ez a késés nem lett volna jelentéktelen, ismerve nemzetfejlődésünk gyors tempóját, amely a XIX. század harmincas éveiben határozott irányt vett a haza szabadságának napfényes kapui felé. A sumeniek mást is köszönhetnek a magyaroknak: a kézzel írott újságot és a pamfletet. Az első létét sok kortárs tanúsítja, a másodikra adataink is vannak a hazai sajtóban. Mindkét újdonságot széles körben felhasználták, akkori tudásuk szerint, nemcsak arra, hogy a bolgár társadalmat bizonyos eszmék mellé állítsák, hanem az ellenséggel szembeni harcra is. Ahhoz pedig, hogy ezt a harcmódot a bolgárok az emigránsoktól tanulták, kétség sem fér, mivel ismeretes, hogy a hazája politikai jogaiért vívott harcában maga Kossuth is a kézzel írott újságokhoz folyamodott, amikor az osztrák hatalom betiltotta sajtómegnyilvánulásait.

Bizonyos fokig a sumeni bolgárok harcos szelleme is visszavezethető az emigránsokéra. Megérkezésükig a sumeniek jóformán nem voltak mások, mint néma és engedelmes rab-szolgák. Arra is vannak adataink, hogy szándékosan gyakoroltak rájuk ilyen irányú hatást, talán már Kossuth Sumenbe érkezésének első napjaitól fogva. Ez akkor sem maradt abba, amikor az emigránsok közül sokan kénytelenek voltak felvenni az iszlámot. Marincso bátya szerint például Ömer pasa (sajnos nem tudta megmondani, melyik magyar rejtőzött e név mögött) azt mondta Patoevnek, az egyik legelső sumeni pol-

вечеринки се играят предимно полка, мазурка и чардаш. Кавалерите водят дамите си „а ла браце” на мястото им, кланят им се и им говорят любезности. По-късно привикват да ходят и семейните двойки така по улиците.

При тия нови придобивки няма нищо чудно, че идеята за театрално представление се е дала първом в Шумен, гдето изглежда е осъществена и най-напред. За това първенство спори само един град – Лом, в който маджарската емиграция също е преживяла макар един къс период от време, достатъчен обаче да я постави в контакт с местното българско население и главно с неговата интелигенция. Д. Маринов твърди, че с Кошут, генерал Bem и Дембински се бил запознал учителят Кръстю Пишурка, като е „останал в най-близки отношения”. През дългите зимни нощи той е „слушал разказите на тия велики революционери и мъже за станалите битки в Маджарско и за победите, които народът маджарски е удържал над австрийските войски, и как руските войски много по-многобройни ги разбили. Но все пак те хранили надежда, че Маджарско няма да умре, все пак ще извоюва своята свобода.” Така или инак първото представление в Шумен е било дадено през 1856 г. Представена била комедията „Михал” от Сава Доброплодни. За театрален салон е послужило Карамихалевото здание до къщата на Саулаки Пенеv, свидетелства Н. Желязков.

Тия два града си оспорват и едно друго първенство – първенството на читалището. Като оставим настрана тази разпра, която, както и да се разреши, ще даде преднина на единия или другия град само с дни, най-много с недели, не можем да отречем, че появата на тия две културни придобивки – театър и читалището – изиграли ролята на два първостепенни фактора при нашето Възраждане, се дължат до голяма степен, ако не и изключително, на емигрантите. Наистина театърът и без тях щеше да ни се наложи като културна придобивка отвън; читалището пак щеше да се появи било като резултат от западни влияния, било като противопоставка на гръцките силогоси, но това щеше да стане най-малко една-две години по-късно. А подобно едно закъснение не би било без значение, щом като се знае бързият темп на националното ни развитие, което през 30-те години на миналия век решително завива към слънчевите врати на родната ни свобода.

Шуменци дължат на маджарите и друга една придобивка – ръкописният вестник и памфлет. За първия ни свидетелстват много от съвременниците, а за втория имаме дори сведения в нашия периодичен печат. И тия две придобивки са били широко използвани, според тогавашното умение, не само за приобщаване на българското общество към известна идея, но и за борбата с противниците. А че тоя начин на борба българите са го научили от емигрантите, в това не може да има съмнение, щом като се знае, че сам Кошут в борбата си за политически правдини на своята родина е прибягвал до ръкописните вестници, когато австрийската власт е спирала печатните му органи.

Не може да не се дължи на емигрантите до известна степен и бунтовният дух на шуменските болгари. Последните до тяхното дохождане почти не са били нищо друго освен безмълвна и покорна рая. Дори има сведения, които ни говорят за преднамьрено въздействие в това направление, започнато може би още от първия ден на Кошутовото дохождане в Шумен. То не е прекъснало и тогава, когато мнозина от емигрантите са били принудени да приемат исляма. Така, според дядо Маринча, Юмер паша (за жалост той не може да ми каже кой маджарин се крие зад това име) е казал на Патоева, един от първите шуменски граждански, че болгарите на всяка цена трябва да си отворят все повече и

повече училища. Те не бивало да забравят, че един ден учените и образованите им сънародници ще им затрябват и че този ден може би не е далеко. Ако българите сами не се освободят, те без друго ще бъдат освободени или от Русия, или от някоя друга велика сила – турската тирания в Европа е вече непоносима. А пък М. Радушев слушал често от свои близки – майка и по-стар брат – „че унгарци често ходели на български дюкяни, при сврътнати младежи, на които се чудели на малодушието да проявят знак за по-свободен живот. Като виждали несносния живот на българина рая, те викали: „На ваше място ние, унгарците, нито ден не бихме търпели такъв потиснически режим и за една малко време бихме видели работата на турчина.“ И тия проповеди не са закъснели да дадат плод. След двайсетина години Шумен става значителен център на общобългарските революционни брожения за свобода, младежите му правят несполучлив опит за въстание, а по повод на женитбата на една българка с един френски инженер едва ли не влизат в кървава схватка с турската полицейска и военна власт, в резултат на което напъхват Шуменския и Русенския затвори. Толкова много е изострено тяхното национално самочувствие и толкова са готови за отбрана на народното си достойнство. Подбудител на тия локални буни, Панайот Волов се прояви през 1876 като един от най-големите организатори и ръководители на Априлското въстание, което ведно с последвалите го страшни кланета над българи в Батак, Перущица, Брацигово и другаде, се смята като прелюдия на Освободителната война.

Макар още много малко да се знае за всичко онова, което унгарската и полската емиграция са внесли в живота на българския народ изобщо и, частно, в живота на шуменци, те все пак имат достатъчно основание да твърдят, че „емигрантите маджари и поляци, между които се намирал и шефът на революционното движение Кошут вливат освежителна струя в задрямалия град и внасят сред патриархалните нрави една свобода и един размах на духа, каквито никой не подозира по-рано. Не само идеите на революцията идват на помощ на домашните бунтовнишки пориви, но и нещо от западните понятия за обществен живот, за просвета, за изкуство заразява с нови копнежи младежите, които сега започват да се приобщават към европейската култура, да свирят на разни музикални инструменти, да учат френски, да си устройват театрални представления и т.н. Градът се бил икономически доста съвзел след войните в 1828 и 1855 година, и гражданите се показвали разположени да правят жертви за просветно дело, като разширили образованието в класното училище с нова програма по примера на австрийските 4-класни гимназии и като основали читалище.“

И тази освободителна струя дава своите благотворни резултати. Тя не само изменя издъно живота на шуменци, като им налага западноевропейските форми на нрави и отношения, но дава силен тласък и на техния дух. Благодарение на нея в Шумен се създават културни традиции, които и до ден днешен го правят един от най-въздигнатите в духовно отношение градове на България.

Със съкращения

гърнак, hogy a bolgároknek mindenáron egyre több és több iskolát kell nyitniuk. Nem szabad elfelejteniük, hogy egy napon szükségük lesz a tudós és képzett honfitársaikra, és hogy ez a nap talán már nincs is messze. Ha a bolgárok maguktól fel nem szabadulnak, mindenképpen felszabadítja őket Oroszország vagy valamelyik nagyhatalom – a török zsamokság Európában már tűrhetetlen.

M. Radusev pedig gyakran hallotta hozzátartozóitól – édesanyjától és a bátyjától –, hogy „...a magyarok gyakran látogatták a bolgár műhelyeket, és csodálkoztak az ott megforduló fiatalok kishitűségén, hogy célozni sem mernek egy szabadabb életre. Látva a bolgár rája elviselhetetlen sorsát, így kiáltottak: »A helyzetekben mi, magyarok egy percig sem tűrnénk egy ilyen elnyomó rendszert, és rövid idő alatt ellátnánk a törökök baját.«” Ezek a jóslatok kisvártatva meghozták a maguk gyümölcsét. Alig húsz évvel később Sumen az általános bolgár forradalmi hangulat egyik jelentős központja lett, a fiatalok sikertelen felkelési kísérletet robbantottak ki, egy bolgár leány és egy francia mérnök házassága ürügyén kis híján véres összecsapásba keveredtek a török rendőri és katonai hatalommal, aminek az lett a vége, hogy megtöltötték velük a sumeni és ruszei börtönöket. Olyannyira felébredt bennük a nemzeti önérték, hogy készek voltak megvédeni nemzeti méltóságukat. E helyi lázongások szítója, Panajot Volov 1876-ban az áprilisi felkelés egyik legfőbb szervezőjévé és vezetőjévé nőtte ki magát, amely az utána következő szörnyű mézárásokkal együtt is (Batakban, Perusticában, Bracigovóban és másutt) a felszabadító háború előfutárának tekinthető.

Bár még nagyon keveset tudunk mindarról, amit a magyar és a lengyel emigráció hozott be a bolgár nép és különösen a sumeniek életébe, mégis minden okunk megvan azt állítani, hogy „...a magyar és lengyel emigránsok, akik között ott volt a forradalmi mozgalom vezére, Kossuth is, friss szellemet hoztak ebbe az álmos városba, és a patriarchális szokásokat olyan szabadsággal és szellemi lendülettel gazdagították, amilyenről korábban sejtelve sem volt senkinek. Nemcsak a forradalom eszméi siettek a hazai lázadó próbálkozások segítségére, hanem beszüremkedett valami a társasági élet, a műveltség, a művészet nyugati eszméiből is, új sóvárgásokkal fertőzve meg a fiatalokat, akik elkezdtek felzárkózni az európai kultúrához, különböző hangszereken játszani, franciául tanulni, színházi bemutatókat tartani stb. A város az 1828-as és 1855-ös háború után gazdaságilag eléggé összeszedte magát, a polgárok készek voltak áldozni a művelődés ügyéért, a felsőbb iskola oktatását új tantervvel bővítették ki az osztrák négyosztályos gimnázium mintájára, és olvasókört alapítottak.”

És ez a felszabadító áramlat meghozta a maga jótékony eredményét. Nemcsak alapjaiban változtatta meg a sumeniek életét, rájuk kényszerítve a szokások és kapcsolatok nyugateurópai formáit, hanem nagy lendületet adott szellemüknek is. Ennek köszönhető, hogy Sumenben olyan kulturális hagyományok alakultak ki, amelyek a mai napig is az egyik legkultráltabb szellemiségű várossá teszik Bulgáriában.

(Rövidített változat)

Fordította Csíkhelyi Lenke

Наталия Няголова

Последният български възрожденец¹

Natalija Njagolova

Az utolsó bolgár „reneszánsz ember”¹

2011-ben volt Sztilyjan Csilingirov, „az utolsó bolgár reneszánsz ember” születésének 130. évfordulója. Az emberi emlékezet hajlamos elfelejteni és elmulasztani sok fontos nevet és eseményt, de a nép emlékezete megmenti a feledéstől mindazokat a nagy formátumú személyiségeket, akik földi létünkön túlmutató eszményeknek szentelték az életüket.

Ilyen a „Csilingirov- eset” is, amely átvészelte különböző politikai doktrínák és baljós metamorfózisok nyomását, és az utóbbi évtizedekben új, teljes értékű és valódi életre kelt, méltón a nemzeti és európai panteonra.

Sztilyjan Csilingirov 1881-ben született a bolgár újjászületés egyik bölcsőjében, Sumenben, és már gyermekéveiben feltöltődött ennek az eleven és lázadó bolgár városnak a szellemével, amely fölött ott lebegnek Volov, Vojnikov és Kossuth árnyai. Vérévé váltak az elbeszélések a szabadság és a haladás halhatatlan fiairól, akik meghatározói voltak a XIX. századi Sumennek. Miután szülővárosában befejezte a tanítóképzőt, a Várna környéki falvakban tanítókodott. De olthatatlan tudásszomj gyötörte. Szófiába ment, és a Szófiai Egyetem elvégzése után a Lipcsei és a Berlieni Egyetemen képezte tovább magát, hogy a kultúra újabb területeit fedezze fel, hogy kialakítsa magában az emberi civilizáció gyümölcsei iránti bölcs alázatot, függetlenül azok nemzeti eredetétől. Csilingirov úgy lépett be hazája közéletébe a XX. század első felében, mint élő lelkiismeretű figura, akít egyfajta érzékenység mozgat, akinek hitvallása az igazság és az önfeláldozás. Természetében egyedülálló módon ötvöződik a reális élet józan értelmezése a kulturális lét idealizmusával. Csilingirov szemében a politika nem csupán szociális dinamika, hanem kötelesség és szolgálat is. Egyetlen nagy történelmi esemény sem kerül el a ragyogó elméjét és nyugtalan szívét. Mindvégig hű marad a Morava-menti Népfelvilágosító Bizottság eszméihez, 1944 után feláldozza személyes jólétét a nagy nemzeti ügy oltárán.

Valódi küldetése azonban a népművelés és a kulturális haladás marad. Csilingirov, aki a maga korában magasan képzett ember volt, felismerte a bolgár szellemi élet legfontosabb mérföldköveinek hasznát: az olvasóköriét, a fordításokét, a kulturális és

През 2011 г. се навършиха 130 г. от рождението на „последния български възрожденец” Стилиян Чилингиrow. Човешката памет е склонна да забравя и да пропуска много съществени имена и събития, но паметта народна скътва от забвението спомена за всяка от величавите личности, отдала себе си в името на идеали, по-големи от земното ни съществуване.

Такъв е и случаят „Чилингиrow” – претърпял пресата на различни политически доктрини и злободневни metamorfози, той все пак заживя през последните десетилетия един нов, пълноценен и истински живот, достоен за националния и европейски пантеон.

Стилиян Чилингиrow се ражда през 1881 г. в една от люлките на българския Ренесанс – Шумен и още от детството си се зарежда с духа на този буден и бунтовен български град, над който витаят сенките на Волон, Войников и Кошут. Той поема в кръвта си словото за безсмъртните синове на свободата и напредъка, които са белязали шуменския XIX век. След завършване на педагогическото училище в родния си град, Чилингиrow учителства из варненските села. Но жаждата му за наука е неутолима. Заминава за София и след дипломирането си в Софийския университет продължава да специализира в университетите на Лайпциг и Берлин, за да открие нови културни пространства, да изгради у себе си едно мъдро преклонение пред плодовете на човешката цивилизация, независимо от техния национален произход. Чилингиrow влиза в родния ни обществен живот от първата половина на XX век като фигура с будна съвест, движена от една чувствителност, за която правдата и себераздаването са символ-верую. Неговата природа по неповторим начин съчетава в себе си здравия смисъл на реалния живот с идеализма на културното битие. За Чилингиrow политиката не е само социална динамика, тя е дълг и служене. Нито едно голямо историческо събитие не подминава неговия светъл ум и тревожно сърце. Останал докрай верен на идеите на Поморавския народо-просветен комитет, след 1944 той жертва личното си добруване пред олтаря на голямата национална кауза. Неговото истинско призвание обаче си остават просветата и културният напредък. Високо образован за времето си, Чилингиrow осъзнава ползотворността на най-важните жалони в българския духовен живот – читалищата, преводаческото дело, културните и

¹ A budapesti Bolgár Kulturális Intézetben az író születésének 130. évfordulóján elhangzott ünnepi beszéd rövidített változata

¹ Редактиран вариант на словото, произнесено в Българския културен институт в Будапеща, на честването на 130-годишния юбилей на писателя.

литературни връзки. Той владее свободно няколко езика и чрез словото живее с онзи така привлекателен и достоен европеизъм, който задвижва напред нашата интелигенция от началото на ХХ столетие. Чилингиров превежда на български език творбите на Святопулк Чех, Шандор Петьофи, Хайнрих Хайне, кореспондира с много от представителите на международния културен авангард, търси допирни точки между европейските народи. Изпод неговото неуморно перо се раждат биографии на възрожденски дейци, спомени, пътеписи, студии и монографии по българска история, етнография, фолклор, педагогика, читалищно и библиотечно дело. Съставя „Славянска антология“ (1910), библиография на българския периодичен печат от 1844 до 1910 с около 200 000 фиша, издава сборниците „Прослава на Иван Вазов“ (1921) и „Помен за Ивана Вазов“ (1922), христоматии и читанки за прогимназиите. На писателската си работа гледа като на просветителско и културно труженичество. Прозата му има най-често автобиографична основа, героите му са еснафи, селяни, учители. Тези романи са апотеоз на българското еснафство, което изнася борбата за църковна и политическа независимост през Възраждането, а след Освобождението тежко понася ударите на модерната индустрия.

Стилиян Чилингиров е един от създателите на Съюза на българските писатели и негов председател в периода 1941-44 година, поддиректор (1916-1919 г.) и директор (1919-1922 г.) на Народната библиотека, от 1923 година е директор на Народния етнографски музей.

Не само обществено-политическата дейност на Чилингиров и значимостта на неговото литературно и културно дело го правят актуален и в Унгария. Има още една особено важна страна от неговия творчески път – той е един от първите, които се опитват обективно и многостранно да осмислят значението на унгарската емиграция в България. Съдбата на емиграцията ляга в основата на сюжета на романа „До коле, о, Господи?“ от 1939 г. А през 1943 излиза книгата „Маджари и поляци в Шумен.“ В това въздушно повествование, през призмата на устното предание, оживяват образите на Лайош Кошут, Михай Шафран и всички ония унгарски емигранти, които раздвижват с появата си въздуха на възрожденския Шумен, изливайки национално-освободителната идея в различни форми – театър, музика, бит. Истинската същност на тази „книжица“ може да бъде илюстрирана чрез думите на г-н Дьорд Арато: „Чилингиров отхвърля клишетата и се концентрира върху действителността; търси и открива конкретните морални и цивилизационни стойности, чиито носители са Кошут и сподвижниците му, и никакви идеологически съображения не могат да го принудят да ги премълчи или изопачи. Така неговият на пръв поглед непретенциозен труд се превръща в непреходно, и до днес ненадминато, значимо произведение.“

Отбелязваме юбилея на писателя, етнографа, политика, педагога, преводача Стилиян Чилингиров. Неговото дело чака своите изследвачи и ревностни интерпретатори. Вярвам, че такива то тепърва ще намери, не само в България, но и в Унгария, защото това дело е част от онази хуманистична сплав, от която се изгражда прогресът и в чиято сила самият Чилингиров вярва с цялата си душа, пишейки: „...за напредъка на народите най-сигурно действа обмяната на идеите, но не идеите на отделните партии, групи и лица, а на ония общи идеи, които карат индивида да се чувства част от едно голямо цяло, към което той трябва да приобщи своите интереси.“

irodalmi kapcsolatokét. Több nyelven beszélt folyékonyan, és a szavakon keresztül kapcsolódott azzal az oly vonzó, tiszteletré méltó európaisággal, amely előre noszogatta értelmiségünket a ХХ. század elején. Csilingirov fordította bolgár nyelvre Svjatoszluk Cech, Petőfi Sándor és Heinrich Heine műveit, levelezett a nemzetközi kulturális avantgárd sok képviselőjével, kereste az európai népek érintkezési pontjait. Fáradhatatlan tolla alól egymás után kerültek ki az újjászületés nagy alakjainak életrajzai, visszaemlékezések, útleírások, bolgár történelmi, néprajzi, folklorisztikai, pedagógiai, közművelődési és könyvtári tanulmányok és monográfiák. Ő állította össze a *Szláv antológiát* (1910), az 1844 és 1910 közötti bolgár időszaki sajtó bibliográfiáját mintegy 200 000 címszóval, kiadta a *Dicsőség Ivan Vazovnak* (1921) és az *Ivan Vazov emlékezete* (1922) című gyűjteményt, progimnáziumi szöveggyűjteményeket és olvasókönyveket. Írói munkáját közművelődési és kulturális szolgálatnak tekintette. Prózája leggyakrabban önéletrajzi alapokra épül, hősei kispolgárok, parasztok, tanítók. Ezek a regények annak a bolgár kispolgárságnak az apoteózisai, amely az újjászületés során megvívta a harcot az egyházi és politikai szabadságért, a felszabadulás után pedig el kellett viselnie a modern ipar okozta súlyos csapásokat.

Sztilyan Csilingirov egyike a Bolgár Írószövetség alapítóinak, amelynek elnöki tisztét is betölti 1941-1944 között, a Nemzeti Könyvtár igazgatója (1916-1919) és igazgatója (1919-1922), 1923-tól pedig a Nemzeti Etnográfiai Múzeum igazgatója.

Csilingirovot nemcsak társadalmi-politikai tevékenysége és irodalmi-kulturális munkásságának jelentősége teszi időszerrév Magyarországon. Van még egy különösen fontos oldala alkotói útjának: az első egyike, akik megpróbálják objektívan és sokoldalúan értelmezni a bulgáriai magyar emigráció jelentőségét. Az emigráció sorsa szolgált alapul *Meddig még, ó, Uram?* című regényéhez (1939), 1943-ban pedig megjelent *Magyarok és lengyelek Sumenben* című könyve. Ebben az izgalmas elbeszélésben a szájhagyomány prizmáján keresztül elevenedik meg Kossuth Lajos, Sáfrány Mihály és a többi magyar emigráns alakja, akik megjelenésükkel felfrissítik az újjászületés kori Sumen levegőjét, különböző formákban öntve – színház, zene, életmód – a nemzeti felszabadulás eszméjét. E „könyvecske” valódi lényegét talán Arató György szavai világítják meg a legjobban: „Csilingirov elveti a kliséket, és a valóságra koncentrálnak; keresi és megtalálja azokat a konkrét morális és civilizációs értékeket, amelyeknek hordozói Kossuth és harcostársai, és semmiféle ideológiai megfontolások nem kényszeríthetik arra, hogy elhallgasson vagy elferdítsen bármit is. Első pillantásra igénytelen munkája így megkerülhetetlen, máig sem túlhaladott, jelentős művé válik.”

Az író, etnográfus, politikus, pedagógus, fordító Sztilyan Csilingirov jubileumát ünnepeljük. Munkássága kutatókra és gondos közvetítőkre vár. Hiszem, hogy hamarosan lesznek ilyenek, nemcsak Bulgáriában, hanem Magyarországon is, mert ez az életmű része annak a humanista ötvözetnek, amelyre a haladás épül, és amelynek erejében maga Csilingirov teljes szívvel hitt, amikor ezt írta: „...a népek fejlődését a legbiztosabban az eszmecserék segítik elő, de nem a pártok, csoportok vagy személyek eszméié, hanem azoké a közös eszméké, amelyek az egyént arra készítik, hogy egy nagy egész részének érezze magát, amelyhez saját érdekeit igazítani kell.”

Csíkhelyi Lenke fordítása

Българският кондуктор в Македония

A Bolgár kalauz Macedóniában

Илина Я.

Tom Waits meets Goce Arnaudov

Илина Я.

Tom Waits meets Goce Arnaudov

Кülönös álmod láttam. Nem, nem az egyszemű Myrával, a cirkuszi artistával, aki Roy Orbison-os trikójában cumival tömi a Tripod nevű orangután száját. Nem kell ahhoz jól kereső Rhode Island-i vagy vermonti pszichoterapeutának lenni, hogy az ember megállapítsa: Myra az én Kathleenem, az orangután pedig én vagyok. De ez más volt... Utazom a vonaton, amely mintha csak háború utáni Oroszországban lenne, az ülés belsejéből elfeketedett szivacs tátong és rozsdás rugók virítanak, az ablakok már nem is emlékeznek rá, mikor voltak utoljára nyitva, hűgyszag terjeng (úgy tűnik, a kupé épp a vécé mellett van), a felgyülemlett portól nehéz függönyön cirill betűs monogram virít. A vonat épp egy szakadék fölött zötyög, időről időre magas fatörzsek bukkannak fel, mintha víz csillanna – egy tó, vagy talán folyó –, de lassan besötétedik, és a maszatos ablakokon át nem látok sem embert, sem semmilyen más jelet.

Tudom, hogy közeleg a születésnapom, és hogy Johnnal akartam ünnepelni (ő tizennegyedikén született, én hetedikén, három év különbséggel), este hatkor az Astor Place épületei között akartunk játszani, ahol, szerinte a szaxofon hangja mágikus. De ez még csak nem is hasonlított Manhattanre, John pedig, aki egyébként beteg, ki nem állhatja a

Сънувах чуден сън. Не, не беше онзи с еднооката Майра, цирковата артистка, която в потник с Рой Орбисън, храни с биберон орангутан на име Трипод. Не трябва да си добре платен психотерапевт от Род Айлънд или Вермонт за да се досетиш, че Майра е моята Кетлийн, а орангутанът съм аз. Това беше по-различно... Във влак съм, който изглежда, като че е от следвоенна Русия, седалки от чиято вътрешност се провиждат потъмнели дунапреди и ръждясали пружини, прозорци, които не си спомнят кога са отваряни за последен път, мирис на урина (купето изглежда е близо до WC-то), пердета с акроним на кирилица, натезали от насъбрания се прах. Влакът тътне през някаква клисура, от време на време се виждат високи стълба, като че проблясва вода – езеро или може би река – но полека се стъмва и през зацапаните прозорци не забелязвам нито човек, нито някакъв знак.

Зная, че приближава рожденият ми ден и че исках тази година да го празнувам с Джон (той е на 14-ти, аз на 7-ми, три години разлика), да свирим в шест вечерта между сградите на Астор Плейс, където, както казва той, саксофонът звучи магично. Но това не прилича на Манхатън, а и Джон, който е болен, трудно би понесъл влаковете. Други планове

за път нямах – откакто се бях устроил в Сонома, не ми се пътешестваше. Между сън мечта и сън страх, това определено е второто. Самолети, влакове, кораби и автобуси ме правеха меланхоличен – да си постоянно на път значи да се принизиш, да мислиш само че „транзитираш“, носиш се някъде, между места, които не са ни там, ни тук, иди мидойди ми.

Уморен съм от пътеписни стихове, крайпътни кафенета и суха храна.

Единственото по-добро от дремуване на седалката на карлебалка, е ровенето в автомобилни отпадъци, с всичката тази железария, натежала от звуци и приказки. Също като релсите и далекопроводите. Фак, тунел. Е, сега нищо не виждам! Както се казва на руски “чували ли сте за електрическата крушка?”

Нещо се движи в тъмнината, точно в този момент някой влиза в купето и се опитва да намести багажа си, като ми настъпва пръстите. Само да не седне върху шапката ми, тогава вече ще се сбия. Задъхан е, някакак неспокоен. След безкрайно пъшкане и пуфтене, най-накрая се намества отсреща. Чувам как рафтовете стенат, затиснати от неочаквания товар, който само чака да се стовари върху главата ми на следващия завой. Тишината можеше да се омеси като кюфте да се оваля в галета и да се опържи на тих огън. Влакът, бърз като връзка през дайъл-ъп, се промушва из тъмнината и най-накрая излиза на светло. Заедно с остатъците дневна светлина, пред очите ми заиграват палмите от картината, които се люлеят в ритъма на влака, вписвайки се съвършено в пейзажа и в слънчевия залез. Подобна хавайка май носеше Монтгомъри Клифт в “От тук до вечността”. Но човекът прилича повече на източноевропейска версия на Джагър, може би Михо или Миклош? С усмивка, разтегната от ухо до ухо изрича нещо подобно на поздрав.

– Хай! – отговарям му.

– Ааа, английш. Ай спик английш. Ай уас ин америка, сингинг фор аур пипл.

(Типът май наистина е певец. С такъв глас, нищо чудно.)

– Уер ар ю фром?

– Струмица. Ю ноу? Самюел блаиндед солджрс. Бетл он Беласица?

(Сам? Нещо еврейско? И какви войници – да не съм, не дай Боже, във войната в Босна или Хърватска?)

– Дер ис а вор гоинг он?

– Но, но. Хистори. Нау итс гуд, спа Банско, френки, чушки, вотефолс ин Колешино.

(Кой е пък сега този Френк? И защо е в банята?)

– Енд уат ду ю синг?

– Е-ее, мени сонгс: *Ай виш дис сонг уас ан ероу, ду ю вейт олд мадер. Файр енд флеймс, Иф ай дай ор гет килд...* Уанс ай плейд Бандера роса ет Калинка.

(Заглавия като на нашите кънтрита. Последното сигурно е било заради комунистите. Може тук и да не обичат американците, особено ако са известни. По-добре да си замълча...)

– Енд ю, уат ду ю ду фор ливинг? – пита ме.

– Ай... ай ем... а доктор. Деливеринг бейбис. Бат ай олсо плей д гитар. Мюзик енд медисин.

– Ааа, гуд... гуд. Соу уи ар колигс. Летс дринк ту дет.

(Не ми е до това, но се сещам, че по тези краища отказването на пиене, е като да псуваш на майка, и приемам. Интересен вкус има, силен мирис. Прилича на онази, която

vonatokat. Más útitervem nem volt: amióta megállapodtam Sonomában, nem volt kedvem utazgatni, még turnékra sem. A vágyalom és a rémálom közül ez egyértelműen inkább a második volt. A repülőktől, vonatoktól, hajóktól és buszoktól mostanában rám tör a mélabú: aki állandóan úton van, az folyton megalázkodik, csak arra gondol, hogy most éppen “tranzitban” van, köztes állapotban lebeg, egy olyan helyen, amely nincs se *itt*, se *ott*. Belefáradtam az úti versekbe, elegem lett az útszéli büfékből és a szárazélelemből. Ha bármit jobban szeretek, mint elszenderedni a teraszon a hintaágyon, az nem más, mint autóiipari hulladékban kotorászni: ebben a vastengerben, mely hangoktól és történetektől súlyos, akár csak a sínek és a távvezetékek.

Fuck it, alagút. Most meg semmit se látok! Hogy mondják oroszul: “Hallottak már a villanykörtéről?”

Valami megmozdul a sötétségben, éppen most lép be valaki a kupéba, megpróbálja fölpakolni a csomagját, miközben a lábamon tapos. Csak nehogy ráüljön a sapkámra, mert akkor harapok! Kimerült, olyan nyugtalannak tűnik. Vég nélküli fújtatás és sóhajtozás után végül leül velem szemközt. Hallom, ahogy nyöszörög a polc a váratlan nehezék alatt, amely mintha csak arra várna, hogy a fejemre huppanjon a következő kanyarban. A csendet meg lehetne gyúrní, akár csak a fasírtot, meghempergethetnék prézliben, és ki is süthetnék kis lángon. A vonat, amely olyan gyors, mint a betárcsázós internet, átvergődik a sötétségen, és végül kiér a fénybe. A nappali világosság maradványaival együtt a szemem elé pálmák táncolnak a vonat ritmusára: a kép tökéletesen beleírja magát a tájba és a naplementébe. Úgy rémlik, hasonló hawaii inget hordott Montgomery Clift a *Most és mindörökké*-ben. De ez az ember itt inkább olyan, mint Mick Jagger kelet-európai változata; talán Miho vagy Miklós? Fülig érő mosollyal motyog valami köszönésfélét.

– Hi! – válaszolom.

– Aaa, English. I speak English. I was in America, singing for our people.

(Ez a pasas alighanem valóban énekes. Ezzel az orgánummal nem is csoda. Ha a diaszpórának énekelt, lehet, hogy valami súlyos népnemzeti alak.)

– Where are you from?

– Strumica. You know? Samuel, blinded soldiers. Battle on Belasica?

(Samuel? Csak nem zsidó? És miféle katonákról van szó? Csak nem kerültem, neaggyisten, a bosnyák vagy a horvát-országi háborúba?)

– There is a war going on?

– No, no. History. Now is good, Bansko fürdő. Frankie, paprika, waterfalls in Kolesino.

(Most meg ki az a Frankie? És mit keres a fürdőben?)

– And what do you sing?

– E-eee, many songs: I wish this song was an arrow, Do you wait old mother. Fire and flames, If I die or get killed... Once I played Bandera rossa at Kalinka.

(Ugyanolyan címek, mint a mi countrydalainké. Ezt az utolsó biztos a kommunisták miatt kellett. Lehet, hogy itt nem kedvelik az amerikaiakat, különösen, ha híresek. Talán jobb, ha csöndben maradok...)

– And you, what do you do for living? – kérdezi.

– I... I am... a doctor. Delivering babies. But I also play the guitarre. Music and medicine.

донесе шефа на *Little Amsterdam* в нашия град, добре вървеше с морска храна. Каза, че е гръцка.)

– Ис дис грик?

– А-а-а... но Григ. Маседониан мастика.

(Някак се смръщи хавайката. Трябва да внимавам какво говоря. Може да има връзка с тези войници, които спомена преди малко.)

– Ай ем сори, ай диднт...

Тъкмо започвам да се извинаям, коридорът изведнъж започва да се пълни с хора, всички говорят в един глас – и на английски да е, не бих ги разбрал. Изглежда, че нещо се празнува, балканска им работа – ориент експрес. Младеж, облечен като данъчен съветник в Baker&McKenzie, с разхлабена вратовръзка и разкопчана риза, се заглежда през стъклото в нас и започва възбудено да жестикулира. Ауу, позна ме, иди го обясни сега това акушерството. Вратата се отваря с трясък и сега отзад ясно се чуват звуци от духов оркестър, който леко се разсвирва.

– Къде си бе, Гоце... – хвърля се да прегръща моят събеседник, мен дори и не поглежда.

Не разбирам точно всичко, но изглежда спътникът ми е прочут отколкото си представях. И компанията, която сега се събира около нас изглежда въодушевена от срещата.

– Моля те, да изпеем една, навършвам трийсет след няколко часа – настоява за нещо младежът. Ще да е музикално желание.

– Не мога приятелю, на следващата слизам. Ще се улисам, ще забравя – брани се Мик, но изглежда и на него му е приятно.

– Итс дис гайс брдей. Хи вантс а сонг – обяснява ми.

– Уел, уай нот – окуражавам го – Итс майн ту, олмоств.

Оркестърът започва мелодия, която очевидно всички знаят, ръцете се вдигат в транс, а палмите се люлеят все по-бързо и по-бързо.

– Бекрия – превежда ми младежът нещо от песента – А вери кул гай. Уи мен, алкохол, драгс. Лайк... Кийт Ричардс.

Точно щях да му кажа на Кийт, мисля си, че и тук има почитатели. А пък той, тепърва библиотекар мисли да става...

Песента свършва и като че ли е дошла Нова година. Бляскав светлини и всеки прегръща всеки. Много сърдечни хора. Може и да е от пиенето, но ми се струва, че влакът забавя ход. Изглежда приближава гара. Мик се стряска и започва да си събира нещата, докато компанията бурно протестира.

– Ай хев ту гоу. Гудбай мистер доктор – казва ми и се отправя към изхода с тежките си куфари. Поглеждам навън – черна тъмница, гъста като запръжка. „Гудбай френ” – отвръщам му.

Влакът спира за момент и с мъка отново забързва. Но атмосферата вече е спаднала, всички са налягали на седалките и сънят полека ги завладява. Докато те заспиват, в паралелния свят на San Francisco Bay Area, аз изплувам от съня – още ми тътне влакът в главата. Кетлийн приготвя закуска в кухнята и припява: „There’s a place I know, where the train goes slow...” Като че ми чете мислите, да му се не види.

Но най-странното се случи няколко дни по-късно. Във Фейсбук страницата ми, някой сложил снимка – аз и приятелят от влака, прегърнати допиваме мастиката. Неговият образ е замъглен, но е с моята шапка, аз съм метнал върху сакото си неговата хавайка. Някой с ник „Бекрия” е написал под

– Aaa, good good. So we are colleagues. Let’s drink to that. (Nincs annyira kedvem inni, de eszembe jut, hogy ezen a tájékon a pia visszautasítása felér egy anyázással, úgyhogy elfogadom. Érdekes íze van és erős a szaga. Olyan, mint amilyet nálunk a Little Amsterdam főnöke hozott egyszer, állítólag jól illik tengeri ételekhez. Elmondása szerint görög volt.)

– Is this Greek?

– A-a-a... no Greek. Macedonian mastika.

(A hawaii inges megsértődött. Oda kell figyelnem arra, amit mondok. Lehet, hogy összefüggésben van a katonákkal, akiket az előbb említettem.)

– I’m sorry, I didn’t...

Éppen kezdenék mentegetőzni, amikor a folyosó hirtelen megtelik emberekkel, mindenki egyszerre beszél: akkor se érteném őket, ha angolul mondanák. Úgy látszik, valamit ünnepelnek, tiszta Orient expressz. Egy fiatalember, aki laza nyakkendőjével és kigombolt ingével úgy fest, mintha adótanácsadó lenne a Baker & McKenzie-nél, az üvegen át bámul minket, és izgatottan hadonászni kezd. Ajjajjj, megismert! Na, most kéne megmagyarázni ezt a születetet. Kicsapódik az ajtó, és a háttérzajból tisztán kivehető egy fúvós zenekar, amint lassan belelendül.

– Na mi a helyzet, Goceee! – ugrik a beszélgetőtársam nyakába s megöleli, engem pillantásra sem méltat. Nem értek mindent pontosan, de úgy tűnik, útitársam híresebb, mint ahogy képzeltem. Most körénk sereglik egy társaság, amely lelkesnek tűnik a találkozástól.

– Énekeljünk el egy dalt, kérlek szépen, pár óra múlva betöltöm a harmincat – kérleli kitartóan a srác. Minden bizonyos zenei kívánság lesz.

– Nem lehet, barátom, le kell szállnom a következőnél. Túlságosan belemerülök, aztán el fogom felejteni – mentegetőzik Mick, de látszik, hogy jólesik neki ez az egész.

– It’s this guy’s birthday. He wants a song – magyarázza nekem.

– Well, why not – bátorítom. – It’s mine too, almost.

A zenekar rázendít egy dallamra, amelyet szemlátomást mindenki ismer, a kezek transzban kanyarognak, a pálmafák pedig egyre gyorsabban és gyorsabban hintáznak.

– Bekrija – fordít nekem a fiatalember a dalból – a very cool guy. Women, alcohol, drugs. Like... Keith Richards.

Mindenképpen megmondom Keith-nek, hogy itt is jó hírnek örvend – gondolom magamban. Ő meg még el akart menni könyvtárosnak...

Vége a számnak, és mintha beköszöntött volna az újév. Vakuk villognak, és mindenki ölelget mindenkit, igazán szívélyes emberek. Talán a piálástól tűnik úgy, de mintha lelassulna a vonat. Úgy látszik, állomáshoz közeledünk. Mick összerezzen és összeszedi a csomagját, miközben a társaság hevesen tiltakozik.

– I have to go. Goodbye mister doctor – mondja és megindul a kijárat felé a nehéz bőröndjeit cipelve. Kifelé pislogok: fekete sötétség, sűrű, mint a rántás. “Goodbye friend” – válasszalom.

A vonat megáll egy pillanatra, aztán nagy nehezen újból felgyorsul. A hangulat azonban már leengedett, mindenki ráheveredett az ülésre, és lassan elnyomja őket az álom. S mialatt elalszanak, a San Francisco Bay Area párhuzamos világában kiúszom az álomból. Még mindig zakatol a vonat a fejemben. Kathleen a reggelit készíti a konyhában, és dudorászik:

“There’s a place I know, where the train goes slow...” Mintha a gondolataimban olvasna, a rohadt életbe!

A legfurcsább azonban csak napokkal később történt. A Facebook-oldalamra valaki feltöltött egy képet: én és a haver a vonatról, egymást átkarolva masztikázunk. Homályos az ábrázata, de az én sapkám van rajta, én pedig rádobtam a zakómra az ő hawaii ingét. Egy Bekrija becenevű valaki ezt írta a kép alá: “Tom and Goce, may he rest in peace”. Meghalt volna?! Ez rettenetes. Pedig nem tűnt betegnek. Talán inkább olyan elvarázsolt volt. Akár fáradt vagyok, akár nem, el kell mennem Sztrumicába. Hogy megnézzem, mi a helyzet ezzel a Frankkel. Az se baj, ha vonattal megyek.

Tom Waits (7 декември 1949)

Goce Arnaudov (19 август 1954 – 6 декември 2011),

a vonaton, amely akkor is körbe-körbe jár, még akkor is, ha némelyikünknek sose érkezik az állomása.

Kerényi Szabina fordítása

снимката: Tom and Goce, may he rest in peace. Умрял е, грехота. А не изглеждаше болен човекът. Може би по-скоро някак замислен. Уморен-неуморен, ще трябва да ида до тази Струмица. Да видя какъв е този Френк. Па макар и с влак.

Том Уейтс (7 декември 1949)

Гоце Арнаудов (19 август 1954 – 6 декември 2011),
във влака, който обикаля дори и на някой да не му
дойде спирката

Превод от македонски: Стоянка Попова.

Илинка Цървенковска ИСТИНСКИЯТ АВТОР *История на едно недоразумение*

Ilinka Carvenkovszka Az igazi szerző *Egy félreértés története*

Кондукторът се движи из коридора, потънал дълбоко в своите мисли. Както всяка вечер по това време – след полунощ, когато пътниците вече спят, преминавайки през този злокобен коридор той си спомня за една среща и се пита, можеха ли нещата да се случат другояче? Дали ако беше казал или направил по друг начин нещата... Толкова е замислен, че даже не забелязва човека в полумрака пред него, макар че повдига фенерчето, което носи и осветява лицето му, той пак не го забелязва. Застава до него, напълно неосъзнаващ присъствието на чужденеца. Изведнъж нечии думи прекъсват тишината, кондукторът повдига поглед и вижда пред себе си човешка фигура, която му е позната отнякъде, но не може да се сети откъде, нито дали е виждал този човек или само му прилича на някой, когото е срещнал

A kalauz a folyosón halad, mélyen a gondolataiba merült. Ahogy minden este ez idő tájt – éjfél után, amikor az utasok már alszanak –, amint áthalad ezen a baljós folyosón, eszébe jut egy találkozás, és azt kérdezi magától: vajon megtörténhetett volna, hogy másképp alakulnak a dolgok? Talán ha valamit másképp mondott vagy tett volna... Annyira elmerengett, hogy észre sem veszi, hogy egy ember áll előtte a félhomályban, pedig magasan tartja az elemlámpáját, és belevilágít az illető arcába, de így sem látja. Mellé áll, és egyáltalán nem érzékeli az idegen jelenlétét. Egyszer csak szavak szakítják félbe a csendet, a kalauz fölneéz, és egy emberi alakot lát maga előtt, amely valahonnan ismerős neki, de nem tudja felidézni, honnan, mint ahogy azt sem, hogy látta-e már ezt az

embert vagy csak emléкезтети валакйре, акйвел кораббан талалкозотт. А фоглалкозаса мегисцсак feltетелези, hogy naponta több száz, akár ezer emberrel is талалкозйк, aztán néhányukkal újра, mivel gyakran utазнак egy bizonyос vonalon, másкор визонт egyetlen alkalom is elég аhhoz, hogy örөкре мегвалтозтасса аз елетет...

А калауз кйүзйк а меренгесбөл, аз ismeretlen (vagy ismerös) кередез төле валамит, igen, azt, hogy доһанызйк-е, elég furcsа кйежтессел, amely szintén valаhонnan ismerös-нек түнйк. Elveszi а felкйнält cigareттät, rágyүjt.

– Olyan ismerös nekem – mondja а калауз, s igyekszik nyugodтnak түнни, nem akarja kiadni магät аз idegen елөтт, hiszen мегсем biztos а долгабан.

Csend коветкезйк, аз idegen фүстөл, а калауз is фүстөл валасзкент arra, hogy emez is, és várja, hogy аз idegen megszólалjon, hogy beismerje vagy мегвөдежe магät, vagy hogy tagадjon. Az idegen hosszú ideig nem felel, mintha azon гондолокодна, mit is mondjon. Majd összesen ennyit szól: „Es?” А калауз mosolyog: rendben, ha аз idegen játsмáзни akar, ám legyen.

– Észrevettem, hogy idegen akcentussal beszél. Azon morfondírozтам, hogy vajon honnan ismerös, de ráжөтtem. Magа magyar, ugye?

Az idegen hallgat, látványосan azon гондолокодйк, hogy mit is валасзолjon, majd kurta igennel felel. Szemlátomást nem akar túl sok információт kiadni магäröl. А калауз folytatja а játékот, mosolyogva mesél arról, hogy képes felismerni аз акцентусокат, а hosszú éveк tapasztалата idegenekkel а világ minden тärjáröl мегисцсак мегтете а hatásät. Azután pedig tovább mesél, hogy néhány évvel езелөтт талалкозотт egy másik utassal ugyanezen а vonaton, ugyanezen а folyosón, egy csendes éjszakán, éjfél után.. Itt аз idegen kezdi elärulni магät, érдеклөдессел hallgatja és egy кёрдө „Igen?”- t is beszür, amivel felfedi bizonyталансáгät. А калауз kezd felengedni, ráжөн, hogy ő а játékмester, és hogy nem tévedett. Mesterкелт vidámсáгgal mesélni kezdi а történetét, miközben аз idegen figyelmesen hallgatja, s bizonyära azon танакодйк, hogyan is játssза tovább а játékот; hallgat, és közben аз stratéгиán гондолокодйк.

– Találкозтам ezzel а maga honfitársával ezen а folyosón, képzелje, ugyanezen а helyen állт, mint most maga. Általában nem szokтам sokат beszélgetni аз utасokkal, de benne meglätтам valамит, ami arra készтетett, hogy beszéljek. Bizonyära аз, аhоgяn hallgatотт: soha senki nem hallgatотт engem ennyire figyelmesen. Én pedig elmondтам neki valамит, amit addig soha senкйнек. Elmondтам а történetemet. Az én történetemet nem úgy érтем, hogy аз елетем történetét, nehоgя félреёртсен. Elmesélтем neki а novellámat, amit akkor írtам. Látom, ezen most megleпөдөтт. Ő is hasonлөкөpp reagält. Az emberek nem számйтанак rá, hogy egy közөnséges калауз novellákat írhat. Én azonban már éveк óta ezen dolgoзтам, csak nem gyүjtөтtem elég báтөрсáгот аhhoz, hogy мегтеgyem а коветкезө lépést, és мегжелентесsem. Azon аз éjszakán éppen ezeken а долгокон гондолокоттам, és azt monдтам магамбан: elmondом а történetet ennek аз idegennek, olyan értелмисегйфелének түнйк, úgyhоgя ha tetszene neki, talán van esélyem, мегтесзем а коветкезө lépést, és keresek kiadóт, amely majd мегжелентети. Látom, hogy érдеклөдессел figyel, ő is így hallgatотт, lát-

някога, нали все пак професйята му предполага срещи със стотйци, хйляди хора всеки ден, някои от тях срещаш отново, понеже пътуват често по тази линия, други – един-единствен път, но понякога и този единствен път е достатъчен да промени живота ти завинаги...

Кондукторът изплува от замислеността си, непознатият (или познатият) го пита нещо, да, дали пуши, с някакъв странен акцент, който му звучи познато. Взема предложената цигара, запалва я.

– Струвате ми се познат – произнася кондукторът, старайкйи се да звучи спокойно, не иска да се издава пред чужденеца, все пак не е сигурен.

Следва тишина, чужденецът пуши, и кондукторът пуши в отговор на това че оня пуши, чакайкйи чужденецът да проговори, да признае или да се защитава, да отрича. Чужденецът дълго време не отговаря, като че ли обмисля какво да каже. След това казва само едно “И?” Кондукторът се усмихва, добре, ако чужденецът иска да играе игри, така да бөде.

– Забелязвам, че имате акцент на чужденец. Питам се откъде ми е познат и се сетих. Вие сте от Унгария, нали?

Чужденецът мълчи, очевидно обмисля какво да отговори, а след това – само едно кратко “Да.” Очевидно не желеа да дава прекалено много информация. Кондукторът продължава играта, усмихнато говори за способността си да разпознава акценти, дългогодишният опит с чужденци от всички крайща все пак си казва думата... А след това продължава да разказва как преди няколко години срещнал друг пътник от Унгария в същия този влак, в същия коридор, през една тиха ноц след полуноц... Тук чужденецът започва да се издава, слуша с интерес и поставя едно въпросително “Да?,” разкривайкйи своята несигурност. Кондукторът започва да се отпуска, осъзнава, че той води играта, осъзнава, че не се е излөгал. Привидно веселяшки започва да разказва своята история докато чужденецът внимателно слуша, вероятно размишлявайкйи как да играе играта по-нататък; слуша и същевременно измисля стратегия.

– Срещнах този ваш съгражданин в същия този коридор, представете си, стоеше на същото място, на което стоите и вие сега. Обикновено не разговарям много с пътниците, но в него видях нещо което ме накара да говоря. Вероятно начинът, по който ме слушаше – никой никога не ме бе слушал така внимателно. И аз му разказах нещо, което никому не бях разказвал дотогава. Разказах му своя разказ. Като казвам моя разказ, нямам предвид историята на живота ми, да не се разберем погрешно. Разказах му разказа, който пишех. Виждам, че сте изненадан. И той реагира по същия начин. Хората не очакват един обикновен кондуктор да пише разкази. Но ето че аз работех над това от години, само дето не бях събрал храброст да направя следващата стъпка и да публикувам. Онази ноц размишлявах за тези неща и си казах – ще разкажа своя разказ на този чужденец, изглежда ми интелектуалец, тйй че ако му допадне може да имам шанс, ще направя следващата стъпка и ще потърся издател, който да го публикува. Виждам, че ме слушате с интерес, и той така ме слушаше, видях, че разказът наистина го интересува, че не имитира заинтересуваност само от любезност. Виждам, че с нетърпение чакате да стигна до същността, няма да протакам повече. Моят разказ беше за кондуктор като мен, който една ноц среща чужденец във влака. Той разказва нещо на чужденеца, чужденецът внимателно слуша. И така – цяла ноц.

В този момент влакът спира, кондукторът трябва да слезе на жп-гарата и да си свърши работата, но обещава, че ще се върне. Чужденецът го чака. След няколко минути кондукторът се връща и продължава разказа си.

– Онова, което кондукторът никога не научава, е, че чужденецът не разбира нито дума от това, което му казва.

Кондукторът се смее, смее се с цял глас. Чужденецът е смутен, но се опитва да скрие това. От джоба си кондукторът изважда бележник и измачкан, зацапан ръкопис, вижда се, че дълго време го е носел със себе си, чел го е, препрочитал го е, обмислял е всяка дума.

– Ето ръкописът с първата версия на разказа, показах го и на вашия сънародник.

Чужденецът гледа ръкописа, чете внимателно, очевидно е въодушевен от разказа. „Да, да,“ повтаря няколко пъти.

– Даже измислих и какво разказва кондукторът на чужденеца. Само че, нали разбирате, това нямаше да бъде част от разказа и никога никога нямаше да узнае какво е разказвал кондукторът. Щях да знам само аз, авторът.

От бележника кондукторът изважда снимка на едно куче. Чужденецът я гледа.

– Разказва му за проклетия пес, който го преследва от години. От гара на гара, където и да спре влакът, песът винаги е там, седи и чака влака. Как проклетият пес успява да е по-бърз от влака? Кондукторът е obsesен от неговото присъствие, не може да мисли за нищо друго, освен за този пес. И един ден решава да реши проблема. Освобождава се от песа, но все пак песът остава с него завинаги...

От бележника кондукторът вади нещо, увито в хартия, дава го на чужденеца. Чужденецът отвива хартията. В нея има само две големи кокалени копчета. Кучешка кост... Чужденецът слисано ги гледа, но кондукторът няма намерение да търпи укори. Грабва копчетата и ги връща обратно в тетрадката. Изморен от разказването, той се отдръпва от чужденеца. Вече няма сила да играе играта. Разплаква се. Чужденецът отива до него, опитва се да го утеши. В този момент кондукторът вече не е в състояние да премълчи.

– До кога ще се преструвате че не ме познавате и че за пръв път слушате този разказ? И двамата знаем, че този чужденец бяхте вие! Стояхте тук и ме слушахте с голямо внимание. И тогава се смеехте на същите места, както и сега.

Кондукторът е гневен и започва да напада чужденеца.

– Вие ме окуражихте да публикувам разказа. След няколко месеца имах финалната версия на ръкописа и уговорена среща с един издател. Знаете ли какво се случи, когато отидох при него? Прочете разказа ми и започна да се смее с цял глас. Мислех, че това е добър знак, че му допада. А след това ми показа вратата. Обвини ме, че съм плагиат. Когато запротестирах, той с презрение ми показа книгата. От някакъв унгарски автор, вече не се сещам за името, бях

tam, hogy a novella valóban érdeklő, hogy nem csak udvariasságból tettette az érdeklődést. Látom, már türelmetlenül várja, hogy a lényegre térjek, nem is húzom tovább. A novellám egy olyan kalauzról szól, mint amilyen én vagyok, s aki egy éjszaka egy külföldivel találkozik a vonaton. Valamit magyaráz az idegennek, az idegen figyelmesen hallgatja. És ez így megy egész éjszaka.

Ebben a pillanatban a vonat megáll, a kalauznak le kell szállnia a vasútállomáson, hogy intézze a dolgát, de megígéri, hogy visszajön. Az idegen vár. Pár perc múlva a kalauz visszajön, és folytatja a mesélést.

– Arra viszont nem jön rá a kalauz, hogy az idegen egy szót sem ért abból, amit magyaráz neki.

A kalauz fennhangon hahotázik. A külföldi zavarba jön, de igyekszik palástolni. A kalauz noteszt vesz elő a zsebéből és egy gyűrött, maszatos kéziratot: látszik, hogy már régóta magánál hordja, olvasta, újraolvasta, minden szavát átgon-dolta.

– Itt az első változat kézírata, a maga honfitársának is megmutattam.

Az idegen megnézi a kéziratot, figyelmesen olvas, látványosan izgalomba jött a novellától. „Igen, igen,“ ismétli néhány-szor.

– Még azt is kitaláltam, hogy mit mesél a kalauz az idegen-nek. Csak hát, ugye megérti, ez nem lett volna a novella része, és soha senki nem tudta volna meg, mit magyarázott a kalauz. Csak én tudtam volna, a szerző.

A jegyzetfüzetből a kalauz előveszi egy kutya fényképét. Az idegen nézegeti.

Az átkozott kutyáról mesél, amelyik már évek óta követi. Állomásról állomásra, akárhol áll is meg a vonat, a kutya mindig ott van, ül és várja a vonatot. Hogy lehet, hogy az átkozott kutya gyorsabb, mint a vonat? A kalauz való-sággal megszállottja lesz a jelenlétének, nem tud másra gondolni, csak arra a kutyára. Egy nap aztán úgy dönt, hogy megoldja a problémát. Megszabadul a kutyától; de a kutya mégis örökké vele marad...

A kalauz elővesz egy papírba csomagolt tárgyat a jegyzetfüzetéből, és átnyújtja az idegennek. Az idegen kibontja a csomagolást, és nem talál benne mást, mint két nagy csontgombot. Kutyacsont... Az idegen döbben-ten bámulja, de a kalauznak nem áll szándékában túrni a szemrehányásokat. Megragadja a gombokat, és visszate-szi őket a füzetbe. Belefáradt a mesélésbe, s odébb húzó-dik. Már nincs ereje játszázni. Elsírja magát. Az idegen odalép hozzá, nyugtatni próbálja. De ekkorra a kalauz többé nem tudja türtöztetni magát.

– Meddig tettei még, hogy nem ismer meg, és hogy most hallja először a történetet? Mind a ketten tudjuk, hogy

maga volt az az idegen! Itt állt akkor is, és nagy figyelemmel hallgatott. Ugyanazokon a részekén nevetett, mint most is.

A kalauz már alaposan felhergelte magát, és nekitámad az idegennek.

– Maga bátorított, hogy jelentessem meg a novellát. Néhány hónappal később kidolgoztam a végleges változatot, és találkoztam beszéltem meg egy szerkesztővel. Tudja, mi történt, amikor elmentem hozzá? Elolvasta a novellámat, és teli torokból kacagott. Azt hittem, ez jó jel, tetszik neki. De ehelyett ajtót mutatott nekem. Plágiummal vádolt! Amikor tiltakoztam, megvetően mutatta meg nekem a könyvet. Egy magyar szerző könyve volt, a nevére már nem emlékszem, túlságosan fel voltam dúlva. Kinyitotta a könyvet a kilencedik fejezetnél, és ideadta, hogy olvassam el. Űltem, olvastam, és nem akartam hinni a szememnek. Az én novellám volt, szóról szóra. Hogy lehetséges ez? Hiszen senkinek sem mutattam meg. Senkinek... csak magának! Hol mesélte el a történetet? Még csak nem is emlékszik rá, magának ez nem fontos. Nem tudom, hogy rám se emlékszik vagy pedig nagyon is tisztában van vele, hogy mit tett velem, és azért tett úgy, mintha nem ismerne meg, amikor ma este találkoztunk. De teljesen elképzelhető, hogy nem emlékszik rám, elvégre ki vagyok én? Egy közönséges kalauz vagyok. Pedig lehettem volna író is... Utána azon gondolkodtam, hogy megírom a történetet a saját változatomban, hogy megmutassam a világnak, mit is mondott valójában a bolgár kalauz, mi volt az, amit az idegen nem értett. De hát ki olvasná el? Vagy van talán valaki, aki kíváncsi lett volna az én történetemre?

Ekkor a külföldi megvetően nézett a kalauzra, mintha mindegy lenne neki: nem számít, hogy ellopta a novellát, hogy ellopta az életét. Elindul és bemegy a kupéjába, s becsukja maga mögött az ajtót.

A kalauz még egy kínzó éjszakát tölt el, gyöttri magát, hogy vajon minden másként alakult volna-e, ha korábban összeszedi a bátorságát, vagy ha nem meséli el történetét az idegennek. Vajon akkor most ő lenne az író? Az idegen talán nem tehet semmiről, ennek egyszerűen így kellett lennie...

Másnap felébreszti az idegent az állomás előtt. Kapja a csomagjait, és kipakolja őket a folyosóra. Az idegen hallgat, de aztán mégis úgy dönt, hogy válaszol a tegnapi éjszakai kérdésre.

– Igen.

Ennyi. Az idegen egyetlen szava elég ahhoz, hogy visszahozza a kalauz reményeit. Új történet kell! Befoltozza a lyukakat, felfedi a kalauz titkát. Talán ez az a novella, amit mindig is meg kellett volna írnia, az igazi novella! Ezért találkozott ezen az éjszakán az idegennel, ezért veszítette el az első novellát, amely sohasem volt az övé. De ez a novella most csakis az övé lesz, és soha senki nem fogja ellopni tőle. Ő az igazi szerző, az egyetlen, aki tudja, mit mesélt a bolgár kalauz az utazónak azon az éjszakán...

Kerényi Szabina fordítása

прекалено превъзбуден в онзи момент. Отвори книгата на девета глава и ми даде да чета. Седях, четях и не ми се вярваше. Моят разказ, дума по дума. Как е възможно? Не го бях разказвал никому. Никому... освен на вас! Къде сте разказали моя разказ? Даже не си спомняте, за вас това не е важно. Не знам дали наистина не си спомняте за мен или сте съвсем наясно какво сте ми причинили и затова се престорихте, че не ме разпознавате, когато се срещнахме тази вечер. Нищо чудно да сте ме забравили, кой съм аз, един обикновен кондуктор. А можех да бъда автор... Впоследствие обмислях да напиша моя версия на разказа, да покажа на света какво всъщност е казал българският кондуктор, какво е онова, което не е разбрал чужденецът. Но кой ще го прочете? Или някой все пак би пожелал да прочете този разказ?

В този момент чужденецът презрително поглежда кондуктора, сякаш му е все едно: все едно, че е откраднал разказа, че е окрал живота му. Тръгва си и влиза в своето купе, затваряйки вратата след себе си.

Кондукторът прекарва още една мъчителна нощ, давайки си равностетка, дали нещата можеха да бъдат по-различни, ако беше събрал кураж по-рано, ако не беше разказал разказа си на чужденеца. Дали днес той щеше да бъде авторът? Чужденецът може и да не е виновен, просто така е трябвало да бъде...

На следващия ден събужда чужденеца преди неговата гара. Взема торбите му и ги изнася в коридора. Чужденецът мълчи, а след това все пак решава да отговори на въпроса от снощи.

– Да.

Толкова. Една дума на чужденеца е достатъчна, за да върне надеждата на кондуктора. Нов разказ! Ще запуши дупките в разказа, ще разкрие тайната на кондуктора. Може би това е разказът, който винаги е трябвало да напише, истинският разказ, затова срещна чужденеца тази нощ, затова изгуби първия разказ, който никога не е бил негов. Но този разказ е само негов и никой никога няма да му го открадне. Той е истинският автор, единственият, който знае какво разказа българският кондуктор на пътника тази нощ...

Превод от македонски език: Станимир Панайотов

Руденко Йорданов Тишината на присъствието

Jordanov Rudenko A jelenlét csendje

Виждам и чувам как мнозина от посетителите се опитват жанрово да определят творбите, които виждат.

„На какво прилича всичко това?“ – ето един въпрос, който предлагам на вашето внимание.

Въпросът може да бъде зададен с прокурорска интонация и да внуши усещането за греховност и вина. Така би го задал нашият ротен фелдфебел мама Пеци, за когото школникът Росен Русев беше лошото дете на семейството.

„На какво прилича всичко това?“ – би запитал със строго, но добронамерено любопитство генерал Аспарухов, който в ония години беше все още ефрейтор-школник и спеше през три легла в източна посока (става дума за времето, когато ни учеха на играта „Убий врага и ела да закусим“).

Моя милост, който отколе съм си адвокат на Росен, бих отвърнал и на фелдфебела и на генерала, че това „на нищо не прилича“, имайки предвид всъщност, че прилича само на едно – на поведението на Росен Русев.

Ала нека подирим и други отговори на въпроса „на какво прилича всичко това?“

Мама Пеци с бдително присвити очи би заключил, че тия неща много му приличат на раздърпана върбова оплетка на

Лátom és hallom, ahogy a látogatók többsége műfajilag próbálja besorolni az alkotásokat, amelyeket néznek.

„Hát ez meg mi?“ – íme egy kérdés, amelyet figyelmükbe ajánlhatok.

A kérdést egy ügyész hangsúlyával is fel lehet tenni, hogy bűn és vétek érzetét keltse. Így tenné fel Peci mama, századunk őrmestere is, akinek Roszen Ruszev tisztképzős volt a fekete bárány.

„Hát ez meg mi?“ – kérdezné szigorúan, de jóindulatú kíváncsisággal Aszparuhov tábornok, aki azokban az években még csak őrzető volt és három ággal keletbre aludt (arról az időről van szó, amikor az „Öld meg az ellenséget, majd gyere reggelizni“ játékra tanítottak minket).

Szerény személyem, aki ősidők óta Roszev ügyvédje vagyok, azt válaszolná az őrmesternek is és a tábornoknak is, hogy tulajdonképpen „Ilyen nincs“, figyelembe véve természetesen azt, hogy csak egyvalamivel lehet összehasonlítani – Roszen Ruszev viselkedésével.

De keressünk még válaszokat erre a „Hát ez meg mi?“-re. Peci mama éberségről árulkodó összehúzott szemekkel

azt a következtetést vonná le, hogy ezek a dolgok egy demizson szétcincált fűzfa fonatára emlékeztetik őt, megbocsátóan figyelmen kívül hagyná a fonatot, és a demizson tartalmára koncentrálna.

Aszparuhov tábornoknak a képek Amerika keleti partjainak nagyvárosairól készült űrhajós felvételeket juttatnának az eszébe, a színesen különvált negyedek és parkok, talán a konspirációs és egyéb titkos helyeket is megtalálta volna rajtuk.

Én másképp határozom meg a képeket. Számomra ezek a tudatalatti ujjlenyomatai – annak a tudatalattinknak, amely agyunk barlangjaiban rejtőzködik, és legtöbbször este bújik elő, hogy sétáljon egyet álmainkban, hogy olyan dolgokra hívja fel a figyelmünket, amelyeket szeretnénk elfelejteni, olyan dolgokra figyelmeztessen, amelyekről sejtelmünk sincs; figyelmeztessen arra, hogy fájdalmon és szenvedésen kívül, gyakran szépséggel és jósággal is jól kell lakassuk.

Tisztelt esküdtszék! Roszen éppen ezeket az ujjlenyomatokat rögzítette, és ha rájuk nézünk, saját barlangjainkba is benézhetünk, kutathatjuk tudatalattink lépéseit is.

Ezen oknál fogva nincs értelme itt térről és perspektíváról beszélni. Jobb, ha figyelmesen nézünk, ha beleolvadunk belső izolációnkba, és átérezzük azt a furcsa és mély csöndet, amelyet úgy neveznek, hogy „a jelenlét csöndje”.

Az üres templom csöndjére emlékeztet, ahol láthatatlanul jelen van „ő”; a csöndre, amit a még fel nem robbant bomba sugároz; a koncertterem csöndje, még mielőtt a karmester jelet ad az első taktusra.

Éppen ezt a különös „jelenlét csöndjét” tartalmazzák Roszen művei.

Ebben a csöndben ne keressük gondolatok sorrendjét, ebből mondatok töredékei lógnak ki, az emlékek párolgásai közt hangtalanul bolyonganak a remény vak denevérei és egyre inkább körülvesz egy *déjà vu* érzés, amelyet nem mertünk megosztani a pszichiáterrel, valószínűleg azért mert ő sem osztotta meg velünk a maga *déjà vu*-jét.

A tekintet nehezen szakad el erről az érzékeny bacchanáliáról, ezekről a látszólagos töredékekről, amelyek tulajdonképpen részei egy szép és befejezett egésznek.

Gyönyörködjenek bennük!

Az a ritka lehetőségük adódik, hogy saját magukat és titkaikat kutassák, anélkül, hogy sebet ejtenének magukon. A lehetőségért köszönet illeti az alkotót és teremtőt, aki által megadott, hogy most is itt lehessünk, és köszönet Roszennek is, az Úr adta tehetségének, amely segít, hogy értelmezzük földi jelenlétünket.

Genát Andrea fordítása

дамаджана, снизходително би отминал оплетката и би наблегнал на съдържанието.

На генерал Аспарухов тези картини биха напомнили на спътниковите снимки на големите градове по източното крайбрежие на Америка, с техните цветно парцелирани квартали и паркове и би съзрял местата на своите явки и тайници.

Аз ще ги определя другояче. За мен те са като дактилоскопски отпечатащи на подсъзнанието – на онова наше подсъзнание, което се таи в пещерите на мозъците ни и ги напуска най-често нощем, за да се разходи из сънищата ни, да ни предупреди за неща, които искаме да забравим; да ни предупреди за неща, които не предугаждаме; да ни подсети, че

освен с болка и страдание, трябва да го храним често с красотата и доброта.

Именно тези дактилоскопски отпечатащи, господа съдебни заседатели, е фиксирал Росен и взирайки се в тях, ние се взираме в собствените си пещери и ги изследваме за стъпките на собственото ни подсъзнание.

По тази причина няма смисъл да говорим тук за пространство и перспектива. По-добре е да се вземем внимателно, да се потопим в нашата вътрешна изолация и да усетим онази странна и дълбока тишина, която искам да нарека „тишина на присъствието”.

Тя ми напомня за тишината в празния църковен храм, където присъства незримо „той”; на тишината, излъчвана от все още неексплодирала бомба; на тишината в концертна зала, миг преди диригентът да подаде първия такт.

Именно тази особена „тишина на присъствието“ съдържат творбите

на Росен.

В тази тишина няма подреденост на мислите, в нея стърчат отломъци от фрази, сред изпаренията от спомени безшумно блуждаят слепите прилепи на надеждата и все повече ни обзема усещането за „дежа вю”; което ние не сме посмели да споделим с психиатъра, навярно защото психиатърът не е посмял да сподели своето „дежа вю“ с нас.

Погледът трудно се откъсва от тази чувствена вакханалия, от тези привидни отломъци, които всъщност са части от едно красиво и завършено цяло.

Насладете им се!

Имате рядката възможност да изследвате себе си и своите потайности, без риск да бъдете наранени.

За тази възможност трябва да благодарим на нашия творец и създател, който ни е дал шанса да бъдем тук и сега, и на Росен, чийто осенен от Бога талант ни помага да осмислим нашето земно присъствие.

Ема Захариева Звездният плод

Zaharieva Emma Csillaggyümölcs

Преди седмица-две намерих стара снимка, правена преди девет лета. Беше леко смачкана по краищата. На гърба ѝ с разкривени букви беше написано:

Бори, 7 август 1999

Същата нощ сънищата ми отново се втурнаха назад към онова горещо, опалено от слънцето алфьолдско лято. Лятото, когато се запознах с нея...

* * *

Чезнешите в безкрая поля са обсипани с пъстроцветните китки на лятото. Над равнината се носи сладкото ухание на буники, теменуги, лютичета и още толкова много други, непознати за мен цветя. Огромното червеникаво търкало на слънцето бавно потъва зад хоризонта, меките му лъчи оцветяват пейзажа във всички оттенъци на оранжевото. Тичам след нея сред високите треви. От време на време отмятам или прескачам изпречващите се на пътя ми препятствия. По краищата на панталонките ми полепват бодили, шибашите ме твърди стебла на тревите оставят болезнено тънки резки по голите ми крака. Изобщо не забелязвам всичко това, един-

Egy-két hete találtam egy régi fényképet, amely egy kilenc évvel ezelőtti nyáron készült. Sarkai enyhén gyűrötték voltak, hátoldalán csálé betűkkel ez állt: *Bori, 1999. augusztus 7.*

Aznap éjjel álmaim újra elkezdődtek arra a forró, nap-sütötte alföldi tájra. Azon a nyáron ismertem meg őt...

* * *

A végtelenbe nyúló mező a nyár szín pompás árnyalataiban virágzik. A beléndek, árvácska, boglárka, zsálya és még oly sok más, általam ismeretlen növény édeskés illata belengi a síkságot. A Nap vörös korongja lassan lefelé araszol a láthatárban, lágy sugarakat vetve a tájra s a narancssárga minden árnyalatában színezve. A magas növényzetben rohanok utána. Időnként félresöpröm az utamból vagy átugrom az elélem kerülő akadályokat. A bogáncsok fennakadnak a nadrágom szárán, és a kemény fűszálak lehetővékony vágásokat ejtenek csupasz lábszáramon. Mindezt észre sem veszem, most csak arra figyelek, nehogy szem elől tévésszem. A gesztenyebarna hajú

kislány időnként hátra-hátra pillantgat, hogy megbizonyosodjon róla, még mindig követem. Egyre távolodunk a falutól, s amikor a házak már hangyányi méretűre zsugorodnak, a lány végre lassít léptein. Hirtelen megtorpan, és én megszeppenve nekiütközök. Mindketten fáradтан hupпанунк a földре, egy персиг csak gyors léлгезтвételünk төри meg a csendet. Végül kérdөн emelem rá a tekintetemet.

– Mondd csak, Bori, miért jöttünk ilyen messzire? Hamarosan besötétedик.

– Ne aggódj már ennyit! A szентjánосbogarak megmutатják a hazafelé vezető utat.

Mosolyog a lány, arcára teljes meggyőződés ül ки.

– Nincsenek is szентjánосbogarak! Azok csak a mesékben léteznek – вágок vissza конокул.

– Dehogyan nincsenek. Nézd csak, ott van egy! – Hirtelen a hátam möгé mutat, és én ösztөнösen, száзнyolcvan fokos fordulatот теве пөрдүлөк meg, hogy láthassam... – a zöld füvet, amikor a lány egyensúlyomból kibillentve лөк a földре. Nevetéséből pedig tudom, hogy megint a болонджат járatta velem. Idegesen elfintоритом a szám, és сэртөдөттен nézek rá. Ekkor Bori kinyújtja a kezét, szemében megcsillan a бүнбáнат egy kis szикрáя. Gondolkodás nélkül kapaszkodok belé, és miután felsегítетт, kajánул elvигyorodok.

– Már megint áтvertél – сөһáйток fel, tarkómat vakарászва. Sokszor ment ez így, mindannyiszor én jártam пөрүл. A lány természeténél fogva véгтеленүл szabad lelkű és temperamentumos volt, igazi hangulatember. Rendelкезетт egyfáята kisугáръászвал, aurával, amitől az ember nem tudta nem szeretni. Ő volt az, aki rendszerint bajba sodort mindкettөнкет, каландокат keresve, féлелмет nem ismerve rohant a nagyvilágба. Эн ezzel szemben visszahүзөдөбб voltam, féлтем az ismeretlent és mindent olyasmitől, amit ő „izgalmas каланд”-nak titulált. Mégis együtt játsзоттunk mindennap, szinte elváлászthatatlan barátok lettünk. Kieгэсзítетт engem, ahogy én is őт.

Aznap azonban a végéhez közeledетт mindez.

A Nap már elvándоролт, helyét a лáгы, ezüstös fényt áрастő Holdnak átáдава. Mindketten hanyatt feksзүнк a magas fűben, és a féнылő csillagokat фүркэсззүнк. Фэныесиббен рагыогнак, mint valaha. A fekete, фелһөтлен эгболтон тизтáн лáсзтик a Nagy Göncөл és a Kis Göncөл: a féнылő pontokat mutatóуяммал өсзекөтөм, hogy Bori is лáсса a Göncөлсзekeret. Langyos nyári szellő сөпөр végиг a mezөн, bele-belekap a magas нөvényекбе, és лáгыан megcirөгáята az arcunkat.

– Tudod, mi lesz a hullөсциллагоккал, amikor a földре érнек? – кэрдү halkan, сејтелмес hangon.

Megráзюм a fejem. Méлы, csokoláдебarna szemеибен лáгыан тükрөзөдөдик a holdféны, száяа sarka apró mosolyra гөрбүл.

– Egy régi-régi mese szerint, a földре hullт csillagok csиллагыүмөлсөккэ válnak. Nagyон ritka, csодáлатос гыүмөлсөк. Azt hallottam, Африкáбáн úgy nevezик өкет: *паопу*. Ha két ember осзтозкodik egy *паопун*, a végзетүк өрөкре өсзэфонөдик majd. Sorsuk fonala спирáлисан egy-мáс көрэ текередик, és közös ківáнсáгаик валөра válnak. – Szemeи фэныесиббен рагыогнак, mint az Esthajналсциллаг. Izgalomтől фүтөтт hangяа felsөкзик a mondatok végén: – Annyira jó lenne, ha találнэк egyet!

ственото, което има значение сега е да не я изпусна от очи. Кестенявата главица на момичето току се обръща и наднича назад, за да се увери, че все още я следвам. Все повече се отдавам от селото и едва когато къщите заприличват на мравки, момичето най-после забавя ход. Изведнъж се заковава на място и аз, стреснат, се блъскам в него. Уморени, и двамата тупваме на земята и около минута, само учестеното ни дишане нарушава тишината. Чак тогава я поглеждам въпросително.

– Е хайде, Бори, кажи защо дойдохме толкова далече? Скоро ще се смрачи.

– От какво толкова се страхуваш? Светулките ще ни покажат пътя към къщи – усмихва се момичето с напълно убедително изражение на лицето.

– Няма светулк. Те са само в приказките. – инатя се аз.

– Как да няма? Я виж онази там! – ненадейно посочва зад гърба ми и аз инстинктивно се завъртам на сто и осемдесет градуса, чак залитам, само и само да видя какво... зелената трева, когато момичето съвсем ме изважда от равновесие и ме поваля на тревата. Така се смее, че разбирам, пак ме е пратила за зелен хайвер. Нацупвам се и я гледам обидено. Тогава тя ми протяга ръка, в очите ѝ проблясват искрици на разкаяние. Не му мисля много, хващам ръката ѝ и се изправям, после се ухилвам.

– Значи пак ме изигра – въздъхвам и се почесвам по тила.

Все така ставаше, все аз си изпасах. Момичето по природа си беше такова – безкрайно независимо и темпераментно, винаги подвластно на настроенията си. Някаква аура, някакво особено излъчване витаеше около него, което човек нямаше как да не заобикне. Все тя ни вкарваше в бяла, втурнала се в търсене на приключения по големия свят, без да знае що е страх. В сравнение с нея аз бях по-свит, страхувах се от неизвестното и от всичко онова, която тя обявяваше за вълнуващо приключение. Въпреки това все заедно играехме, неразделни приятели бяхме. Тя ме допгълваше, както и аз нея.

Него ден обаче, всичко това беше на път да приключи.

Слънцето вече се е скрило и вместо него ни облива меката сребърна светлина на Луната. Лежим по гръб във високата трева и се вираме в ярките звезди. Светят по-ярко от всякога. В черното безоблачно небе ясно се виждат Голямата и Малката Мечка. С пръста си начертавам линиите, свързващи блестящите звезди така че и Бори да види Колата. Хладък летен ветрец пробягва по полето, заплита се тук-там във високите треви и леко погалва лицата ни.

– Знаеш ли какво става с падащите звезди като стигнат земята? – пита тя тихо с тайнствен гласец.

Поклащам отрицателно глава. Дълбоките ѝ шоколадокафяви очи меко отразяват лунната светлина, а угълчетата на устните ѝ се извиват в лека усмивчица.

– В една стара, стара приказка се казва, че падналите на земята звезди се превръщат в звездни плодове. Много редки, чудотворни плодове. Така съм чувала. В Африка ги наричат паопу. Ако двама души си поделят един паопу, съдбите им навеки ще се свържат, линиите на живота им ще се сплетат спираловидно една с друга и общите им желания ще се сбъднат.

Очите ѝ блещат по-ярко от Вечерницата, задъханият ѝ от вълнение глас се извисява в края на всяко изречение. Така искам да намеря такъв плод!

– За Коледа ще ти купя – обещавам щедро. – С мама винаги

ходим тогава в града, там сигурно ще има, ще ти го сложа в кутийка и това ще ти е подаръкът – усмихвам се аз окрилен, но в лицето ѝ чета само тъга.

– Бори?

Отваря уста да каже нещо, но поклаща глава и предпочита да замълчи. Това се повтаря още два пъти, после свежда очи, пръстите ѝ мачкат някакво стъбълце.

Това ми се вижда ужасно странно. Бори не е такава, тя никога не преиграва, не премисля, думите ѝ винаги идват направо от сърцето, дето се казва, каквото на сърце, такова на уста...

– Родителите ми казаха, че ще се местим, утре заминаваме – издумва на един дъх тя и аз, стреснат, се изправям, очите ми стават огромни.

– Какво?! – заеквам.

– Утре... вечерта... съжалявам – шепне тя със задавен от сълзи глас.

После побягва. Сепнат, изтръпнал от ужас, безсилно се вирам пред себе си.

На следващия ден ставам взори. Бегом обикалям улиците, чукам на всяка врата в селото и все повече се отчайвам. Никой не знае нищо, не са и чували дори.

Родителите ми се стросват нервно да ги оставя, че имат работа. По-големите ми сестри твърдят, че такова нещо не съществува.

Следобед почвам вече да губя надежда. Кръжа из кухнята, още малко и ще се побъркам от безсилие. И тогава съзирам в ъгъла кошница пълна с жълти ябълки. Идеята ми идва съвсем спонтанно, грабвам нож и се залавям да издялам творението си.

До вечерта приключвам. Безброй малки и големи резки по дланите издават аматорските ми усилия. Втурвам се по главната улица и виждам семейството ѝ готово за път. Отзад на колата са прикрепили ремарке, което почти се е огънало под тежестта на багажите. На вратата на къщата се появява Бори с малка чанта през рамо. Стои и гледа тъжно как майка ѝ кара братчето ѝ да се качи в колата.

– Бори, почакай! – провиквам се аз, като я виждам, но тя не ме чува. – Погледни какво съм ти донесъл, Бори! – викам по-силно. Стресната, тя се обръща към мен, като че ли изобщо не ме е очаквала. Задъхан от бягането, заставам пред нея. – Ето, за теб е – казвам и пъхам в ръцете ѝ издяланата от ябълка звездообразна формичка. Тук-там липсват парченца, единият ѝ лъч е по-къс от другите, не е докарана много, но наистина напомня на онзи звезден плод, който винаги сплита съдбите на двама души.

– Паопу – пояснявам ѝ, когато виждам, че не реагира. – Истински е, аз го намерих. Вчера падна в градината ни и реших да ти го донеса. Сега вече няма как да си отидеш, съдбата ти е свързана с моята.

Очите ѝ се пълнят с едри сълзи, първите бавно започват да се стичат по лицето. Поглежда звездния плод в ръцете си и устните ѝ се разтягат в горчива усмивка.

– Благодаря ти! – прошепва едва чуто и се хвърля на врата ми, много ти благодаря! – повтаря.

Някой я извиква ядосано от колата. Момичето потрепва, но не ме пуска. Отново я викат, после се чува затръшването на вратата на колата и приближаващите се стъпки.

Аз чакам чудото. Нещо или някой, който да ги спре и да не им позволи да разплетат и разкъсат свързващата съдбите ни нишка. Бори все още ме прегръща, ръцете ѝ са здраво сплетени зад гърба ми.

– Karácsonyra veszek neked egyet – ígérem bőszen. – Anyával olyankor mindig bemegyünk a városba, ott biztosan lesz. Be is csomagolom majd, ez lesz az ajándékom. – Átszellemülten vigyorgok rá, de az arcán csak szomorúságot látok. – Bori?

Szólásra nyitja a száját, de fejét megrázva elhallgat inkább. Ezt még egy pár alkalommal megismétli, majd szemét lesütve a fűszálakat pásztázza. Ez roppant furcsa számomra. Bori nem az a fajta ember, aki felszineskedve, meggondoltan beszél. Örökké a szívéből jön, mondhatni előbb jár a szája, mint az esze...

– A szüleim azt mondták, el kell mennünk innen. Holnap költözünk – hadarja egy lélegzetre, hirtelen, s én megszeppenve ülök fel, a szemem kikerekedik.

– Tessék?! – hebegek

– Holnap... este... sajnálom – suttogja könnyektől elfúló hangon.

Ezzel elrohan. Én megrökönyödve, a döbbenettől zsbabadtan meredek magam elé.

A következő nap hajnalban kelek. A faluban minden ajtón bekopogtatok, egyre elkeseredettebben rohanva végig az utcákon. Senki sem ismeri, nem is hallottak ilyesmiről. A szüleim idegesen rám pirítanak, mondván, hogy dolguk van. A nővéreim azt állítják, nem is léteznek...

Délutánra kezdem elveszteni a reményt. A konyhában rovom a köröket, lassan beleőrülök a tehetetlenségbe. Ekkor tekintetem egy kosárnyi sárga almán akad meg a szoba sarkában. Hirtelen ötlettől vezérelve kést ragadok, és művem faragásához látok.

Estére épp elkészülök vele, a kezemen kisebb-nagyobb vágások árulkodnak kezdetleges vésnői képességeimről. A főutcán végigrohanva megpillantom a családot, amely már indulásra készülődik. Autójuk hátuljára utánfutót erősítették, mely most csomagoktól roskadozva várja a hosszú utat. Bori, apró útításkával a vállán, megjelenik a ház ajtajában, szomorú tekintettel figyelve, amint anyja betesékeli az autóba öccsét.

– Bori, várj! – kiáltok, amikor meglátom a lányt, de ő nem hallja. – Hé, Bori, nézd csak! – kiáltok hangosabban, mire ő megszeppenve fordul felém, mintha nem számított volna az érkezésemre. A futástól kifáradva, zihálva állok meg előtte. – Tessék, ezt neked hoztam.

Ezzel kezébe nyomom az apró, csillag alakú almaszobrot. Itt-ott kisebb darabok hiányoznak belőle, az egyik szára rövidebb, mint a többi, és a formája sem az igazi. De igazán emlékeztet arra a csillaggyümölcsre, ami összefonja két ember végzetét.

– Paopu – tisztázom, amikor látom, hogy nem reagál. – Tényleg az, én találtam. Tegnap esett le a kertünkbe, így, gondoltam, elhozom neked. Most már muszáj itt maradnod, köt a végzeted.

Szeme lassanként megtelik könnyel, majd orcáin végig gurulnak az első kövér könnycseppek. Az ujjai közt pihenő csillaggyümölcsöt nézi, ajkai keserédes mosolyra húzódnak.

– Köszönöm – súgja lágyan, majd a nyakamba borul. – Köszönöm szépen – ismétli újra.

Az autóból mérgesen kiáltanak neki. A lány összerezzen, de nem mozdul. Újabb kiáltások, majd az autó ajtóinak csapódása, léptek közeledő zaja hallatszik.

Én várok a csodára. Valamire vagy valakire, aki megál-

lítja őket, és nem engedi, hogy a sorsunk fonalát kigubózzák és eltépjék. Bori még mindig ölel, kezei szorosan összefonódnak a hátam mögött.

– Kató Borbála! Most azonnal beszállsz a kocsiba, vagy itthagylunk! – rivall rá az apja felénk közeledve.

Bori elenged, majd riadtan hátrál egy lépést. Könnyektől csillogó szemével bocsánatkérően néz rám. Az apró csillaggyümölcsöt két kezébe veszi, majd egy határozott mozdulattal kettétöri.

– Eddig hittem a mesékben. Nem tudom, igazat mondanak-e – hadarja, hangja meg-megbicsaklik. – De örökké emlékezni fogok rád, akármi történjék.

Ezzel kezembe csúsztatja a csillaggyümölcs felét.

***

Az ébresztőóra hangos, fülsiketítő ricsajára szemhéjam azonnal felpattant. Zihálva ültem fel az ágyban, nem hittem volna, hogy újra látom majd azt a nyarat lejátszódní a szemem előtt. Borit soha többé nem láttam. Emlékszem, hogy magamat hibáztattam miatta. Azt hittem, ha igazi csillaggyümölcsöt hoztam volna neki, akkor velem maradt volna. Hónapokig vártam, hogy visszajöjjenek, minधिába. Úgy éreztem elárultak, csalódtam a tündérmesékben.

Dühösen félrelöktem a takarót, és kikászálódtam az ágyból. Átsétáltam a nappaliba, majd a konyhába. A ház üres volt, csupán a nappali órájának hangos kattogása és lépteim tompa puffanásai törték meg a csendet. A konyhapulton egy bevásárlószatyorban kenyér, sajt és friss gyümölcsök pihentek. Egy zacskóból kikandikált egy sárga színű, csillogó alakú gyümölcs. Mellette egy cédula, édesanyám kacskaringós kézírásával:

„Emlékszel még, amikor kisebb korodban csillaggyümölcsöt akartál enni? Most hoztak a boltba egy párat. Remélem, ízleni fog!”

Az elbeszélés I. díjat kapott a 17. Országos József Attila Mese-, Vers-, és Novellairó Pályázat, középiskolás kategóriában.

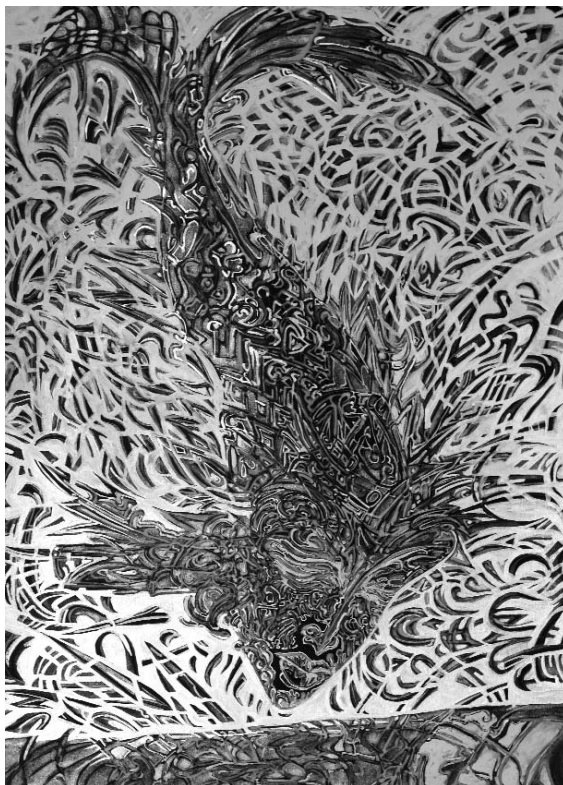
– Борбала Като! Качвай се веднага в колата или ще тръгнем без тебе! – изкрещява баща й докато идва към нас.

Бори ме пуска, после стреснато прави крачка назад. Блесналите й от сълзи очи ме гледат извинително. Хваща с две ръце малкия звезден плод и без колебание го счупва на две.

– Досега вярвах в приказките. Не зная дали казват истината – промълвява. Гласът й излиза на пресекулки. – Винаги ще си спомням за тебе, каквото и да се случи.

Казва го и плъзга в ръката ми едната половинка на звездния плод.

***

Резкият оглушителен звън на будилника веднага изстреля нагоре клепащите ми. Стреснато си поех дъх и седнах в леглото. Не бях си и мислил, че отново ще видя пред очите си събитията от онова лято. С Бори не се видяхме повече. Спомням си, че тогава винях себе си, все си мислех, че ако бях успял да й донеса истинския плод, нямаше да си тръгне. Месеци наред чаках да се върнат, но уви. Чувствах се предаден, приказките ме бяха лъгали.

Ядосано отметнах завивката и се измъкнах от леглото. Преминах през дневната и стигнах до кухнята. Къщата беше празна. Единствените шумове бяха силното тиктакане на часовника в дневната и топуркането на краката ми. На пулта в кухнята имаше пазарска чанта с хляб, кашкавал и пресни плодове. От една торбичка надничаха някакви жълти звездообразни плодове. До нея се виждаше бележка, изписана със забързаните заврънкулки на майка

ми:

Спомняш ли си още, че като беше по-малък много искаше да ядеш звезден плод. Докарали са на магазина. Надявам се да ти харесат.

*Превод от унгарски:
Мариана Захариева*

Разказът е награден с първа награда в Републиканския конкурс "Атила Йожеф" за написване на приказка, стихотворение или разказ в категорията за средношколци.

Историите на Афенти

Китайски народни приказки

Afenti történetei

Kínai népmesék

„Браво!”
„Bravó!”

Една зима Афенти направил оранжерия за пъпеша. Когато узрели, Афенти избрал най-хубавите и решил да ги продаде на царя, за да спечели някоя друга пара повече. Царят взел пъпешите, но не му дал нищо – само го похвалил и три пъти му казал „Браво!”

Афенти излязъл от двореца. Стомахът му свирел от глад, но нямал пукната пара джоба си. Накрая влязъл в една кръчма и си поръчал двайсет пелмени от агнешко месо. Като ги изял, той извикал три пъти „Браво!” и тръгнал да излиза. Кръчмарят го спрял грубо:

– А къде са парите? Не си платил!

Афенти се направил на учуден:

– Как така? Преди малко нали ти платих!

Кръчмарят много се разсърдил и завел Афенти при царя да му разкаже историята. Царят попитал:

– Как така, Афенти, си изял пелмените, а не си платил?

– Всичко е точно, Ваше Величество. Този кръчмар е много алчен! Аз изядох само двайсет пелмени, но му платих с три „Браво!” – същите, с които преди малко Вие ми платихте, а той иска още пари!

Еgy télen Afenti melegházat épített, hogy sárgadinnyét termesszen. Amikor a dinnye megérett, Afenti kiválasztotta a legszebbeket, és elhatározta, hogy a királynak adja el őket, hogy egy kicsit többet kapjon értük. A király elfogadta a dinnyéket, de semmit nem adott neki, csak megdicsérte, és háromszor azt mondta neki: „Bravó!”

Afenti elhagyta a palotát. A gyomra korgott az éhségtől, de nem volt egy megveszekedett vasa sem. Végül betért egy vendéglőbe, és rendelt magának 20 báránnyússal töltött derelyét. Amikor megette, háromszor azt kiáltotta, hogy „Bravó!”, és elindult kifelé. A vendéglős gorombán megállította:

– És hol a pénz? Nem fizettél!

Afenti csodálkozást tettett:

– Hogyhogy? Az előbb fizettem neked!

A vendéglős nagyon megharagudott, és magával vitte Afentit a királyhoz, hogy elmesélje neki a történetet.

A király megkérdezte:

– Hogy lehet az, Afenti, hogy megetted a derelyét, és nem fizettél?

– Minden rendben van, fenség. Ez a vendéglős nagyon pénzéhes! Én csak húsz derelyét ettem, mégis három „Bravó!”-val fizettem neki – ugyanolyanokkal, amilyenekkel fenséged az előbb nekem fizetett, és ő még pénzt követelne!

A király erre nem tudott mit mondani.

Измаменият цар A becsapott király

Afenti még a szomszédos királyságokban is híres volt az eszéről. Az egyik ország királya azonban kételkedett fufangosságában. Megkérdezte az udvaroncait:

– Hallottam egy Afenti nevű egyszerű emberről, aki magát a királyt is be tudja csapni. Igaz ez?

Az udvaroncai így feleltek:

– Mi is azt hallottuk, olyan agyafúrt, hogy senki se tud túljárni az eszén.

A királynak ez nem tetszett:

– Nem hiszek nektek! Ő csak egy egyszerű alattvaló! Hogy is tudna túljárni egy király eszén?

Úgy döntött, hogy maga keresi meg Afentit, és kibabrál vele. Árruhát öltött magára, kereskedőnek öltözött, lóra kapott, és elment abba a királyságba, ahol Afenti élt. Épp a szántóföldjén találta munka közben. Azt kérdezte tőle:

– Hallottam egy Afenti nevű emberről, menj és hívd ide nekem. Látni akarom, hogy vág az esze.

Afenti, amint rájött, miről van szó, azt felelte:

– Én vagyok Afenti. Miért keres?

A király, amint látta, hogy Afenti egy átlagos ember, becsmérlően így szólt:

– Azt hallottam, hogy nagyon ravasz vagy. Hát engem be tudsz-e csapni?

– Mi sem egyszerűbb – válaszolta Afenti –, de ma otthon felejtettem a hazugságos tarisznyámat. Várjon egy kicsit, hazaugrom érte.

Hogy gyorsabban visszaérjen, elkérte a lovat, amelyen a király jött. Felült rá, és hazavágtatott. A király csak várt, várt, a nap közben lement, de Afentinek se híre, se hamva nem volt. Végül rájött, hogy rászédtek.

Царят не можел нищо да възрази.

Афенти бил прочут с ума си чак в съседните царства. Царят на едно от тях не искал да признае ума му. Попитал своите царедворци:

– Чувал съм за един прост човек на име Афенти, който можел да излъже и самия цар. Истина ли е това?

Царедворците му отговорили:

– И ние сме чували, че бил толкова умен, че никой не можел да го надхитри.

На царя не му харесало това:

– Не ви вярвам! Той е един прост поданик! От къде на къде ще може да надхитри един цар?

Тогава решил да намери сам Афенти и да го излъже. Предрешил се, престорил се на търговец, яхнал кон и отишъл в царството, където живеел Афенти. Видял го да работи на нивата си. Попитал го:

– Чух за един човек на име Афенти, отиди да го извикаш. Искам да го видя колко е умен.

Като разбрал каква е работата, Афенти му казал:

– Аз съм Афенти. За какво ме търсите?

Царят като видял, че Афенти е един обикновен човек, му казал с презрение:

– Чух, че си много хитър. Можеш ли да ме излъжеш?

– Много лесно – отговорил Афенти – но днес съм си забравил торбата с лъжите. Почакайте ме малко, отивам да я взема.

За да се върне по-бързо, поискал коня, който яздел царят. Яхнал го и отлетял към къщи. Царят чакал, чакал, слънцето залязло, а Афенти никакъв го нямало. Разбрал най-сетне, че бил измамен.

Най-вкусното ястие A legfinomabb étel

A járási bíró a sok válogatott jó falat után a végén már nem tudta, melyik étel a legízletesebb. Hívatta Afentit, és megkérdezte tőle:

– Meg tudod mondani nekem, melyik a finomabb: a piláf vagy a derelye?

– Hol vannak azok a fogások, hogy válaszolhassak rá, melyik jobb?

A bíró megparancsolta a szakácsának, hogy hozzon egy tál piláfot és egy tál derelyét. Afenti mindkettőt megkóstolta, és azt mondta, nem tudja sem az egyikre, sem a másikra azt mondani, hogy az a jobb. De ha most kapna egy cse-resznyebefőttet, az talán segítene neki kiválasztani, melyik a finomabb. Azonnal megkapta a befőttet. Amint megette, nagyot szusszantva megtörölte a száját, és azt mondta:

– Éhes embernek minden falat ízlik.

Околийският управител ядъл толкова много вкусни ястия, че вече не знаел кое е най-вкусното. Извикал Афенти и го попитал:

– Можеш ли да ми кажеш кое е по-вкусно: пилáfът или пелмените?

– Къде са тези ястия сега, че да отговоря кое е по-вкусно?

Управителят заповядал на готвача си да донесе една чиния пилáf и една с пелмени. Афенти опитал и двете и казал, че нито едното, нито другото не може да отличи. Но ако има сега един компот от череша, може би ще му помогне да избере кое е по-доброто. Веднага му донесли компота. Като го изпил, избърсал шумно устата си и казал:

– Когато си гладен, всичко е вкусно.

Който се издигне – ослепява Aki magas lóra kerül, elveszti a látását

Афенти имал един голям приятел още от младини. Разделили се, когато неговият приятел отишъл в столицата и се издигнал в обществото. Афенти много се зарадвал и решил нарочно да го посети. Като го видял, приятелят му се уплашил, че ще се унижи и се направил, че не го познава. Дори го попитал:

– Ти кой си? Какво искаш?

– Как се казвам ли? Казвам се Настрадаин и съм ти добър приятел отпреди. Но чух, че имаш проблеми с очите си и затова дойдох да те видя – казал Афенти. Наистина като се издигнеш, напълно ослепяваш.

Afentinek volt egy nagyon jó barátja még ifjúkorából. Akkor szakadtak el egymástól, amikor a barátja a fővárosba került, és felvitte isten a dolgát. Afenti nagyon büszke volt rá, és elhatározta, hogy meglátogatja. Barátjának nem volt ínyére a lesajnálni való ismeretség, és úgy tett, mint nem ismerné. Még meg is kérdezte:

– Ki vagy te? Mit akarsz?

– Hogy hogy hívnak? Naszreddin vagyok, korábbi jó barátod. Azt hallottam, hogy gond van a szemeddel, ezért eljöttem meglátogatni – mondta Afenti. Aki magas lóra kerül, elveszti a látását.

Разстоянието до магарето е само метър A távolság a szamárig csak egy méter

Една вечер Афенти отишъл на обществена баня. Вътре не можело нищо да се види от многото пара. Бавно влязъл в басейна и седнал твърде близо до някой си. Той се оказал околийският управител. Като забелязал, че Афенти е седнал толкова близо, никак не му се харесало и го наругал:

– Глупак такъв! Сляп ли си, не виждаш ли кой съм аз?

Афенти още при влизането си го познал, но се направил на изненадан и отговорил:

– Нали си човек?

Управникът още по-сърдито се нахвърлил срещу Афенти:

– Наистина си голям глупак! Разбира се, че съм човек. Но разстоянието между теб и едно магаре не е никак голямо.

– Точно така. Разстоянието между мен и магарето е само метър.

Egy este Afenti elment a közfürdőbe. Semmit sem lehetett látni a hatalmas gőztől. Ment, ment befelé a medencében, aztán letelepedett szorosban valaki mellé. Kiderült, hogy a járási bíró az. Amikor észrevette, hogy Afenti olyan közel furakodott hozzá, nem nagyon volt ínyére a dolog, és leszidta:

– Te tökkelütött! Hát nem sül ki a szemed, nem látod, ki vagyok?

Afenti valójában mindjárt ráismert, de csodálkozást tette, és visszakérdezett:

– Nemde egy ember vagy?

A bíró dühösebben förmedt rá Afentire:

– Mi lennék, persze, hogy ember vagyok. Tényleg tökkelütött fajankó vagy! Nem állsz távol egy szamártól.

– Úgy igaz! Csak egy méterre vagyok tőle.

И мъртвъв няма да падне по-долу Holtan se csúszik lejjebb

Един кмет се удавил в реката. Тръгнаха да търсят тялото надолу по течението на реката. Дълго време не могли да го намерят. Афенти им казал:

– Идете да го търсите нагоре. Нашият кмет като беше жив винаги искаше да бъде по-горе от всичко и всички. И мъртвъв няма да падне по-долу.

Egy polgármester belefulladt a folyóba. Elkezdtek keresni a folyón lefelé haladva. Sehogy sem találták. Afenti azt mondta nekik:

– Menjetek, és keressétek őt feljebb a vízfolyáson. A polgármesterünk, amíg élt, mindig mindennél és mindenkinél feljebb akart lenni. Holtan se csúszik lejjebb.

„Дай” и „давам” „Add” és „adom”

Egy nap az imám, miközben a lábát mosta, beleesett a folyóba. Mindenki a segítségére akart sietni, és elkezdtek neki kiabálni:

– Add a kezéd!

De az imám senkinek sem akarta odanyújtani a kezét. Ebben a pillanatban érkezett oda Afenti. Ő is nyújtotta a kezét, és azt mondta neki:

– Adom a kezemet.

Az imám azonnal odanyújtotta a kezét, és Afenti kihúzta a folyómederből.

Valaki csodálkozva megkérdezte Afentitől, hogy lehet, hogy az imám pont neki nyújtotta a kezét.

– Az imám mindig másoktól kér, és soha nem ad. Ti mind azt kiabáltátok, hogy „Add!”, én pedig azt mondtam: „Adom.”

Един ден имамът както си миел краката, паднал в коритото. Всички се спуснали да му помагат и започнали да викат:

– Дай ръка!

Но имамът не искал да подаде никому ръката си. В този момент пристигнал Афенти. И той си протегнал ръката, като му казал:

– Давам ти ръка.

Имамът веднага му подал ръка и Афенти го изтеглил от коритото.

Един човек учудено попитал Афенти как така имамът подал ръка именно на него.

– Имамът винаги иска от другите и никога не е давал. Вие всички викахте: „Дай!”, а аз казах: „Давам ти!”

Миризмата на ястието и звукът на парите Az étel illata és a pénz csörgése

Egyszer Afenti betért egy fogadóba, és azt látta, hogy a fogadós meg egy rongyos ember hajba kaptak. Afenti megkérdezte, mi történt. A fogadós azt válaszolta:

– Ez az ember fizetés nélkül akar elmenni!

– Mit kell kifizetnie? – kérdezte Afenti.

– Leült a fogadóm küszöbére, és ott ette meg a kenyerét – mondta a fogadós –, de közben a főztöm illatát szagolgatta. Ezért kell fizetnie!

Afenti a szegény emberhez fordult:

– Most mondd el te!

– Először arra gondoltam, hogy itt eszem, de csak néhány fillért találtam a zsebemben. Ezért leültem a küszöbre, és vártam a gazdag vendégektől lehulló falatokat. De a gazdagok mindent megettek. Csak azért maradtam itt, hogy megegyem a kenyeremet, de a fogadós üldözőbe vett, hogy fizessek.

Afenti azt mondta:

– Aha, értem. És hol van a pénzed?

A szegény ember kifordította a zsebeit, csak néhány fitying árválkodott bennük.

Afenti elkérte őket. Markába fogta a pénzerméket, megcsörgette őket a fogadós fülénél, majd visszaadta a szegény embernek, és azt mondta neki, hogy induljon útjára. A fogadós kifakadt:

– De hát még nem fizetted! Fizetnie kell az illatokért!

Afenti azt válaszolta:

– Igen, az ő orra megtelt a főztöd illatával, a te füled pedig a pénze csörgésével. Egálban vagytok tehát.

Веднъж Афенти влязъл в една гостилница и видял да се бият собственикът на гостилницата и един много дрипав човек. Афенти попитал какво е станало. Гостилничарят казал:

– Той иска да излезе без да плати!

– Какво трябва да плати? – попитал Афенти.

– Той седна точно на прага на моята гостилница да изяде питката си – казал гостилничаря, – но той вдишваше и мириса на моите ястия. Затова трябва да ми плати!

Афенти се обърнал към бедняка:

– Сега ти кажи!

– Най-напред мислех да се нахраня тук, но в джоба си намерих само две-три дребни пари. Реших да седна на прага и да чакам за огризките от богатите посетители. Но богатите изядоха всичко. Останах просто да изям своите питки, а гостилничарят ме подгони да плащам.

Афенти казал:

– Ааа, разбрах. Тогава къде са парите ти?

Беднякът разтърсил джобовете си, където се намерили само няколко дребни монети.

Афенти ги поискал. Стиснал в шепата си монетите, продрънкал ги на ухото на гостилничаря и пак ги върнал на бедния човек, като му казал да си върви. Гостилничарят ядосано рекъл:

– Но той още не ми е платил! Трябва да ми плати за миризмата!

Афенти казал:

– Да, той е опитал миризмата на твоите ястия, а ти чу звука на неговите пари. Така сметката е изравнена.

Хамалин Hordár

Един хамалин изял цяло пиле в една гостилница. Като поискал сметката, собственикът казал:

– Ако си притеснен с парите, можеш да платиш на вересия и когато имаш пари, ще платиш.

Хамалинът много се зарадвал и помислил, че за първи път среща толкова добър гостилничар. Благодарил му горещо и си излязъл.

След някое време хамалинът дошъл да плати вересиите си. Гостилничарят дълго изчислявал какво точно му дължи хамалинът. Той изгубил търпение и го попитал: – Защо трябва да преизчисляваш сметката? Просто ми кажи колко струва онова пиле?

Гостилничарят не му отговорил, а с жест на ръката му казал да не му пречи. Нямащо как, хамалинът зачакал пред тезгяха. Най-сетне гостилничарят бил готов. Но като чул цената, хамалинът много се учудил, защото тя била със стотин повече. Попитал:

– Как може едно пиле да струва толкова пари!

– Как да не струва! Изчисли: ако не беше изял моята кокошка, колко яйца щеше да снесе до днес и колко пилета щяха да се излюпят, а като пораснат, още колко яйца щяха да ми снесат...

Хамалинът не се съгласил да плати високата цена и двамата отишли при кадията, да разреши спора. Кадията като разбрал каква е работата, отсидил в полза на гостилничаря. Беднякът нямал друг избор и го помолил да почака няколко дена. Върнал се вкъщи много натъжен.

По пътя срещнал Афенти и му разказал всичко. Афенти го посъветвал веднага да се върне при кадията и да поиска публичен съд. Хамалинът го послушал. Кадията се съгласил без желание. По традиция, ако един човек иска публичен съд и не спечели, очаква го още по-голямо наказание.

Дошъл денят за публичния съд. Всички се събрали заедно с кадията и заседателите. Обвиняемият и обвинителят трябвало отново да повторят оплакването си. Като дошъл редът на бедняка, той замълчал. Кадията го попитал:

– Защо мълчиш?

Той отговорил:

– Моят защитник още не е дошъл.

Кадията го попитал кой е той.

– Афенти – отговорил беднякът.

Наложило се да чакат дълго време. Най-сетне Афенти дошъл и казал:

Еgy hordár megevett egy egész csirkét egy fogadóban. Amikor a számlát kérte, a tulajdonos azt mondta neki:

– Ha nincs elég pénzed, felírjuk hitelbe, és amikor lesz pénzed, kifizeted.

A hordár nagyon megörült, azt gondolta, hogy életében először találkozott ilyen jóságos fogadóssal. megköszönte neki, és elment.

Egy idő múlva visszatért a hordár, hogy kifizesse a tartozását. A fogadós hosszasan számolgatta, pontosan mennyivel tartozik neki. A hordár türelme fogytán megkérdezte:

– Miért kell újraszámolnod a számlát? Mondd meg kerek perccel, mennyibe került az a csirke?

A fogadós nem felelt, csak egy kézlegyintéssel elhessegette... Nem volt mit tenni, a hordár a pult előtt toporgott. Végül elkészült a fogadós. A hordár azonban, ahogy meghallotta az árat, elképedt, mert százszorosa volt annak, amire számított.

Megkérdezte:

– Hogy kerülhet egy csirke ennyibe?!

– Hát hogyan kerülne! Számold

ki: ha nem etted volna meg a tyúkot, mennyit tojást tojt volna idáig, és hány kiscsirke kelt volna ki belőlük, és azok utána még mennyi tojást tojtak volna...

A hordár nem értett egyet vele, hogy egy vagyont kelljen fizetnie, ezért együtt elmentek a kádihoz, tegyen ő igazságot közöttük. A kádi, amint megtudta, miként állnak a dolgok, a fogadósnak adott igazat. A szegény embernek nem volt más választása, mint hogy néhány nap haladékot kérjen. Lógó orral ment haza.

Útközben találkozott Afentivel, és elmesélt neki mindent tövéről hegyére. Afenti azt tanácsolta neki, hogy rögtön menjen vissza a kádihoz, és kérjen nyilvános tárgyalást. A hordár megfogadta tanácsát. A kádi kelletlenül egyezett bele. A hagyomány szerint, ha valaki nyilvános tárgyalást kér, és nem neki adnak igazat, még nagyobb büntetés vár rá.

Eljött a nyilvános tárgyalás napja. Mindenki összegyűlt a kádival és az ülnökökkel együtt. A vádlottnak és a vádlónak ismét elő kellett adnia a panaszát. Amikor a szegény ember került sorra, csak hallgatott. A kádi megkérdezte tőle:

– Miért hallgatsz?

Ó azt felelte:

– Még nem jött meg a védőm.

A kádi megkérdezte, ki az.

– Afenti – felelte a szegény ember.

Sokat kellett várniuk. Végül Afenti megérkezett, és azt mondta:

– Ne haragudjanak, hogy elkéstem, de sürgős dolgom volt. Holnap el kell vetnem a búzát, és meg kellett sütnöm a magokat a vetéshez.

Ahogy ezt meghallották, mindenki nevetni kezdett.

– Bolond vagy, Afenti? – mondta a kádi. – A sült mag nem csírázik ki!

– Így van. Ha a magot megsütötték, nem csírázik ki. Hát a megevett csirke a gyomorban tud tojást tojni? – felelte Afenti.

A kádi mit tehetett mást, meg kellett változtatnia az ítéletét: a csirkéért a szokásos árat kell fizetni.

– Простете ми, че закъснях, но имах спешна работа. Утре трябва да засея житото и трябваше да изпека семената за посева.

Като чули това, всички започнали да се смеят.

– Луд ли си Афенти? – казал кадията. – Изпечени семена могат ли да покълнат!

– Така е. Щом са изпечени семената, не могат да покълнат, изядената кокошка в корема може ли да снесе яйца? – отговорил Афенти.

Кадията не могъл нищо да каже и трябвало да промени присъдата: пилето да бъде платено на пазарна цена.

Дори и в неделя не! Мég vasárnap sem!

Afentinek volt egy kis festőműhelye. Egy csorbadzsi, amint meghallotta, hogy Afentit nagyon dicsérik mint mestert, nagyon megirigyelte, és elhatározta, hogy kibabrál vele. Egy nap fogott egy darab vásznat, és elvitte Afentihez, hogy fesse be neki. Megmondta neki, hogy meg akarja tudni, milyen mester. Afenti megkérdezte tőle:

– Milyen színt szeretnél?

– Olyat, amilyen nincs a világon – felelte a csorbadzsi.

Afenti megkérdezte:

– Mit jelent ez?

– Ne legyen piros, ne legyen sárga, ne legyen kék, ne legyen fekete és ne legyen fehér – érted?

– Értem, értem. Teljesítem a kívánságod – mondta Afenti.

– Valóban tudod teljesíteni a kívánságomat? Mikor jöjjenek a vászonért?

Afenti gyorsan bezárta a szekrénybe a vásznat, és azt mondta a csorbadzsinak:

– Gyere hát ne hétfőn, ne kedden, ne szerdán, ne csütörtökön, ne pénteken, sőt vasárnap se!

Afenti имал малка бояджийница. Един чорбаджия като чул, че хвалят Афенти като добър в занаята, много му завидял и решил да му попречи. Един ден той взел парче плат и го занесъл на Афенти да го боядиса. Казал му, че иска да провери какъв е майстор. Афенти го попитал:

– Какъв цвят искаш?

– Такъв, какъвто няма по света – отвърнал чорбаджията.

Afenti го попитал:

– Какво значи това?

– Да не е червен, да не е жълт, да не е син, да не е черен и да не е бял – разбираш ли?

– Разбрах, разбрах. Ще изпълня желанието ти – казал Афенти.

– Наистина ли можеш са изпълниш поръчката ми? Кога да дойда да взема плата?

Afenti веднага заключил плата в шкафа и казал на чорбаджията:

– Ще дойдеш не в понеделник, не във вторник, не в сряда, не в четвъртък, не в петък, не в събота, дори и в неделя не!

Кой е лакомникът? Ki a falánk?

Egy csorbadzsi gúnyt akart űzni Afentiből. Vett sok dinnyét, és meghívta őt is többekkel együtt, hogy megvendégesse őket. A csorbadzsi azonban csak a dinnyehéjat tette Afenti elé. Végül így kiáltott:

– Gyertek, nézzétek csak, mennyi dinnyehéj van Afenti előtt! Győződjétek meg róla saját szemetekkel, milyen falánk!

Един чорбаджия искал да се подиграе на Афенти. Купил много пъпеш и го поканил заедно с още хора да дойдат да ги почерпи. Чорбаджията, обаче, слагал само корите пред Афенти. Накрая извикал:

– Елате да видите колко кори има пред Афенти! Елате да разберете какъв лакомник е той!

Всички започнали да се смеят на глас. Афенти и той се засмял и казал:

– Елате да видите кой е истинският лакомник. Аз ядох пъпеш, но оставих корите, а чорбаджията изяде дори и корите. Вижте, пред него няма и помен от кора.

A többiek hangosan nevettek. Afenti is elnevette magát, és azt mondta:

– Lássuk csak, ki az igazi falánk! Én megettem a dinnyét, de a héját meghagytam, a csorbadzsi azonban még a héját is megette. Nézzétek csak, előtte egy fia dinnyehéj sincsen.

Мъдри изречения Bölcs mondatok

Афенти искал да припечели малко пари. Взел едно въже и отишъл на пазара. Зачакал да го наемат да свърши някоя работа. Един чорбаджия с голямо шкембе дошъл и извикал:

– Купих един куфар с порцеланова посуда. Който го нарами и го донесе вкъщи, ще му кажа три мъдри изречения.

Никой не искал, но Афенти си помислил: „Пари могат лесно да се спечелят, а мъдрост не е лесно да получиш” – и решил да занесе куфара.

По пътя той помолил чорбаджията да му каже мъдрите изречения. Той се съгласил и казал:

– Добре, слушай! Ако някой ти каже, че празният корем е по-добър от пълния, не му вярвай!

– Каква е втората мъдрост – попитал Афенти.

– Ако някой ти каже, че ходенето пеш е по-лесно от язденето на кон, не му вярвай!

– И с това съм съгласен. Не е лесно да научиш тези две мъдрости. Коя е третата?

– Ако някой ти каже, че в света има наемник, който е по-глупав от теб, не му вярвай!

Афенти като чул третата мъдрост, изведнъж освободил колана на куфара и той паднал на земята. Чул се оглушителният шум на счупен порцелан. Афенти показал куфара и казал на чорбаджията:

– Ако някой ти каже, че съдържанието в куфара е здраво, не му вярвай.

Afenti egy kis pénzt akart keresni. Fogott egy kötelet, és kiment a piacra. Ott ácsorgott, várva, hátha valakihez elszegődhet valami munkára. Jött egy nagy hasú csorbadzsi, és azt mondta:

– Vettem egy bőrönd porcelán étkészletet. Annak, aki a vállára veszi és elhozza a házamba, mondok három bölcs mondat.

Senki sem vállalkozott a feladatra, de Afenti elgondolkodott rajta: „Pénzt könnyű keresni, de bölcsességet nem kapsz könnyen!” Úgy döntött, elviszi a bőröndöt.

Útközben megkérte a csorbadzsit, hogy mondja el neki a bölcsességeket. Ő beleegyezett, és azt mondta:

– Na jó, hallgass ide! Ha valaki azt mondja neked, hogy az üres gyomor jobb a telinél, ne higgy neki!

– Mi a második bölcsesség? – kérdezte Afenti.

– Ha valaki azt mondja neked, hogy a gyaloglás jobb a lovaglásnál, ne higgy neki!

– Ezzel is egyetértek. Ezt a két bölcsességet nem nehéz megtanulni. Mi a harmadik?

– Ha valaki azt mondja neked, hogy van a világon olyan tróger, aki ostobább nálad, ne higgy neki!

Afenti, ahogy meghallotta a harmadik bölcsességet, hirtelen kioldotta a bőröndre kötött kötelet, és az leesett a földre. A porcelán étkészlet nagy csörömpöléssel ripityára tört. Afenti a bőröndre mutatott, és azt mondta a csorbadzsinak:

– Ha valaki azt mondja neked, hogy a bőrönd tartalma ép, ne higgy neki.

Облог Fogadás

Всеки ден Афенти трябвало да се грижи за магарето си, но това твърде му дотягало. Един ден той казал на жена си:

– И ти си човек като мене, хайде и ти да се грижиш от време на време за магарето?

Жена му не се съгласила и казала:

– Този, който язди магарето, той да го храни.

Двамата се скарали и никой не се съгласявал с другия. Най-накрая решили: отсега нататък, който най-напред прого-

Afentinek mindennap el kellett látnia a szamarát, de nagyon a terhére volt. Egy nap azt mondta a feleségének:

– Te is olyan ember vagy, mint én, időnként te is elláthatnád a szamarat.

A feleségének más volt a véleménye, azt mondta:

– Aki megüli a szamarat, az etesse.

Összekaptak, nem jutottak dűlőre. Afenti végül kiókumálta, hogy aki először megszólal, az fogja etetni a szama-

rat. A felesége, hogy meg ne találjon szólalni, átment a szomszédba. Afenti egyedül maradt.

És éppen akkor lopakodott be a házukba egy tolvaj. Összeszedett, amit tudott, a kamrából és a konyhából. Végül benézett a hálószobába. Láta, hogy valaki mozdulatlanul ül. Amikor rájött, hogy az illető meg se mukkan, azt hitte, hogy halott, ettől felbátorodott, úgy gondolta, hogy a hálószobából is elvisz néhány értékes holmit. Mielőtt távozott volna, még a sapkát is levette Afenti fejéről, és magával vitte a szamarát is, megpakolta a zsákmánnyal, és távozott.

Amikor beesteledett, a felesége hazajött, látta, hogy a kamra és a konyha ajtaja nyitva van. Felfedezte, hogy sok holmijuknak hűlt helye, és rákiáltott az emberre:

– Afenti, hát nem vagy eszednél, hogy hagytad így kifosztani a házat!

Afenti, amint meghallotta, hogy a felesége szólalt meg először, nagyon megörült, felpattant ültő helyéből, és így szólt:

– Elvesztetted a fogadást, gyorsan etesd meg a szamarat!

вори, той ще храни магарето. За да не проговори, жената на Афенти отишла у съседите. Афенти останал сам.

Точно тогава един крадец влязъл в къщата му. Той взел колкото може да носи от килера и кухнята. Най-накрая надникнал и в спалнята и видял, че някой седи неподвижно вътре. Като разбрал, че оня стои безмълвно като истукан, помислил, че може и да е умрял, което го окуражило да вземе и някои скъпоценности от спалнята. Преди да излезе, взел и шапката от главата на Афенти, взел и магарето му, натоварил го с плячката и си отишъл.

Като се смрачило, жена му се върнала вкъщи и видяла отворените врати на килера и кухнята. Разбрала, че липсват много неща и извикала:

– Афенти, мъртвец ли си, че си позволил да ни окрадат!

Като чул жена си да говори, Афенти много се зарадвал, изхвъркнал от стаята и казал:

– Ти изгуби облога ни, побързай да нахраниш магарето!

Предшният път вече платих А мълкът már fizettem

Egy nap Afenti elment a városi fürdőbe. Látták, hogy parasztember, fitymálkoztak rajta. Egy ütött-kopott lavórt és egy ócska törülközőt nyomtak a kezébe. Afenti nem szólt semmit. Amikor megfürdött, odament a pénztárhoz, és dupla árat fizetett. A fürdőszolgák nagyon elcsodálkoztak, és el is szégyellték magukat. Néhány nap múlva Afenti ismét elment a fürdőbe. Ez alkalommal új törülközőt és lavórt kapott. Ezúttal Afenti azonban nagyon keveset fizetett. Megkérdezték tőle:

– Miért adsz ilyen kevés pénzt?

– Most fizettem a múltkori alkalomért – felelte Afenti.

– Hát a maiért?

– Azt már előre kifizettem!

Един ден Афенти отишъл на градска баня. Като разбрали, че е селянин, го изгледали презрително. Дали му много стар леген и износена кърпа. Афенти нищо не казал. Като се изкъпал, отишъл на касата и платил двойна цена. Служителите много се учудили и даже се засрамили. След няколко дни Афенти пак отишъл на баня. Този път му дали чисто нова кърпа и нов леген. Този път Афенти платил много малко. Попитали го:

– Защо даваш толкова малко пари?

– Сега платих за предишния път – отговорил Афенти.

– А за този път?

– Нали ви платих предварително!

Здравеняк Erős ember

Egy ember nagyon nagyra volt az erejével. Elment Afentihez, és azt mondta neki:

– Afenti, te nagyon okos vagy, én pedig nagyon erős. Legyünk barátok.

Afenti megkérdezte tőle:

– Mire futja abból a nagy erődből?

Az ember a mellét verve azt felelte:

– Fél kézzel simán fel tudok emelni egy ötmázsás követ, és át tudom dobni a falon.

Един човек се похвалил, че е голям здравеняк. Дошъл в къщата на Афенти и му казал:

– Афенти, ти си умник, аз съм здравеняк. Нека да станем приятели. Афенти попитал:

– Колко голяма е силата ти?

Той се ударил в гърдите и казал:

– Аз мога като нищо с една ръка да вдигна камък от половин тон и да го хвърля през стената.

Афенти казал:

– Не се хвали сам! Сега ще те изпитам.
Здравенякът отвърнал:
– Добре, изпитай ме както и колкото искаш.
Афенти извадил от джоба си една копринена кърпичка, подал му я и казал:
– Това е една малка кърпичка, тежи не повече от 50 г – вземи я и я хвърли през тая стена.
Мъжаката се засмял и се заел със задачата, но всеки път като се опитвал да прехвърли кърпичката през оградата, тя сякаш се връщала обратно. Афенти започнал да се смее на глас и казал:
– Аз не само че мога да хвърля кърпичката през стената, но мога да я хвърля и заедно с едно камъче.
Взел от земята камъче, колкото яйце, увил го в кърпичката и го хвърлил през стената. Здравенякът се зачервил от срам и си отишъл.

Afenti azt mondta:
– Lassan a testtel! Mindjárt próbára teszek.
Az erős ember így válaszolt:
– Jól van, tegyél csak próbára, ahogy kívánod.
Afenti elővett a zsebéből egy kis selyemkendőt, a kezébe nyomta, és azt mondta:
– Ez egy kis kendő, a súlya nem több 5 dekánál. Fogd, és dobd át a falon.
Az izmos ember elnevette magát, és nekiveselkedett, de ahányszor csak megpróbálta átdobni a kendőt a kerítésen, az bizony visszalibegett. Afenti hangos nevetésre fakadt, és azt mondta:
– Én nemcsak hogy át tudom dobni a kendőt a falon, de egy kővel együtt is átröpítem.
Felvett a földről egy tyúktójasnyi követ, betekerte a kendőbe, és átdobta a falon. Az erős ember elvörösödött szégyenében, és hazament.

Справедлива подялба Igazságos osztzkodás

Един ден Афенти решил да занесе подаръци на приятеля си. Качил се на коня и потеглил на път. Точно на един завой, иззад голям камък изскочили двама разбойници. Спрели го и му взели коня заедно с подаръците. Единият рекъл:
– Конят е за мен!
Другият казал:
– Не, подаръците са за теб, конят е мой!
Първо се скарали, а после се сбили. Афенти им казал:
– Нека аз да ви разделя плячката.
Двамата се учудили:
– Добре, но как ще направиш подялбата?
– Дайте ми вашите лъкове. Ще изстрелям една стрела на запад и една на изток. Вие ще хукнете в двете посоки да ги търсите. Който донесе стрелата си първи, ще му дам коня, а по-бавният ще вземе подаръците.
Двамата крадци се съгласили и си дали лъковете и стрелите си. Афенти с всички сили опънал тетивата и изстрелял една стрела на запад и една на изток. Двамата хукнали в двете посоки, а техният съдия се качил на коня си и потеглил с подаръците, като не забравил и лъковете.

Еgy nap Afenti elhatározta, hogy ajándékot visz a barátjának. Felült a lovára, és útnak indult. Egy kanyarban két útonálló toppant elébe egy szikla mögül. Megállították Afentit, és elvették a lovát az ajándékokkal együtt. Az egyikük azt mondta:
– A ló az enyém!
A másik azt felelte:
– Nem, az ajándékok a tieid, a ló az enyém!
Civakodni kezdtek, majd össze is verekedtek. Afenti azt mondta nekik:
– Hadd osszam el én közöttetek a zsákmányt.
Az útonállók elcsodálkoztak:
– Jó, de hogy fogod elosztani?
– Adjátok ide az íjaitokat. Kilövök két nyílvesszőt: egyet nyugatra, egyet pedig keletre. Ti elrohantok a két irányba, hogy megkeressétek őket. Aki elsőként hozza vissza a nyílvesszőt, annak adom a lovat, aki a lassabb, az kapja az ajándékokat.
A két rabló beleegyezett, és odaadták Afentinek az íjait és a nyílvesszőiket. Ő pedig felhúzza az íjakat, és elröpített egy nyílvesszőt nyugatra, egyet pedig keletre. A két útonálló futásnak indult a két irányba, a bírójuk pedig felült a lóra, és elment az ajándékokkal, valamint az íjakkal együtt.

Сладката отрова

Édes méreg

Kiskorában Afenti egy mollához járt a Koránt tanulni. Egyszer valaki hozott a tanítónak egy csupor mézet. Afenti egyfolytában a mézre pillantgatott. A tanító észrevette, és e szavakkal tette fe a mézet a polcra:

– Ebben a csuporban méreg van. Aki megkóstolja, meghal. Hozzá ne nyúlj!

Amikor a tanító kiment, Afenti felállt, összetörte a tintásüveget, ezután megette az összes mézet lángossal, sőt még ki is nyalta a csuprot. És szépen visszatette a helyére. A tanító visszajött, és látta, hogy a csupor üres. Dühbe gurult, és megkérdezte, ki ette meg a mézet.

Afenti az összetört tintatartóra mutatva azt mondta:

– Nézd, mekkora bajt okoztam! Annyira szégyelltem magam, hogy szerettem volna meghalni, és megettem az egész mérget. Csak azt nem tudom, hogyhogy még életben vagyok!

Като малък Афенти ходил да учи Корана в къщата на един молла. Веднъж някой донесъл на учителя един буркан с мед. Афенти все поглеждал към меда. Учителят го видял и сложил буркана на лавицата с думите:

– В този буркан има отрова. Който я опита, ще умре. Да не си я докоснал!

– Когато учителят излязъл, Афенти станал, счупил стъкленицата с мастило, после изял всичкия мед с мекици и даже с език облизал буркана. После пак го вдигнал на мястото му. Учителят се върнал и като видял, че бурканът е празен, ядосано попитал кой е изял меда.

Афенти показал счупената стъкленица и казал:

– Виж каква голяма бела направих. Толкова ме беше срам, че поисках да умра и изядох всичката отрова. Само не знам защо още съм жив!

Ловджия

Vadász

Еgy ember azt mondta Afentinek:

– Már hosszú évek óta használom a puskát, de nem tudom, hogy amikor célzok, miért csukom be a fél szemem.

– Mert ha a másikat is becsukod, semmit sem fogsz látni!

Един човек казал на Афенти:

– Вече дълги години си служа с пушката, но не разбирам защо когато се прицеля, винаги затварям едното си око.

– Ако затвориш и другото, нищо няма да виждаш!

Предварителна плесница

Pofon előre

Afenti fia fogta a korsót, hogy vizet hozzon. Még el sem indult, amikor Afenti lekevert neki egy pofont, és azt mondta:

– Vigyázz, össze ne törd nekem a korsót!

A felesége mérges lett:

– Mi dolog ez, Afenti, a gyerek még nem is törte össze a korsót, és te pofon ütöd!

Afenti megmagyarázta neki:

– Jobb, ha előre megbüntetem, mint ha akkor, amikor már késő!

Синът на Афенти взел делвата да донесе вода. Още не бил излязъл от къщи, Афенти му ударил една плесница и му казал:

– Внимавай да не счупиш делвата!

Жена му се намръщила:

– Какво правиш Афенти, детето още не е счупило делвата, а ти го удриш!

Афенти ѝ обяснил:

– По-добре да го накажа предварително, отколкото когато вече ще е късно!

Светлана Стойчева Азиатският Хитър Петър или българският Афенти

Szvetlana Sztojceva Az ázsiai Ravasz Péter vagy a bolgár Afenti

Странно звучи появата на далекоизточния „братовчед“ на нашия Хитър Петър, когото възприемаме органично вкоренен в българската етническа култура. Корените му, обаче, обичайно за фолклорната култура, се оказват доста по-богати от короната и преминават границите не само по посока съседна Турция, но и по посока далечен Китай. Предисторията е следната:

Като лектор по български език и култура в Пекинския университет за чужди езици ми хрумна да използвам в работата си приказките за Хитър Петър – да покажа що е българска народна словесна хитрост. След като се запознах с една-две истории, китайските студенти изненадано възкликнаха: „Та това е нашият Афенти! – знаем го от началото училище още. Той е от уйгурите, от северозападната провинция Синдзян.“ И аз бях учудена. Започнах да търся някакви познавателни опори: някои смятат уйгурите за нашите далечни „пра-пра“ братовчеди (като вид „-гури“), но са доказано по-близките братовчеди на днешните турци – разбират си езиците без да ползват речници. Разговарях с турския лектор: „Афенти, с ударение на първата сричка, е китайското произношение на „ефенди“ – тази арабска дума е разпространена сред тюркските народи като уважително обръщение към образован и авторитетен човек. Специално уйгурското произношение на „ефенди“ е „епенди“ – тъй като нямат звук „ф“, заменят го с „п“.

По-важно е, че той ме насочи към идентичността на образа. Колкото и близостта на уйгурските истории за Афенти и историите за Хитър Петър да подтиква към идеята за допир между българската и синдзянската култура (а и останалите в средноазиатския регион), той не би бил мислим без свързващата роля на историите на прочутия Настрадаин Ходжа (ползвам утвърдената транскрипция на личното име). Афенти (Епенди) е съкратено име от Насредин Епенди, както наричат в синдзянската китайска област Настрадаин Ходжа. „Ефенди“ го наричат и казаците, и узбеките, и всички съседни алтайски

Furcsa a bolgár Ravasz Péter távol-keleti „unokatestvére- nek” feltűnéséről hallani, hiszen Ravasz Pétert a bolgár etnikai kultúrában szervesen gyökerező hősnak tartjuk. Ámde – a folklórkultúrában megszokott módon – gyökerei sokkal gazdagabbnak bizonyulnak a koronánál, és túllépnek nemcsak a szomszédos Törökország, de a távoli Kína határain is. Az előtörténet a következő.

Amikor Pekingben az Idegen Nyelvek Tudományegyetemén dolgoztam a bolgár nyelv és kultúra lektoraként, eszembe ötlött, hogy munkám során Ravasz Péter meséit használjam fel – hogy megmutassam, milyen a bolgár népi ravaszság szájhagyománya. A kínai hallgatók, miután megismerkedtek egy-két történettel, meglepetten így kiáltottak fel: „Hiszen ez a mi Afentink! – már az általános iskolából ismerjük. Az ujugrok közül származik, az északnyugati Hszincsiang tartományból.” Én is meglepődtem. Elkezdtem valamilyen tudományos fogódzót keresni: az ujugrokat egyesek a bolgárok távoli „üunokatestvéreinek” tartják (mint a -gurok egy fajtáját), de bizonyítottan közelebbi unokatestvérei a mai törököknek – szótár nélkül is értik egymás nyelvét. Beszélgettem a török lektorral: „Afenti, a hangsúly az első szótagon van, az ’efendi’ kínai kiejtése, ez az arab szó a türk népeknél a művelt és tekintélyes ember tiszteletteljes megszólítása. Az ’efendi’ ujugur kiejtése ’ependi’ – mivel nincs ’f’ hangjuk, ’p’-vel helyettesítik.”

Ami azonban fontosabb, a felfedezés ráirányította a figyelmet az alak identitására. Az Afentiről szóló ujugur történetek és a Ravasz Péterről szóló történetek hasonlósága, bármennyire is a bolgár és a hszincsiangi kultúra (és a közép-ázsiai régió más kultúráinak) érintkezésére utal, elképzelhetetlen a híres Naszreddin Hodzsa történeteinek összekötő szerepe nélkül. Afenti (Ependi) a Naszreddin Ependi rövidített neve, így hívják Hszincsiang tartományban Naszreddin Hodzsát. „Efendinek” nevezik a kazahok és az üzbégek is, valamint az összes szomszédos altáji nép.

Keresztnevét szinte soha nem használják, talán azért, mert túl konkrét és máshonnan származik. Sőt van egy bizonyos „intrika” is: a kazahok azt mondják, hogy Eфendi kazah hős, az üzbégek pedig hogy üzбэг, sőt az ő hősiüknek még szobra is van Buharában. Hogy az ujugurokról ne is beszéljünk – ők találtak olyan hajlott korú szemtanúkat, akik színről színre látták. A név természetesen gyűjtő szerepű: sok korábban elterjedt helyi anekdotát köt össze és nevez meg.

A hszincsiangi történetek egy részét minden bizonnyal a törökök hozták magukkal „nagy” vándorlásuk idején Közép-Ázsiából Kis-Ázsiába a X. század környékén. Hogy mi volt akkor a ravasz hős neve, nem lehet igazán tudni (talán sokféle neve vagy valamilyen semleges gyűjtőneve volt). De köztudott, hogy a Naszreddin Hodzsa „márkanév” a mai Törökország területén alakult ki, és hogy a név a hasonló nevű tréfamester neve, aki Aksehir városában élt 1208 és 1284 között a szeldszuk városi kultúra virágzása idején. Még a sírja is fennmaradt. Más szóval a történeteknek konkrétan e név körüli csoportosítása a XIII. század után kezdődik, és a XX. századig tart.

Az „ázsiai ravaszság” elterjedésének iránya nem csak ez. Ha a selyemút nyomvonalát nézzük, a déli és az északi szakaszán is tovább terjed. De még ez sem elég: nem valószínű, hogy egyetlen származékról lenne szó, inkább szűzsék áthagyományozódásáról, az adott etnikai színezettel kialakított mag köré. A név azonossága sokat segít a szűzsék kölcsonadásában és kölcsonvételében. Egy ilyen mag Ravasz Péter történetei, amelyek, úgy tűnik sokkal több áttételes rokon vonást mutatnak egy távoli epikai maggal, mint a közelebbi ismerőssel. Az érintkezés és a moltívum-vándorlás koncentrikus körei, amelyek Közép-Ázsiában Afenti és Kis-Ázsiában Naszreddin Hodzsa történeteit képezik, a bolgár történeteket szervesen összekapcsolják egy nagyon gazdag kulturális térséggel, bár az messire esik Európától.

Idézzük csak fel Ravasz Péter ábrázolását (Ilija Beskov népszerű rajza alapján), ahol fordítva üli meg a szamarat! Ugyanilyen ábrázolást lehet még ma is látni a pekingi Nyári Palota hosszú folyosója gerendáin lévő rengeteg (több mint 1400) rajz között. Feltételezhetjük, hogy egyes történetek egyenesen ázsiai eredetűek (az „ázsiai ravaszság” minden bizonnyal nem az altáji népek kizárólagos találmánya). Az istenekként tisztelt Nyolc Halhatatlan Bölcs egyikének, Zhang Guolaonak az ábrázolásáról van szó, amint hátrafelé lovagol egy szamáron. Az ujugur történetek egy másik rétege indiai eredetű (valószínűleg a türkök buddhista korszakának hatása).

Ismert és sokat kutatott Ravasz Péter és Naszreddin Hodzsa történeteinek hasonlósága – egyes kutatók a bolgár ravasz embert egyenesen török eredetije ellentétének tartják. Logikus tehát azt feltételeznünk, hogy az Afenti és Ravasz Péter történetei közötti hasonlóság mindenekelőtt Afenti és Naszreddin Hodzsa történetei közötti hasonlóságból fakad.

Először is a Hodzsa történetei – ahogy rövidítve nevezik honfitársai – mennyiségben túlszámalyják Afenti történeteit. Ezenkívül vannak olyan típusaik, amelyeknek semmi közük a közép-ázsiaiakhoz: például a sumér irodalomból, az ógörögből, a szufita irodalomból erednek. A nevek átfedése ellenére az alakok nagyon különböző jelleműek.

nép. Първото му име почти не произнасят, може би защото е прекалено конкретно и идва от другаде. Дори има известна „интрига”: казаците казват, че Ефенди е казашки герой, узбеките – че е узбекски, даже и статуя на „техния” герой има издигната в Бухара. За уйгурите да не говорим – те са намерили очевидци на преклонна възраст, които го „познават”. Името, разбира се постфактум, събира и назовава много, преди това разпространени местни анекдоти.

С положителност част от синдзянските истории турците са пренесли по време на тяхното „велико” преселение от Централна към Мала Азия около X в. Как точно се е наричал тогава героят хитрец не е съвсем сигурно (може би е имал различни имена или някакво безлично събирателно). Но е добре известно, че „марката” Настрадаин Ходжа се създава на територията на днешна Турция и че името принадлежи на шегобиец със същото име, живял в град Акшехир между 1208 и 1284 г. по време на разцвета на селджукската градска култура. Дори и гробът му е запазен. С други думи, истинското групиране на историите конкретно около това име започва след XIII в. и не спира чак до XX в.

Посоката на разпространение на „азиатската хитрост” не е единствено тази. Ако използваме ориентацията на Пътя на коприната, тя върви и по южния, и по северния ѝ клон. Но и това не е достатъчно: едва ли става дума за единствен зародиш, по-скоро за циркулиране на сюжети, но при оформени ядра със съответен етнически колорит. Идентичността на името доста помага за „обмяната” на сюжетите. Едно такова ядро са историите на Хитър Петър, които, оказва се, опосредствано се родят с доста повече и с по-далечни ядра от най-близкото познато. Концентричните кръгове на допир и обмяна, които образуват историите на Афенти в Централна Азия и историите на Настрадаин Ходжа в Мала Азия сродяват българските истории с твърде богат културен ареал, макар и диаметрално противоположен на Европа.

Да си спомним изображението на Хитър Петър (от популярната рисунка на Илия Бешков), язещ магарето си обратно. Досущ същото изображение може и днес да се види сред многочислените (над 1400) рисунки върху гредите на Дългия коридор в Летния императорски дворец в Пекин. Възможно е да допуснем, че някои от историите имат дори китайски произход (със сигурност „азиатската хитрост” не е само патент на алтайските народи). Става дума за изображението на един от осемте безсмъртни даоси, почитани като богове – Джан Гуолао, яхнал магарето си от страната на опашката. Друг нанос в уйгурските истории има индийски произход (най-вероятно влияние от будисткия период на тюрките).

Известна и твърде изследвана е приликата на историите на Хитър Петър и Настрадаин Ходжа – дори някои изследователи разглеждат българския хитрец като реплика на турския му първообраз. Тогава логично е да допуснем, че степента на близост между историите на Афенти и историите на Хитър Петър е функция преди всичко на близостта между историите на Афенти и на Настрадаин Ходжа.

Първо, историите на Ходжата, както съкратено го наричат сънародниците му, надвишават количествено тези на Афенти. Освен това, те притежават свои наноси, които нямат общо със средноазиатските: например от шумерската литература, от старогръцката, от литературата на суфите. Въпреки общността на имената, типажите са твърде различни.

Афенти изглежда доста по-клиширан в сравнение с Настрадаин Ходжа: той безотказно подкрепя бедните и слабите и

съответно винаги е срещу богатите и управляващите (към тях могат да се добавят и религиозните служители); но най-важното правило е, че винаги печели. Затова историите като цяло звучат доста по-дидактично и даже епично.

Ходжата има по-реалистичен, по-драматичен и далеч по-малко героичен характер. Той има доста лоши навици. Опитва се да излъже съседа си, но и съседът никак не е честен към него. Понякога върши глупости, а опитвайки се да ги скрие, може да направи още по-големи глупости (напълно по човешки). Това не отменя притежанието на завидно признание и място в обществото: понякога е кадия (съдия), понякога – имам (ислямски духовник).

Впечатляващо много истории на уйгурско-китайския Афенти са посветени на осмиването на царя и царедворците, околийския управител, кмета, кадията, бея, агата, моллата, имама – всички имащи власт и положение в обществото. Най-лесно е да изтълкуваме този факт като идеологически подбор, наложен в годините на утвърждаване на Китайската народна република. Но все пак антицаристките и антиислямистките истории се срещат в изобилие и преди това (императорската система в Китай пада още през 1911 г.). От друга страна, подобни антицаристки сюжети се създават и в Мала Азия, по време на монголското нашествие през 1401 г., индиректно насочени срещу завоевателя Тимур. Те се добавят по-късно към корпуса от текстове за Настрадаин Ходжа, когато историческият прототип вече не е между живите.

Впечатляваща е тази словесна победа над насилието, която целят анекдотите по време на монголското нашествие. Това слово не критикува публицистично, не осмива саркастично, а само прекроява ситуацията. Така от напълно безнадеждна, тя може изведнъж да се окаже „пробиваема” и дори да се обърне в полза на потърпевшия. Подобна функция може би изиграват и Хитър-Петровите анекдоти по време на Българското възраждане (тази идея находчиво разработва Георги Марковски в романа си „Хитър Петър”).

Обобщено казано, тръгвайки от Средна към Мала Азия, селджукските турци пренасят със себе си част от синдзянските истории на хитрец или хитреци. След XIII в., когато се появява името на Настрадаин Ходжа, всички те са му „приписани”, като продължават да се обогатяват с още сюжети – процесът не спира и след смъртта му. В Синдзян историите също продължават да се развиват самостоятелно, но търпят и обратното влияние на историите на малоазиатския Настрадаин Ходжа и най-важното – заемат името му, като го съкращават на Ефенди/Афенти. Общността на името (отнася се и за други тюркски народи) твърде много помага за циркулацията на тези сюжети. Българският герой Хитър Петър се оказва допирателна към този циркулиращ азиатски кръг.

Смисълът на тези приказки? – не само да се видят корените на цял корпус от текстове, които носят български етнически „етикет”, но си струва отварянето на още един мост към Далечния Изток, а и защо не поредният опит да разберем азиатско-българската хитрост.

Afenti sokkal inkább kliséből van felépítve Naszreddin Hodzsához képest: minden helyzetben a szegényeket és az elesetteket védi, így mindig szembefordul a gazdagokkal és az uralkodó osztály tagjaival (és ide lehet sorolni az egyházi szolgálókat is); de a legfontosabb szabály az, hogy mindig ő diadalmaskodik. Ezért a történeteinek egészében véve sokkal didaktikusabb, sőt egyenesen epikus a kicsengetése.

A Hodzsa jelleme realiztikusabb, dramatikusabb és sokkal hősiesebb. De több rossz szokás is sajátja. Megpróbálja becsapni a szomszédját, de a szomszéd sem becsületes vele. Néha butaságokat művel, és amikor megpróbálja eltitkolni őket, még nagyobb butaságokat követ el (teljesen emberi módon). Ez azonban nincs kihatással a társadalomban betöltött szerepére és elismertségére: néha ő a kádi (bíró), néha pedig az imám (iszlám lelki vezető).

Az ujjur-kínai Afenti történetei közül meglehetősen soknak a témája a császár és az udvaroncok, a járási bíró, a polgármester, a kádi, a bég, az aga, a molla és az imám – az összes, a társadalomban hatalommal és pozícióval bíró ember – kifigurázása. A legkönnyebb az, ha ezt a tényt ideológiai választásként értelmezzük, amely a Kínai Népköztársaság megszilárdulásának éveiben érvényesült. De a császárelenes és iszlámellenes történetek sokkal korábban is léteztek (a kínai császári rendszer már 1911-ben megbukott). Másrészt hasonló császárelenes szüzsék Kis-Ázsiában is születtek, az 1401-es mongol hadjárat idején, indirekt módon a mongol hódító, Timur ellen irányulva. Ezek később összeépülnek a Naszreddin Hodzsáról szóló eseményfüzérrel, amikor a történelmi prototípus már nincs az élők között.

Nagyon érdekes ez az erőszak feletti szóbeli győzelem, amelyre a mongol támadás idején született anekdoták kihegyeződnek. A szövegnek itt nem maró kritika, nem csúfondáros kifigurázás, csak fejtetőre állítja a helyzetet. Teljesen reménytelenből hirtelen visszajára fordul, megváltozhat a szenvedő alany javára. Elképzelhető, hogy Ravasz Péter történetei is hasonló szerepet töltenek be a bolgár újjászületés idején (ezt az ötletet dolgozza fel leleményesen Georgi Markovszki a *Ravasz Péter* című regényében).

Általánosságban véve azt lehet mondani, hogy Közép-Ázsiából Kis-Ázsia felé indulva a szeldzsuk törökök magukkal viszik a ravaszról vagy a ravaszkodókról szóló hszincsiangi történetek egy részét. A XIII. század után, amikor megjelenik Naszreddin Hodzsa neve, mindegyiket „az ő nevével forrasztják össze”, és a történetek további szüzsékké is gazdagodnak – és a folyamat a halála után sem ér véget. Hszincsiangban a történetek szintén továbbfejlődnek, önállóan, de a kis-ázsiai Naszreddin Hodzsa történetei is visszahatnak rájuk, és ami a legfontosabb – átveszik a nevét, amit Efendire/Afentire rövidítenek. A név azonossága (ami a többi türk népre is vonatkozik) nagyban megkönnyíti e szüzsék vándorlását. A bolgár hős, Ravasz Péter egy kiterjedt ázsiai mondanakör érintője lehet.

Mi a jelentőségük ezeknek a meséknek? Nemcsak hogy egy nagy mondanakör gyökereihez vezetnek el, hordozva a bolgár etnikai jelleget, de érdemes általuk rátalálni az ösvényre, mely a távoli Keletre visz, és talán adalékot nyújtanak a bolgár ravaszság forrásvidékének feltárásához.

Genat Andrea fordítása

ХЕМУС   HAEMUS

Списание за обществен живот и култура
Основано от
Дружеството на българите
в Унгария през 1991 г.

Издание на Българското
републиканско самоуправление
Отговорен издател: Данчо Мусев

Светла Кьосева: главен редактор
Росен Русев: художествен редактор

Редакционна колегия:
Андреа Генат, Ася Събева-Юричкаи,
Габриела Хаджикостова,
Моника Фаркаш-Барати
Райна Симеонова,
Светослав Стойчев, Светлана Стойчева

Предпечатна подготовка:
MS Mester Kft.
Печатница: iGlobe Team
Адрес на редакцията:
1097 Будапеща, ул. „Байза“ №44.
Тел.: 216-4210

Годишен абонамент: 2000 форинта
ISSN 1216-2590

Társadalmi és kulturális folyóirat
Alapította 1991-ben
a Magyarországi Bolgárok
Egyesülete

A Bolgár Országos
Önkormányzat kiadványa
Felelős kiadó: Muszev Dancso

Kjoszeva Svetla főszerkesztő
Ruszev Roszen képszerkesztő

Szerkesztőbizottság:
Genát Andrea, Hadzsikosztova Gabriella,
Juricskayné Szabeva Aszja,
Sztójcseva Svetlana, Szimeonova Rajna,
Farkas Baráthi Mónika,
Sztójcsev Svetoszlav

Nyomdai előkészítés:
MS Mester Kft.
Nyomda: iGlobe Team
A szerkesztőség címe:
1097 Budapest, Bajza u. 44.
tel.: 216-4210

Előfizetés egy évre: 2000 Ft
ISSN 1216-2590